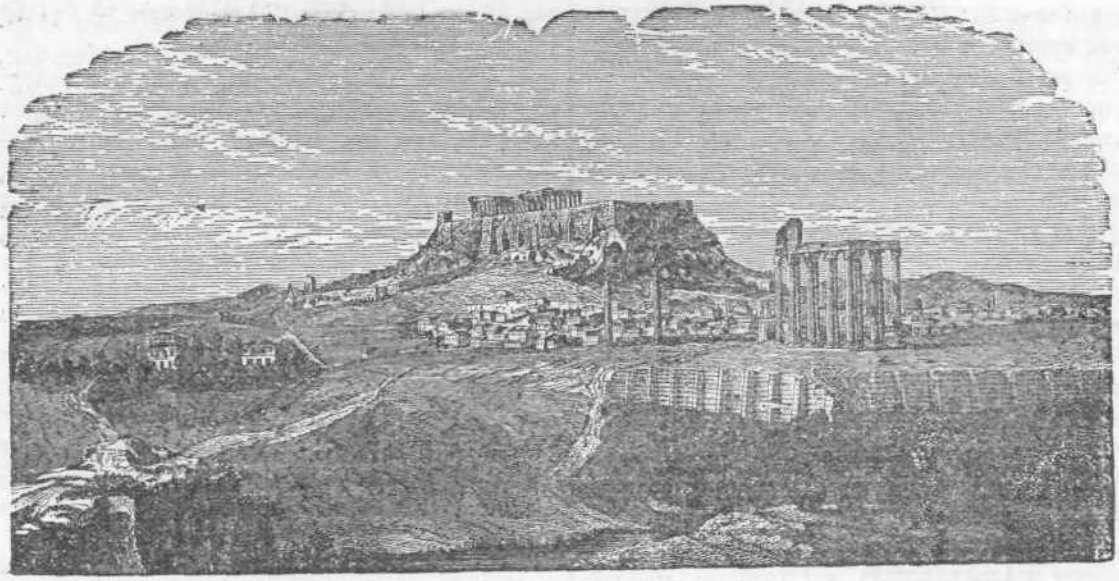

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΜΑΡΤΙΟΥ, 1862. ΤΟΜΟΣ ΙΒ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 287.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

(1685—1715) (1)

ὑπὸ ΛΕΟΠΟΛΔΟΥ ΡΑΝΚΙΟΥ

Μετάφρασις Π. Καλλιγᾶ.

Πρόλογος.

Αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, διατηρηθεῖσαι διὰ τῆς γραφῆς καὶ διακοινωθεῖσαι εἰς τὸν κόσμον, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς κοινὴ περιουσία τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ὁποίαν βεβαίως οὐδεὶς θέλει οἰκειοποιηθῆ ὡς ἀποκλειστικὸν κτῆμα, ἐλάχιστοι δὲ μόλις περιβλέπουν ἐν συνόλῳ, ἥτις ὅμως ἔχει πραγματικὴν σημασίαν, ὅτι καὶ ζωὴν καὶ συμβεβηκότα ἀποταμιεύει καὶ ἀνταποδίδει ἀείποτε τὸ παρερχόμενον.

Ἡ Ἱστορία εἶναι ἡ ζῶσα μνήμη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, περιλαμβάνουσα ὅλον τὸν κύκλον τοῦ παρελθόντος εἰς πλήρη καὶ καθαρὰν ἀντίληψιν. Διὰ τοῦτο τὰ μηκέτι ἀνακαλυφθέντα μέρη τούτου τοῦ ὁρίζοντος ἕλκουν ἡμᾶς ἰδιαζόντως καὶ ἐκτάκτως παροτρυνομένους νὰ προάξωμεν εἰς φῶς τὸ ἄγνωστον. Ἕκαστος νομίζει, ὅτι πράττει ὠφέλιμόν τι, μάλιστα ἀναγκαῖον, γινόμενος ἄξιος προσοχῆς καὶ ἐπιδοκιμαζόμενος ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀπολύτου σημαντικότητος ὅ,τι ἐπὶ τέλους εὑρίσκει. Τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ εἰς ἐμὲ κατὰ τὴν προκειμένην ἔρευναν.

Εἶναι ἀποχρώντως γνωστὸν, πῶς οἱ Ἐνετοὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος ἔγιναν κύριοι τῆς Πελοποννήσου καὶ διὰ ποίων περιπετειῶν ἀπέβαλον τὴν κατάκτησιν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου. Πῶς ὅμως αὐτόθι κατεστάθησαν, πῶς διῴκησαν τὴν χώραν, τίνα μέτρα ἔλαβον, καὶ ἕως ποῦ προέβησαν δι' αὐτῶν, μέχρι τοῦδε ἔμεινεν ἄγνωστον· καὶ αὐτοὶ οἱ διεξοδικοὶ ἱστοριογράφοι τῆς Ἐνετίας ὀλίγους στίχους ἀφιεροῦν πρὸς τοῦτο. Ἡ ἱστορία μερικῆς τινος διοικήσεως δὲν ἀνταμείβει τὸν ἀγαπῶντα τὴν δόξαν συγγραφέα, ἰδίως ὅμως ἡ προκειμένη δὲν διήγειρε τὴν προσοχὴν, καθότι, ἀποβληθείσης τῆς κατακτήσεως, ἐθεωρήθη ὅτι τὸ πᾶν ἔλαβε τέλος. Σήμερον ὅμως δοκιμάζομεν ἄλλα αἰσθήματα, ἀφοῦ ἀνέστη ἐκ νέου ἡ Ἑλλάς. Αἱ ἐφημερίδες ἐνασχολοῦν ἡμᾶς καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων, ὅσα ἐκεῖ γίνονται, τὰ δὲ διεξοδικώτερα πονήματα λύουν δεινοτέρας ἀπορίας καὶ οἱ ἐπανακάμπτοντες ἐκεῖθεν περιηγηταὶ φέρουν νέας γνώσεις, τῶν ὁποίων τὸ νωπὸν συγκινεῖ, τὸ δὲ κύριον εἶναι ὅτι διὰ τῆς σημερινῆς θέσεως ἡ Ἑλλὰς εἰς ἡμᾶς ἀνήκει, συμπλεκομένη εἰς τὸ ἡμέτερον μέλλον, ὥστε ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ παρελθόντος αὐτῆς ἐνδιαφέρουν ἡμᾶς ἐξ ὑπαρχῆς.

(1) Ἐλήφθη ἐκ τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος ἐπιγραφομένου ἱστορικὰ Χρονικὰ καὶ συνταττομένου παρὰ τοῦ Κυρίου Λεοπόλδου Ῥανκίου ἐν ἔτει 1834 ἐν Βερολίνῳ, καὶ κατὰ πρῶτον ἐξ ἑλληνίσθη ὑπ' ἐμοῦ, δημοσιευθὲν ἐν τῷ Ἑρμιστῇ τοῦ 1842.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀρχαιότητος ἤδη τώρα κατὰ τριπλῆν ἐπανάληψιν ἐξοικειοῦται ἡ Πελοπόννησος μετὰ τοῦ συστήματος τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν.

Πρῶτον κατέκτησαν αὐτὴν τὰ γαλλικὰ γένη, κατ' ἐκείνην τὴν φορὰν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν Σταυροφορίαν. Ὅστις ἔχει αἴσθησιν δι' ἐκείνους τοὺς χρόνους μετὰ ζωηροτάτης ἡδονῆς θέλει ἀναγνώσει τὰ Χρονικὰ, τὰ ὁποῖα Ἕλλην τις τοῦ 14 αἰῶνος συνέγραψε περὶ τῆς κατακτήσεως, τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ τῶν συμβάντων τῶν Γάλλων ἐν Πελοποννήσῳ (1). Ἐν αὐτοῖς ἀναφαίνονται ὅλη ἡ τερπνότης καὶ τὰ ἁπλᾶ χρώματα, δι' ὧν διακρίνεται ἐν γένει ἡ δημοτικὴ φιλολογία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ταυτοχρόνως δι' αὐτῶν ἐκτίθεται σκηνὴ, τὴν ὁποίαν ἄλλως πολὺ ἀτελῶς καὶ μόλις ἠθέλαμεν γνωρίζει, καὶ ἥτις εἶναι πολὺ ἀξιοσημείωτος διὰ τὴν ταχεῖαν αὐτῆς ἐκκύκλησιν.

Ἐπὶ τούτου τοῦ κατ' ἐξοχὴν κλασικοῦ ἐδάφους ἐγείρεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἱπποτικὴ πολιτεία τοῦ Μεσαίωνος καθ' ὅλον αὐτῆς τὸν ἰδιότυπον χαρακτῆρα. Οἱ γνωστοὶ τόποι τῆς ἀρχαιότητος, πολὺν χρόνον παρημελημένοι, πληροῦνται ἐκ νέου ζωῆς ἂν καὶ διαφόρου φύσεως καὶ ἰδιότητος. Ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἑορτάζουν ἀγῶνας οἱ ἱππόται, καὶ οἱ Βαρῶνοι τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν παρευρίσκονται προσφέροντες ὑποταγὴν εἰς τὸν Ἡγεμόνα τῆς Πελοποννήσου. Αἱ χῶραι, ὅπου ἤνθησαν τόσοι ἀνδρεῖοι δῆμοι κατ' ἀποκλειστικὴν ἐλευθερίαν, διανέμονται τώρα ὡς τιμάρια βαθμολογικῶς ὑποτεταγμένα τρόπον τινα κατὰ τὸ Doomsday book (2). Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν θέσεων ἐγείρονται ἱπποτικοὶ πύργοι, ὡς ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ αἱ ἐγχώριοι ὀνομασίαι τῶν θέσεων αὐτῶν σχηματίζουσαι τοὺς τίτλους τῶν ἱπποτῶν, ἐξαλείφουν τὰ γαλλικὰ τῶν γενῶν ὀνόματα. Ἑνωρὶς ἀναφλέγονται ἔριδες τῶν Βαρώνων πρὸς ἀλλήλους καὶ τῶν Ὑποταγῶν (vassaux) κατὰ τοῦ Ἡγεμόνος. Ἐν Μεγαρίδι, ἔνθα ἄλλοτε Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιᾶται τοσάκις συνεκρούσθησαν μαχόμενοι περὶ Ἡγεμονίας, διεξάγονται τώρα ἀμφισβητούμενα ζητήματα περὶ καθηκόντων τῶν Ὑποταγῶν, ἀλλ' ἡ ὑπερτάτη ἐπ' αὐτῶν κρίσις, καὶ μετὰ τὴν μάχην, ἐναπόκειται εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας. Καθόσον καὶ ἡ ἐκκλησία ἐπροικίσθη τιμάρια, ἕνεκα τῶν ὁποίων χρεωστεῖ ὑπηρεσίας, καὶ καθόσον ἐδῶ, ὡς καὶ ἀλλοῦ, ζητεῖ ὅσον δυνατὸν ἀνεξάρτητον θέσιν, γεννῶνται διαιρέσεις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ μεταξὺ τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ κοσμικοῦ, αἵτινες κατέχουν τοσοῦτον μέρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Λατινικῆς Δύσεως. Δικαίως ἐρωτῶμεν, ἂν ἡ δυτικὴ αὕτη πολιτεία ἐξήσκησεν ἀληθῆ καὶ οὐσιώδη ἐπήρειαν ἐπὶ τῶν αὐτοχθόνων. Δὲν ἦσαν κυρίως ὑπόδουλοι οἱ Πελοποννήσιοι· ἀλλ' ὑπετάχθησαν ὁπωσοῦν ἑκουσίως, προσηλωθέντες εἰς τοὺς Γάλλους. Εἶναι περίεργον ὅμως πῶς ἐμφαίνεται ἐν τοῖς Χρονικοῖς τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο. Ἐν Ἀνδραυίδῃ, διηγοῦνται, ἦσαν συνηγμένοι οἱ προεστῶτες τῆς Πεδιάδος τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ὁ Μεσὶρ Γοφρίδος Βιλλεχαρδουῖνος Μαρεσάλος τῆς Πελοποννήσου, φθάσας μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν·

« Ἄρχοντες, φίλοι, ἀδελφοὶ καὶ καλοί μου συντρόφοι,
« Ἐσεῖς ὁράτε, βλέπετε ἐτοῦτον τὸν αὐθέντην, (1)
« Ὁποῦ ἦλθεν εἰς τοὺς τόπους σας, διὰ νὰ τοὺς κερδήσῃ,
« Μηδὲν σκοπεῖτε, ἄρχοντες, ὅτι διὰ κούρσαν ἦλθε,
« Νὰ πάρῃ ζῶα, βοῦχά τε, καὶ τότε νὰ παγένῃ·
« Ὁρῶ σας γὰρ ὡς φρόνιμους, καὶ καθαρὰ σᾶς λέγω,
« Θεωρεῖτε τὰ φουσάτα του, τὴν παρρησιὰν, τὴν ἔχει·
« Αὐθέντης εἶναι Βασιλεύς, καὶ θέλει νὰ κερδήσῃ.
« Ἐσεῖς αὐθέντη οὐκ ἔχετε ποῦ νὰ σᾶς βοηθήσῃ
« Καὶ ἂν δράμουν τὰ φουσάτα μας, τὸν τόπον σᾶς κουρσεύουν,
« Νὰ αἰχμαλωτίσουν τὰ χωριὰ, καὶ νὰ σφαγοῦν ἀνθρῶποι
« Ὕστερον τί νὰ ποίσετε ὁσὰν σᾶς μετανόῃ;
« Λοιπὸν ἐμένα φαίνεται διὰ καλήτερόν σας
« Νὰ ποίσωμεν σ υ μ β ί β α σ ι ν, νὰ λείψωσιν οἱ φόνοι
« Τὰ κούρση καὶ αἰχμαλωσιαῖς ἀπὸ τὰ γονικά τους
« Καὶ ἐσεῖς ὁποῦ εἶσθε φρόνιμοι, κ' ἠξεύρετε τοὺς ἄλλους,
« Ποῦ συγγενεῖς σᾶς βρίσκονται, φίλοι σας καὶ συντρόφοι,
« Ποίσετε πρᾶξιν εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ προσκυνήσουν. »

Παράδοξος διὰ τὴν ἁπλότητα πολιτικὴ, καὶ ὅσον ἁπλῆ, τοσοῦτον σαφής. Οἱ Ἄρχοντες ὑπέκυψαν καὶ διετήρησαν τὰ ἴδια κτήματα, τὰ δὲ προνόμια αὐτῶν ἐξετάθησαν μᾶλλον ἢ ἠλαττώθησαν καὶ ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία ἐκηρύχθη ἀπρόσβλητος ὡς ἐδεήθησαν. Ἀντὶ τούτων καὶ αὐτοὶ ἠκολούθησαν τοὺς Κυρίους εἰς τὸν πόλεμον· ἐβοήθησαν νὰ διώξουν τὰ λείψανα τῶν φρουρῶν τοῦ Βυζ. Αὐτοκράτορος ἐκ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἔγιναν ἐνεργητικὰ μέλη τῆς ἱπποτικῆς πολιτείας, ἀπαραλλάκτως ὡς αἱ γαλλικαὶ κοινότητες ἐν τῇ πατρίδι τῶν ἱπποτῶν. Ἐντεῦθεν ἐπραγματοποιήθη στενὸς σύνδεσμος, καθ' ὃν οἱ Γάλλοι βαθμηδὸν μετέδωκαν τὸν πολιτισμὸν, τὰ ἤθη καὶ τὰ φρονήματα αὐτῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἀναρίθμητοι Γαλλικαὶ λέξεις εἰσεχώρησαν εἰς τὴν γλῶσσαν, ὡς μαρτυροῦν τὰ Χρονικὰ, πλήρη ῥωμαντικοῦ πνεύματος, ζωογονοῦντος τὴν φιλολογίαν τῆς δύσεως. Ὑπάρχει καὶ ἄλλο ῥωμαντικὸν ἔργον τοιούτου χαρακτῆρος, ὁποία ἡ φιλολογία τῆς δύσεως, εἶναι δὲ οἱ μῦθοι τῆς ἀπωτέρας ἑσπερίας, ἐξελληνισθέντες.

Ἐὰν αὕτη ἡ κατάκτησις ἐλάμβανεν ὑπόστασιν, ποῦ ἤθελε φέρει! Ἡ Ἑλλὰς ἤθελεν ἀναπτυχθῆ ὡς ἡ Ἰταλία. Ὁ σύνδεσμος τοῦ δυτικοῦ συστήματος, εἰς ὃ συνεκεντρώθη ὁ πολιτισμὸς τοῦ κόσμου, ἤθελε σύρει αὐτὴν εἰς τὴν αὐτὴν τροχιὰν, τὴν ὁποίαν διατρέχομεν.

Ἀλλέως ἦτον ὅμως προωρισμένον. Ὅλαι αἱ πολιτεῖαι, ὅσας ἐγκαθίδρυσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ οἱ Σταυροφόροι, παρήκμασαν ἀλληλοδιαδόχως καὶ μόνον τινὲς ἐμπορικαὶ δημοκρατίαι διετήρησαν ἔτι προσολίγον μικρὰ λείψανα, ἡ δὲ Πελοπόννησος ἀπωλέσθη ἐκ νέου.

Ἡ κυρία αἰτία ταύτης τῆς ἀπωλείας ἀναμφιβόλως ἦτον ἡ φύσις τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος. Δίδον χώραν εἰς πλείστας ὅσας ἀνεξαρτησίας, εἰς ποικίλα καὶ ἀντιφερόμενα συμφέροντα, παρήγαγε, μάλιστα ὡς ἀνεπτύχθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, συνεχῆ ἐσωτερικὸν ἀναβρασμὸν, ὅστις ἀποκαθίστανε σχεδὸν ἀδύνατον τὴν ἀντίστασιν κατὰ ἐχθροῦ γείτονος, ἰσχυροῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ.

Μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17 αἰῶνος ἐπέτυχον οἱ Δυτικοὶ ν' ἀνακτήσουν ἓν μέρος τοῦ ἀπολεσθέντος καὶ νὰ ὑποτάξουν ἐκ δευτέρου τὴν Πελοπόννησον· οὗτοι ἦσαν οἱ Ἐνετοί. Ἀλλὰ πῶς εἰς τοῦτο τὸ διάστημα ἤλλαξαν οἱ καιροὶ, τὰ φρονήματα, τὰ ἤθη καὶ αἱ θεσμοθεσίαι! Τώρα πλέον δὲν ὑπῆρχον τιμαριωτικὸν σύστημα καὶ ἱππόται, ἀγῶνες καὶ ἔριδες κατὰ τὸ ῥωμαντικὸν πνεῦμα τῶν προηγουμένων αἰώνων. Ἐν τῇ χώρᾳ ἐστρατοπεδεύθησαν ξένοι, κυρίως Γερμανοὶ, στρατιῶται, οἵτινες ἤδη ἐμορφώθησαν κατὰ νέαν στρατιωτικὴν τάξιν. Ἡ Διοίκησις προετέθη σκοποὺς οἰκονομικοὺς, καὶ εὐπατρίδες Ἐνετοὶ ἀνέλαβον τὴν ἐκτέλεσιν. Ἡ στρατιωτικὴ καὶ διοικητικὴ ἔποψις ἦτον ἡ ἐπικρατοῦσα.

Τερπνὴ δὲν εἶναι βεβαίως ἡ ἀνίχνευσις μονοτόνου διαχειρίσεως, ὅσον αἱ ἱπποτικαὶ ἐκεῖναι περιπέτειαι, ἀλλ' ἴσως εἶναι ἐπωφελεστέρα. Πρὸς τὰς αὐτὰς δυσχερείας τῆς διοικήσεως γίνεται καὶ σήμερον ἡ πάλη, ἐνῷ ὁ τόπος εἶναι ὁ αὐτὸς, ἐν γένει παρομοία ἡ κατάστασις τοῦ ἔθνους, ὀλίγον ἀπέχουν οἱ καιροὶ, καὶ παραπλήσιοι αἱ σχέσεις καὶ οἱ σκοποί. Οἱ Ἐνετοὶ ἐφημίζοντο ὡς ἐπιτήδειοι εἰς τὴν διοίκησιν ὑπηκόων· Ὑπάρχει ἐπομένως πολὺ τὸ διαφέρον νὰ παρατηρήσωμεν, πῶς συνελάμβανον τὰ προβλήματα, ὅσα καὶ σήμερον πρόκειται νὰ λυθοῦν.

Διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν αὕτη ἡ ἔρευνα εἶναι ἐν γένει ὀλίγον σημαντικὴ, καθ' ἑαυτὴν ὅμως ὄχι ἀναξία, ἣν καὶ ἐπιχειρῶ, βοηθούμενος ἐξ ὑπομνημάτων χειρογράφων, μέχρι τοῦδε ἀγνώστων.

Καταλληλότερον εἶναι, ἤδη ἐνταῦθα νὰ περιγράψω αὐτά.

Πηγαί.

Συμπίπτει ὥστε οἱ συγγραφεῖς, ἐξ ὧν ἀντλοῦμεν, εἶναι αὐτοὶ οἱ ἄνδρες, οἵτινες κυρίως ἐνδιαφέρουν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

Ἐν Ἐνετίᾳ δὲν ὑπέβαλον μόνοι οἱ πρέσβεις, ἐπιστρέφοντες, γενικὸν ὑπόμνημα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ καθῆκον ἐπέκειτο καὶ εἰς ἕκαστον, ὅστις κατεῖχεν ὑπηρεσίαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ὡς ἐκεῖνοι περιέγραφον τὰς ἔξω πολιτείας, οὕτω αὐτοὶ ἐξέθετον τὴν θέσιν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ὑπηκόων, καθότι τὸ κυβερνῶν σῶμα ἐνόμιζεν ἀναγκαῖον νὰ ἔχῃ ἀδιακόπως τὴν γενικὴν ἔποψιν τῆς ὁλοκλήρου ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Καὶ οἱ Ἀρμοσταὶ (Proveditori) κατὰ τὰ 30 ἔτη, καθ' ἃ ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ἡ Πελοπόννησος, συνέταξαν καὶ παρέδωκαν ἐκθέσεις (Relazioni), ὧν ἐν τοῖς Ἐνετικοῖς ἀρχείοις εὑρίσκεται σχεδὸν πλήρης συλλογή. Εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐλευθεριότητα τῆς Α. Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας χρεωστῶ τὴν ἄδειαν, ἥτις μ' ἐδόθη, νὰ περιεργασθῶ καὶ νὰ κάμω χρῆσιν τούτων τῶν μνημείων.

Ὁ πρῶτος, τὸν ὁποῖον ἀπαντῶμεν, εἶναι ὁ Δομένεγος Γρίττης.

Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν ἔπεμψαν οἱ Ἐνετοὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον τρεῖς εὐπατρίδας διὰ τὴν πρώτην τακτοποίησιν τῆς χώρας, ὀνομαζομένους Συνδίκους καὶ Καταστιχαδόρους, τοὺς Ἰωάννην Ρενιέρην, Μαρῖνον Μικιὲλ καὶ Δομένεγον Γρίττην. Ὁ Ρενιέρης ἦτον ἀσθενὴς καὶ ἀπεμακρύνθη, μετολίγον δὲ ἀπέθανεν· ὁ Μικιὲλ ἐπροβιβάσθη εἰς ἄλλο ὑπούργημα καὶ μόνος ὁ Γρίττης ἔμεινε πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου. Ἡ ἔκθεσίς του ἐνασχολεῖται ἰδίως εἰς τὰς σχέσεις τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκονομίας τῆς νέας ἐπαρχίας, ἀλλὰ μακρὰν τοῦ νὰ ἐξαντλῇ αὐτάς. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀναφέρεται εἰς τὸν συνάδελφόν του Μικιὲλ, τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις δὲν εὗρον ἔκθεσιν καὶ δὲν γνωρίζω ἐν γένει ἂν συνέταξεν. (1)

Εἰς τοῦτο τὸ διάστημα ἤρχισεν ἤδη τακτικὴ μορφὴ διοικήσεως. Πλησίον τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ὅστις εἶχε τὴν ὁδηγίαν τοῦ πολέμου, ἦτο συστημένη ἡ ἀρχὴ τοῦ γενικοῦ Ἁρμοστοῦ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐπιτετραμμένου τὴν ἐφορείαν τῶν μικροτέρων ὑπουργημάτων, τὴν φροντίδα διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς χώρας καὶ ἐν γένει τὴν ὁδηγίαν τῆς διοικήσεως. Ὁ πρῶτος γενικὸς Ἁρμοστὴς, ἐκλεχθεὶς συγχρόνως μὲ τοὺς Συνδίκους, ἀπὸ τοῦ 1688 μέχρι 1690, ἦτον ὁ Ἰάκωβος Κόρνερος. Ἡ ἔκθεσίς του ἀναφέρεται ἰδίως εἰς τὰς στρατιωτικὰς σχέσεις, τὰ φρούρια, τὰ σύνορα καὶ τὸν προβιβασμὸν τῶν κατοίκων. Αὐτὸς πρῶτος ἐν Πελοποννήσῳ ἔδωκε τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας τῶν χωρικῶν καὶ ἐδοκίμασε τὴν σύστασιν ἐγχωρίου φρουρᾶς. (2)

Διάδοχος τοῦ Κορνέρου, μὲ τὸν τίτλον ἐκτάκτου Ἁρμοστοῦ, ἐχρημάτισεν ὁ Ταδδέος Γραδένιγος, ὅστις ἤδη κατὰ Μάρτιον 1692 ἔδωκεν ἔκθεσιν (3). Με λαμπρὰ χρώματα περιγράφει τοὺς πόρους τοῦ τόπου. Ἰδίως λέγει, ὅτι ἀφειδῶς ἡ φύσις ἐπροίκισε τοὺς λόφους ἐπὶ τῶν κλίσεων τῶν ὀρέων καὶ τὰς πεδιάδας μεθ' ὅλων, ὅσων ἔχει ἀνάγκην ὁ ἄνθρωπος. Διδάσκει δὲ ποία δύναται νὰ δοθῇ βοήθεια εἰς τὴν παρημελημένην γῆν καὶ πῶς νὰ γίνουν χρήσιμα τὰ προϊόντα αὐτῆς. Ταυτοχρόνως ἀπαντῶνται εἰς αὐτὸν αἱ ἀσυνήθεις δυσχέρειαι τῆς διοικήσεως καὶ δεικνύει καθαρὸν βλέμμα.

Ὀλιγώτερον σημαντικὴ εἶναι ἡ ἔκθεσις τοῦ ἀκο-

(1) Χρονικὰ τῶν ἐν Ῥωμανίᾳ καὶ μάλιστα ἐν τῷ Μωρίᾳ πολέμων τῶν Φράγκων, Buchon. Collection des chroniques nationales françaises Tom. IV. 1825.

Σ. τοῦ Μ Νεωστὶ ὁ αὐτὸς ἐξέδωκε τὰ Χρονικὰ ἐντελέστερον ἐν Panthéon littéraire, chroniques étrangères. Paris 1841. 8.

(2) Σ. τοῦ Μ. Οὕτως ὠνόμαζον οἱ Σάξωνες τὴν καταγραφὴν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ Οὐϊλλιῆλμος ὁ κατακτητὴς διανέμων τὴν γῆν εἰς τοὺς Νορμανδούς. Σημαίνει δὲ ἡ μ έ ρ α κ ρ ί σ ε ω ς, διότι διὰ τοὺς Σάξωνας ἦτο ἡ ἐσχάτη καταδίκη—ἡ ἀποστέρησις πάσης κυριότητος. Ἴδε Thierry Conquêtes des Normands.

(1) Σ. τοῦ M. Guillaume de Champ Litte, Guillelmus de Chao Lito—ἢ κατὰ τὸν χρονικογράφον Μισὶρ Γουλιέλμος γιὲ Σάλο ὁ Καμπαγίστς (le Champenoi).

(1) Relazione dell'eccelentissimo Signor Domenego Gritti ritornato dalla carica di Sindicoe catasticador del regno di Morea, letta nell' eccelentissimo Senato l' anno 1691. Πρέπει νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐπίσης αὐτὴν τὴν ἔκθεσιν δὲν εὗρον ἐν τοῖς Ἀρχείοις, ἀλλ' ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἁγ. Μάρκου VII. 656.

(2) Relazione del N. H. Giacomo Corner, ritornato di Prov. Generale in Morea 1690 (1) 27 genn. Εὑρίσκεται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀνώνυμος π. χ. ἐν συλλογῇ Quirini. Ἀρχεται: Gravissimo e il rimento.

(3) Relazione di Tadeo Gradenigo ritornato di proveditore estraordinario di Morea; data venezia 8 Marzo 1692 L. R. (lecta rogatis) 15 Marzo 1692 (Arcb. Venez.)

λούθου ἐκτάκτου Ἀρμοστοῦ, Ἀντωνίου Μωλίνου, ὅστις πραγματικῶς μόνον τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ τόπου ἐπὶ μικρὸν χρόνον διῴκησεν. Αὕτη εἶναι τῆς 30 Μαΐου 1693. Κυρίως περιγράφει τοὺς ὀχυροὺς τόπους καὶ τὴν ἐπικίνδυνον θέσιν αὐτῶν ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ, προσέτι ἐρευνῶνται τὰ ἀτοπήματα τῆς ἱεροκαπηλείας κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Συγγραφεὺς εἶναι περιφίλκυτος καὶ γράφει μὲ ἐπίδειξιν (1) καὶ μὲ ἐμφατικὸν ὕφος.

Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀνήσυχοι χρόνοι τοῦ πολέμου, καθ' οὓς ἦτο μόνον θορυβώδης διοίκησις ἐνδεχομένη. Ὑπερισχύουν οἱ στρατιωτικοὶ σκοποί, καὶ δὲν εἶναι θαῦμα, ἂν αἱ ἐκθέσεις κυρίως ταύτην τὴν ἔποψιν προτίθενται. Συνεχῶς παρέχουν μολαταῦτα σημαντικὰς πληροφορίας ἀπαριθμητικὰς (statistiques). Σώζεται δὲ χειρόγραφον πόνημα περὶ τούτου τοῦ πολέμου, ἀνώνυμον μέν, ἀλλ' ὡς φανερόνει τὸ περιεχόμενον, ὑπὸ ταγματάρχου, ὅστις παρευρέθη εἰς τινας ἐκστρατείας, ὀνόματι Φραγκίσκου Μουάτζου, συντεταγμένον (2) τὸ πόνημα τοῦτο εἶναι μεγάλης ἀξίας καὶ ἐν πολλοῖς χρησιμεύει πρὸς διόρθωσιν καὶ ἐνάργειαν τῆς ἐπισήμου φιλαληθείας τῶν Ἐνετῶν ἱστοριογράφων. Κατὰ τὸ τέλος αὐτοῦ εὑρίσκεται ἔρευνα περὶ τῆς φυλάξεως τῆς Ἀσκωνικῆς ἀκτῆς, ὡς φαίνεται, τοῦ 1694, καὶ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Λακωνίας, ἰδίως δὲ τῆς Μάνης, τοῦ ἔτους 1695 (3), ἀμφότεραι διὰ τὴν ἐξιδιασμένην ἱστορίαν τῶν τόπων τούτων εὐκταῖαι καὶ πολύτιμοι.

Μετὰ τὴν εἰρήνην κατὰ πρῶτον ἠγείρετο ἡ φροντὶς στερεωτέρας ἐγκαταστάσεως. Καθ' ὃν χρόνον ἐπερατώθη αὕτη, διεῖπε τὸ ὑπούργημα τοῦ Γεν. Ἀρμοστοῦ ὁ Φραγκίσκος Γριμάνης, καθαυτὸ ὁ κατάλληλος πρὸς διοργανισμόν. Ἴσως ἐνιαχοῦ ὑπερέβη τὰ ὅρια, ἀλλ' ἦτον ἐκ τῶν δυναμένων νὰ καθιδρύσουν καὶ νὰ δημιουργήσουν. Σώζονται ἔκθεσις αὐτοῦ πρὸς τὴν βουλὴν (4) καὶ ὁδηγίαι διὰ τὸν διάδοχον αὐτοῦ, ἀμφότεραι διεξοδικαὶ, εἰδικαὶ καὶ μεγάλης σημαντικότητος, ἐξ ὧν συνάγομεν μὲ βεβαιότητα καὶ εὐχαρίστησιν καὶ τὰς ἐπόψεις αὐτοῦ καὶ τ' ἀποτελέσματα, εἰς ἃ ἔφθασεν.

Τῶν διαδόχων τοῦ Γριμάνου καὶ τῶν νέων Συνδίκων καὶ Ἐξεταστῶν, σταλέντων εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸ 1701, δὲν εὗρον διεξοδικὰς πληροφορίας. Μολαταῦτα μία περιγραφὴ τῆς Πελοποννήσου, τῆς ὁποίας μεγαλοπρεπὲς ἀντίτυπον σώζει ἡ συλλογὴ τοῦ Κουϊρίνου ἐν Ἐνετίᾳ, ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς ταύτην τὴν ἐποχήν. Αὐτόθι εὑρίσκομεν πληροφορίαν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τόπων, τῶν μοναστηρίων, τῶν οἰκογενειῶν, ἐν γένει τῶν κατοίκων, ἐπὶ τέλους τῶν ἀγρῶν, τῶν στρεμμάτων, ἥτις μόνον μετὰ τὰς προσπαθείας τινῶν Ἀρμοστῶν, νὰ στρώσουν γενικὴν καταγραφὴν, ἦτον ἐνδεχομένη (1).

Ὁ Δανιὴλ Δολφῖνος ἦλθε κατόπιν τούτων. Ἡ ἔκθεσις αὐτοῦ δὲν ἔχει ἰδίαν ἀξίαν, διότι εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην, μετὰ 13 ἐτῶν ἀπουσίαν, νὰ δώσῃ λόγον ταυτοχρόνως περὶ τεσσάρων ὑπουργημάτων, τὰ ὁποῖα διεύθυνε κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ὥστε δὲν εἶχε πλέον συμφέρον νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς εἰδικότητας, ἐν τῷ μεταξὺ μεταλλαχθείσας. Ἰδίως ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἰδίας διοικήσεως κατὰ τὴν στερεὰν, καὶ περὶ Πελοποννήσου ὀλίγον ἐνασχολεῖται (2).

Πολὺ σημαντικὴ, καὶ μόνον πρὸς τὴν τοῦ Γριμάνου δυναμένη νὰ συγκριθῇ, εἶναι ἡ ἔκθεσις τοῦ ἑπομένου Γεν. Ἀρμοστοῦ, Ἀγγέλου Ἔμου, ὅστις διεύθυνεν ἀπὸ τοῦ 1705—1708. Ἡ κρίσις καὶ ἡ περίνοια, δι' ὧν διεκρίθη ἡ διοίκησις αὐτοῦ, δεικνύονται καὶ κατὰ τὴν περιγραφὴν ταύτην (3). Τὸ σύνολον ζητεῖ νὰ συλλάβῃ ὁρμώμενος ἀπὸ τῶν πρώτων μέτρων τοῦ Μοροζίνου καὶ ἀνακεφαλαιοῖ τὰ κυριώτερα τῶν προκατόχων. Ἐδῶ μανθάνομεν καὶ τί διωργάνισαν οἱ τελευταῖοι Σύνδικοι, ἐνῶ παριστάνεται καὶ ἡ ἔποψις καὶ ἡ πρόοδος τῆς περιόδου ταύτης. Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς Πελοποννήσου τῶν πόρων καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς, διαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια ἡ ἔκθεσις.

Οἰκονομία. Ἐνθα περὶ προσόδων τῆς Πελοποννήσου.

Στρατιωτικὴ Διοίκησις. Κυρίως περιγραφὴ τῶν φρουρίων

Πολιτικὴ Διοίκησις. Περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς Ἐνετικῆς καὶ Τουρκικῆς δικαιοσύνης.

Θρησκεία. Ἀρίστη ἐξήγησις τῶν δυσκολιῶν, εἰς ἃς περιεπλέχθησαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸν Ἔμον ἠκολούθησεν ὁ Μάρκος Λορεδανός. Τούτου ἔχομεν, ὡς τοῦ Γριμάνου, ἔκθεσιν πρὸς τὴν Βουλὴν ἀπὸ 11 Δεκεμ. 1711 καὶ ὁδηγίαν, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν ἤδη κατὰ Σεπτέμ. τούτου τοῦ ἔτους εἰς τὸν διάδοχόν του Ἀντώνιον Λορεδανόν. Δὲν εἶναι τόσον διεξοδικαὶ, ὡς ἐκεῖναι τοῦ Ἔμου καὶ Γριμάνου, μολαταῦτα πολὺ ἐνδιαφέρουσαι, καὶ περιέχουν πολλὰς διδακτικὰς λεπτομερείας. Τὴν ὁδηγίαν εὑρίσκω σημαντικωτέραν τῆς ἐκθέσεως (4).

(1) Relazione del N. H. Antonio Molin ritornato di Provestr. di Morea 30 Maggio 1693 L. R. Ὡς δοκίμιον τοῦ ὕφους, τὸ ὁποῖον μᾶς δεικνύει καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ· ritrahei finalmente l' onore di sue precise ordinazioni che m'imponeano facoltà di dirigger e sopraintender quella parte del regno che versa del territorio d'Arcadia sino al estremità opposta di Napoli di Malvasia.

(2) Guerra della Morea del 1684 sin al 1696. Τόμος εἰς φύλλον 406 σελ.

(3) Sentimento sopra le guardie litorali della provincia di Laconia nella Morea. — Estesa delle ville e case per villa tenevano nel 1695 dentro la provincia di Laconia in Morea separati li territorii.

(4) Relazione del N. H. Franc Grimani ritornato di Prov Gen. dell' armi in Morea 1701. 80 (ἤδη κατὰ τὸ 1688 ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐν τοιούτῳ ἀξιώματι dell' armi, διότι ἐ·ὄνει τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν) Archivio Yen.

(1) Breve descrizione della Morea.

(2) Copia di relazione presentata all' eccellentissimo Senato per S. E. Daniel Dolfin quarto, Prov. doppo ritornato da 4 consecutive cariche sostenute 1711. 6 Marzo. Ἰδία Συλλογή. Ἐν τοῖς Ἐνετικοῖς Ἀρχείοις δὲν εὗρον οὔτε τὸ πρωτότυπον οὔτε ἀντίγραφον.

(3) Relazione del N. Anzulo H Emo ritornato di Provehitore gen. in Morea 1708 (9) 18 Genn. Αὕτη εἶναι ἐκ τῶν εὑρισκομένων καὶ ἀλλαχοῦ. Ἴδεν ἀντίγραφον ἐν τοῖς φοσκαρινικοῖς χειρογράφοις τῆς Βιέννης καὶ ἔλαβον ἐν μετ' ἐμοῦ.

(4) Ἡ ἔκθεσις ἐπιγράφεται ὡς αἱ λοιπαὶ, Αἱ ὁδηγίαι: Copia

Ἐν τούτοις καὶ οἱ κατὰ θάλασσαν Γενικοὶ Ἀρμοσταὶ (da mar) ἐξήσκουν μεγάλην ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἔκθεσις τοῦ Αὐγουστίνου Σαγρέδου, ὅστις κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1715, περιορίζεται σχεδὸν μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Παλαμηδίου. Εἶναι προσέτι περίεργος, διότι εἶναι ἡ τελευταία περὶ αὐτῆς τῆς διοικήσεως. Ἀμέσως κατὰ πόδας ἤρξατο ἡ ἀποφασιστικὴ ἐπίθεσις τῶν Τούρκων.

Περὶ αὐτῆς ἱστορεῖ ὁ Ἱερώνυμος Δολφῖνος, ὅστις ματαίως ἐδοκίμασε παντὶ σθένει ν' ἀντισταθῇ (1).

Ἡ ἔκθεσις αὐτοῦ εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ ἐναργέστερον, ὅσων ἐγράφησαν περὶ τούτου τοῦ συμβεβηκότος (2).

Κατὰ πρώτην ὄψιν ἠδύνατο νὰ νομίσῃ τις, ὅτι ἄνευ περαιτέρω κόπου, συρραπτόμεναι κατὰ σειρὰν αἱ ἐκθέσεις θέλουν προσφέρει συνεχῆ ἱστορίαν τῆς διοικήσεως. Ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτω, διότι οἱ φέροντες τὸν λόγον εἶναι διαφόρου ἱκανότητος καὶ φρονήματος. Κατ' ἀρχὰς ἔχομεν ἰσχυροτάτας πληροφορίας καὶ ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα γενομένης μνείας εἰκάζομεν, τί συνέστη κατὰ πρῶτον. Ὁ μὲν γράφει ἐν Παρόδῳ, ὁ δὲ εἶναι διεξοδικώτατος καὶ δὲν λείπουν ἀντιφάσεις καὶ ἐμμεσοι ἔλεγχοι, ἐνῷ αἱ ἐπαναλήψεις εἶναι πολυάριθμοι, ὥστε καὶ ἐνταῦθα ἐπίκειται ἡ αὐτὴ ἐργασία, ὅσην ἀπαιτοῦν ἁπλαῖ πληροφορίαι, τουτέστι νὰ ἐρευνήσωμεν, νὰ καθαρίσωμεν, τοῦτο ν' ἀπορρίψωμεν, ἐκεῖνο νὰ παραδεχθῶμεν, ἂν θέλωμεν ν' ἀποκτήσωμεν ἀντίληψιν καὶ ὀρθὴν κρίσιν.

Πρὶν μεταβῶμεν εἰς τοῦτο, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ πολέμου, διὰ τοῦ ὁποίου κατεκτήθη ὁ τόπος. Ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς σχέσεώς τινος ἐξηγεῖται ὅλη ἡ φύσις αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἐπιθεώρησις τοῦ πολέμου.

Ἐν ἔτει 1683 ἀνεφάνησαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐκ δευτέρου ἐνώπιον τῆς Βιέννης.

Ἐκ δύω αἰτίων ὡρμήθησαν πάντοτε αἱ κατακτητικαὶ ἐκστρατεῖαι, ὡς ἐκ τῶν δύο πόλων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος κινεῖται—θρησκευτικοῦ ζήλου καὶ φιλαρχίας· παρ' Ὀθωμανοῖς ἦσαν ἀμφότερα εἰσέτι ἀκμαῖα. Ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β'., ἐπίστευεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου, ὅτι ὁ κατὰ Χριστιανῶν πόλεμος εἶναι ἱερὸν καθῆκον· εἶναι γνωστὸς ὁ Ἐφέντης, ὅστις καθημέραν ἐπανελάμβανεν εἰς αὐτὸν ταύτην τὴν ἀνάμνησιν. Ἐπὶ τοῦ Βεζίρου Καρᾶ Μουσταφᾶ ἐνήργησαν ἐξ ἐναντίας αἱ κοσμικαὶ ἀφορμαί. Πολλάκις ἐθεάθη σπουδάζων μετὰ τοῦ διερμηνέως Μαυροκορδάτου τὸν Ἄτλαντα, δῶρον τῶν Ὁλλανδῶν, ἐπληροφορεῖτο δὲ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τῶν διχονοιῶν, τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἀδυναμίας, καὶ δὲν ἀμφίβαλεν ὅτι θέλει ὑπερβάλει πάντας τοὺς γείτονας (1). Ὅτε ἐπὶ τέλους ἡ Γαλλία ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ προκαλέσῃ εἰς βοήθειαν τοὺς δυσαρεστηθέντας Οὔγγρους καὶ τὸ στράτευμα διέκειτο προθύμως, ἐνόμισεν ἁρμοδίαν τὴν εὐκαιρίαν καὶ ἐπεχείρισε. Ποῖος δύναται νὰ εἴπῃ, τί ἤθελε γίνει, ἐὰν ἐκέρδαινε μίαν μάχην, ἐὰν ἡ Βιέννη δὲν παρεῖχεν ἀντίστασιν; Κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὑπῆρξαν ὅμως εἰς αὐτὸν ὀλέθρια, ἡ ἀντίστασις, ἡ ἐνώπιον τῆς Βιέννης ἐπιδρομὴ κατὰ τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ, καὶ τέλος ἡ ἧττα. Ἡ ἡμέρα ὑπῆρξε κρίσιμος δι' ὅλην τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην. Ὅπως ὁ πόλεμος ἠπείλει κοινὸν κίνδυνον καθ' ὅλων τῶν γειτόνων, οὕτως ἀντέστησαν τώρα ὁμοῦ κατὰ τοῦ νικηθέντος ἐχθροῦ. Οἱ Γερμανοὶ, οἱ Πολωνοὶ προσέβαλον τὴν Μολδαυΐαν καὶ Βλαχίαν, οἱ Ῥῶσσοι συνέλαβον μεγάλας προσδοκίας καὶ ἐκ Βιέννης ἀνήγγειλον εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ ἐρυθρὰ θάλασσα ἀνοίγει τοὺς κόλπους καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἀσία αὐτοὺς περιμένει· ὅπου οἱ Ἡγεμόνες δὲν ἔβαλον χεῖρα εἰς τὰ ὅπλα, ἐκινήθησαν οἱ ὑπήκοοι· ἐξήκοντα πολῖται τῆς Βαρκελώνης ἀνεχώρησαν πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Αὐτοκράτορος εἰς τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμον.

Ἐπὶ τοιαύτης μεγάλης κινήσεως, ὅτε ὁ παλαιὸς ἐχθρὸς κατετροπώθη τόσον καιρίως, ὅσον ποτὲ πρὶν, καὶ προσεβάλλετο πανταχόθεν, ὡς οὐδέποτε εἶχε γίνει, ἠσθάνθησαν ὡσαύτως καὶ οἱ Ἐνετοὶ τῶν πρὶν χρόνων τὴν πολεμικὴν ὄρεξιν. Ἡ Νεολαία καὶ ὁ Λαὸς συνεμερίζοντο τὸν ἐνθουσιασμὸν, ὅστις ἐκυρίευεν ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ συνήρπασαν τὴν βραδύνουσαν φρόνησιν τῶν φίλων τῆς εἰρήνης Βουλευτῶν. Πλέον τῶν δύο αἰώνων ἦσαν οἱ Ἐνετοὶ περιπεπλεγμένοι εἰς ἐχθροπραξίας μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, τώρα ὅμως κατὰ πρῶτον ἐτόλμησαν νὰ κηρύξουν εἰς αὐτοὺς πόλεμον.

Τώρα ἐσήμαινε, διότι εἶχον ὁδηγὸν, εἰς ὃν ἐντελῶς ἐνεπιστεύοντο· ἡ δημοκρατικὴ ζηλοτυπία ἔκαμπτεν ἐνώπιον τοῦ δίδοντος τὴν μεγάλην ὤθησιν εἰς τὰς ἀποφάσεις, τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνου.

Ὁ Φραγκίσκος Μοροζίνης δὲν εἶχε γηράσει, ὡς οἱ πλεῖστοι, ἐν τοῖς κολποις ἐκείνου τοῦ τρυφηλοῦ καὶ πράου πολιτισμοῦ, τοῦ ἰδιάζοντος ἐν Ἐνετίᾳ, πρωτευούσῃ τότε τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολυτελείας. Ὅλους τοὺς χρόνους τῆς νεότητος καὶ τῆς ἀπολαύσεως, ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ τρίτου, ἐθαλασσοπόρει ὑπὸ τὰ ὅπλα (2). Δὲν εἶχεν ὑψωθῆ διὰ προσωπικῶν σχέσεων, διὰ τῆς ἀμοιβαίας μεταλλαγῆς ὑπηρεσιῶν καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς ἄλλων, ὡς ἐγίνετο τότε παρ' Ἐνετοῖς (ὑπὸ τὸ ὄνομα Broglio)· ἀλλ' αἱ

d'informazione scritta dall' illustrissimo et eccellentissimo S. Marco Loredano proveditore generale delle armi all' illustrissimo et eccellentisimo S. Antonio Loredan suo successore 20 Settembre 1711. Ἀμφότεραι ἐν τοῖς Ἐνετικοῖς ἀρχείοις. Τῶν ὁδηγιῶν, κατὰ φυσικὸν λόγον, μόνον ἀντίγραφον.

(1) Relazione di Agostino Sagredo ritornato di Proveditor gener al da mar 1715. 16. Maggio (Ἐν Ἐνετικοῖς Ἀρχείοις).

(2) Αὐτὴν εὗρον μόνον ὑπὸ τὸν τίτλον Difesa in forma di Relazione in publico di S. E. Dolfin general per li infelici successi della Morea.

(1) Ἐκ τῆς Relazione dell' illustrisimo S. Cavalier e Proveditore Zuanne Morosini, ritornato da Constantinopoli σχεδὸν κατὰ τὸ 1680 χειρ.

(1) Antonii Arrighii de vita et rebus gestis Francisci Mauroceni libri IV Patavii 1769 μετρίως. Τὸ Λατ. ὕφος καλὸν, αἱ πληροφορίαι μέτριαι, ἀλλὰ ψυχρὸν καὶ ἐπιπόλαιον σύγγραμμα.

πράξεις ἀνεβίβασαν αὐτὸν, διότι εἶχε καταδιώξει τοὺς πειρατὰς ἔνθεν κακεῖθεν παρὰ πάντα ἄλλον, καὶ ὑπερβαλὼν τὸν ἰσχυρότερον ἐχθρὸν ὅπου ἂν ἀπήντησεν αὐτὸν, ἐλαφυραγώγησε τὰς ἐχθρικὰς ἀποθήκας καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν Γαλέραν τοὺς ἀκολούθους αὐτοῦ. — Αὐτὸν τὸν ἀγριώτερον ἀρνησίθρησκον ἐζώγρησεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πολεμίου στόλου ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος καὶ ἔπεμψεν εἰς τὰ δεσμωτήρια τῆς Ἐνετίας, ὥστε ὁ Σουλτάνος προσωπικῶς ἐδείξε φόβον περὶ αὐτοῦ. Αἱ ἀναρίθμητοι πράξεις τόλμης καὶ τύχης τοῦ Μοροζίνου, ἔδιδον ὕλην ὁμιλίας εἰς τοὺς θαυμαστὰς αὐτοῦ. Κατὰ τὸν πόλεμον τῆς Κρήτης ἔλαβε τὸ βραβεῖον τῆς δόξης. Ἄνευ ὀνόματος καὶ ἀπαρατήρητος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πατρίδος καὶ ἐπέστρεψεν ἔνδοξος καὶ κορυφαῖος τῆς πολιτείας. Τοῦτο μετέδιδεν εἰς αὐτὸν αἴσθημα ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτονόμου δυνάμεως, ἅτινα ἔλειπαν εἰς ὅλους τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ. Ὅτε κατὰ τὸ 1669, ἀφοῦ ἀπῆλθον οἱ Γάλλοι ἐπίκουροι καὶ οἱ τοῦ Πάπα ἐκ Κρήτης καὶ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διατηρήσῃ τὸ μόνον ὑπολειπόμενον πρόχωμα, συνέλαβε τὸν στοχασμὸν νὰ καταστήσῃ αὐτὸ βραβεῖον τῆς εἰρήνης· ἀναμφιβόλως εὐτυχέστατος στόχασμὸς κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις, ἀλλὰ δι' ἕνα πολίτην φθονερᾶς δημοκρατίας εἰς ἄκρον τολμηρός. Ὁ Μοροζίνης ἄνευ ἐντολῆς ἔκλεισεν εἰρήνην, καὶ ἂν δὲν ἔπαθε διὰ τοῦτο, συνέβη διότι ἦτον ἀναγκαιοτάτη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀναπόφευκτος. Τοιουτοτρόπως τώρα μετὰ τῶν φίλων παρεκίνησεν εἰς πόλεμον· ἡ δημοκρατία ἔπρεπε νὰ κηρυχθῇ νεκρὰ, ἂν δὲν ἤθελε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τοιούτων βοηθητικῶν περιστάσεων. Ὁ Μοροζίνης προεχειρίσθη Ἀρχιστράτημος καὶ ἐκ νέου ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα τόσον συχνὰ ἐδοκίμασεν. Ἀριστοκράτης τῆς παλαιᾶς ζύμης, εὐπροσήγορος πρὸς τοὺς μικροὺς, τῶν ὁποίων συνεμερίζετο ἀσμένως τὰς στερήσεις, ἦτον ἀκάματος ὑπὲρ τοῦ προβιβασμοῦ τῶν φίλων καὶ τῶν προσηκόντων — πείσμων καὶ δεινὸς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους — ἀνηλεὴς κατὰ τοῦ νικηθέντος ἐχθροῦ. Ἦγεν ἤδη τὸ 66 ἔτος, ἀλλ' ἦτον ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ τολμηρότερος αὐτοῦ. Ποτὲ δὲν ἐστάθμιζε, τί ἔμελλε νὰ κερδήσῃ καὶ τί νὰ κινδυνεύσῃ· τὰ πάντα ἐτόλμα καὶ διὰ τὴν εὐτελεστέραν ὠφέλειαν. Ὑπὸ μόνης τῆς ἐπιθυμίας ἐφλέγετο νὰ πράξῃ τι ἐπίσημον, νὰ κατορθώσῃ τι, διῶν ἄθλα καὶ δόξαν. Πολλάκις ἴσως ἐδοκίμασε στενοχωρίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων, ὅσα ἐπέβαλε τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς δημοκρατίας· τώρα ὅμως εἶχε πάλιν εὐρὺ στάδιον ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἔδωκεν ὅλην τὴν διεύθυνσιν εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας πόλεμον.

Ὅτε ἐξελέχθη, ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ πληρεξουσιότης νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ὅπως ἐνόμιζεν ἁρμοδιώτερον.

Εἰς πολλοὺς ἐφαίνετο προτιμότερον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως νὰ στραφοῦν κατὰ τῆς Δαλματίας, νὰ ὑποτάξουν ἐντελῶς τὰ παράλια, νὰ προχωρήσουν ὅσον δυνατὸν εἰς τὸ ἐνδότερον καὶ νὰ κατακτήσουν δευτέραν στερεὰν πέραν τοῦ Ἀδρίου. Εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἦτον ἡ ἀπόκτησις τοῦ ἐδάφους τῶν παραλίων τόπων καθ' ὑπέρτατον λόγον ἐπιθυμητή.

Ὁ Μοροζίνης δὲν ἦτον αὐτῆς τῆς γνώμης· ὅλαι αἱ κλίσεις αὐτοῦ ἔτεινον εἰς τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον. Τὸ Εὐρωπαϊκὸν συμφέρον ἀπῄτει ἀναμφιβόλως νὰ προσβληθῇ καὶ κατὰ θάλασσαν τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος, στενοχωρούμενον ἤδη πανταχόθεν ἐκ τῆς ἠπείρου. Ἐκτὸς τούτου ἴσως ἦτο διὰ τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ ὑπέρτερον τὸ θέλγητρον, νὰ δοκιμασθῇ ἐκ νέου ἐν τῇ παλαιᾷ πατρίδι τῆς δόξης, νὰ κατακτήσῃ Κόρινθον καὶ Ἀθήνας, παρὰ νὰ ἐξοδεύσῃ τὰς τελευταίας δυνάμεις τῆς ζωῆς ἐνώπιον φρουρίων, περὶ ὧν οὐδέποτε εἶχε γίνει λόγος. Ὁπωσδήποτε, ἡσύχως ὑπερέκαμψε τὴν ἀκτὴν τῆς Δαλματίας, τὸ Καστελνουόβον, τὸ ὁποῖον ἰδίως συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ προσβάλῃ, καὶ ἄνευ πολλοῦ κόπου κυριεύσας τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Πρέβεζαν, ἔστρεψε τὰ βλέμματα πρὸς τὴν Πελοπόννησον.

Μετὰ τρεῖς ἐκστρατείας ἐπόρθησεν αὐτήν.

Ἐπὶ τῆς πρώτης, ἐν ἔτει 1685, προσέβαλε τὰ μεσημβρινὰ παράλια., ἐνῷ ἤλπιζε βοήθειαν παρὰ τῶν Μανιατῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπεσκέφθησαν αὐτὸν (1) καὶ ἔδωκαν ἀρίστας ὑποσχέσεις. Ἀλλ' αὐτοὶ ἦσαν ἀρκετὰ περίσκεπτοι νὰ περιμείνουν ἀποφασιστικὴν ἔκβασιν. Δὲν ἦτον ἑπομένως εὔκολον τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ Μοροζίνου. Ἡ Κορώνη, τὴν ὁποίαν προσέβαλεν, ἠμύνθη πεισματωδῶς, καὶ ἰσχυρὸν τουρκικὸν στράτευμα προσέδραμεν εἰς βοήθειαν καὶ ἠπείλει νὰ πολιορκήσῃ τοὺς πολιορκητὰς (2). Δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐν γένει ὁ χαρακτὴρ τῶν πολέμων τούτων ὑπῆρξε τοιοῦτος. Γίνεται πολιορκία καὶ μετὰ ταῦτα πρέπει ν' ἀποκρουσθῇ ἐκ παρατάξεως στράτευμα ἐρχόμενον εἰς βοήθειαν. Οὕτως ἐνίκησαν οἱ χριστιανοὶ ἐνώπιον τῆς Βιέννης· οὕτω κατετροπώθησαν οἱ Τοῦρκοι ἐνώπιον τοῦ Ὄφεν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἠναγκάζετο καὶ ὁ Μοροζίνης νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς Πασάδας, οἵτινες προέβαινον πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς Κορώνης καὶ εἶχον ἤδη ἀναβῇ τὰ χριστιανικὰ χαρακώματα. Ὁ Μοροζίνης ἐπέτυχε νὰ ἐπιπέσῃ ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν καὶ νὰ δρέψῃ πλήρη νίκην. Δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου ἔθεσε τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἔπεσεν ἡ Κορώνη, τότε ἐκηρύχθησαν καὶ οἱ Μανιᾶται καὶ μετ' αὐτῶν προσεβλήθησαν αἱ Καλάμαι. Παράδοξος σύνθεσις αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἐξ Ἰταλῶν, Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν!

Οἱ Γερμανοὶ, ὡσεπιτοπολὺ Βραουνσβεγοὶ καὶ Σάξωνες, ἀπετέλουν ἀναμφιβόλως τὸ σημαντικώτερον ὅπλον (3). Τὸ πῦρ τῆς τουφεκοβολίας τοῦ γεγυμνασμένου Σαξωνικοῦ πεζικοῦ μετὰ τῶν Ἐνετικῶν πυροβόλων ἐκ τῶν παρὰ τὸ παράλιον νεῶν ἐνήργησαν τοσοῦτον ἐπιτηδείως, ὥστε ὁ τουρκικὸς στρατὸς, ὅστις ἔμελλε νὰ σώσῃ τὰς Καλάμας, ἐθορυβήθη καὶ ἐτράπη εἰς φυγήν. Τὴν πτῶσιν τῶν Καλαμῶν ἐπηκολούθησαν τὰ μικρὰ τουρκικὰ φρούρια ἐν Μάνῃ, Ζαρνάτα, Γιαλάφα, Πασσάβα καὶ ὅλη ἡ μεσημβρινὴ ἀκτὴ, τὰ λακωνικὰ ὄρη, ἡ ἀκρόπολις τῆς Πελοποννήσου, ἦσαν εἰς χεῖρας τῶν Ἐνετῶν.

Ἐκ τοῦ κατακτηθέντος μέρους ἠδύναντο ἀσφαλῶς νὰ προχωρήσουν εἰς τὰ ἐντός.

Ἐν ἔτει 1686 ἐπέπεσεν ὁ Μοροζίνης ἐπὶ τῆς παρακειμένης παραλίας (1)· εὐκολώτερον ὅμως ὑπῆρξε τὸ ἔργον κατὰ τὴν δυτικὴν, ἔνθα ὁ Σερασκιέρης ἐνικήθη καὶ ἡλώθη τὸ Ναυαρῖνον, ἂν καὶ καλὰ ὠχυρωμένον. Οἱ Γερμανοὶ ἤρχισαν ἤδη νὰ εὐαρεστῶνται αὐτόθι καὶ ὁ Μοροζίνης εὑρῆκεν εὐχαρίστησιν βλέπων τὰ παραπήγματα αὐτῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Μεθώνης, τὰ ὁποῖα ἐν βραχεῖ καὶ ἐν πολλῇ καθαριότητι ἔστησαν, κατασκευάζοντες αὐτὰ ἐκ τῆς ὡραιοτέρας κυπαρίσσου, ἐκ δάφνης καὶ κλάδων πορτοκαλέας· δὲν ἦσαν δὲ ὀλιγώτερον ἀνδρεῖοι ὡς ἐκ τούτου· μετολίγον παρελθόθη καὶ ἡ Μεθώνη. Διπλασίως ἐπικίνδυνον ἐχρημάτισεν εἰς αὐτοὺς ὅμως τὸ Ναύπλιον καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἀκτή. Εἶχε φθάσει ἤδη ὁ Αὔγουστος καὶ τὸ θέρος τούτου τοῦ ἀσυνειθίστου κλίματος ἐπέφερε πυρετοὺς, ὥστε πολλοὶ ἀπέθανον, μεγαλήτερον πλῆθος ἔγινεν ἄχρηστον καὶ μόνον 4000 ἄνδρες ἦσαν διαθέσιμοι, ὅτε ἐφάνη τοὐλάχιστον διπλάσιος τουρκικὸς στρατὸς καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῆς φρουρᾶς ἤρξατο τῆς ἐπιθέσεως. Τότε ἐδείχθη πλέον πόση ἦτον ἡ τύχη τοῦ Μοροζίνου, ἔχοντος βοηθὸν τὸν τοσοῦτον ἔμπειρον στρατηγὸν Κενιγσμάρκον. Οὐδεὶς ἦτο τοσοῦτον ἐπιτήδειος πρὸς ὑποστήριξιν τῶν τολμηρῶν καὶ ἀπερισκέπτων σχεδίων τοῦ Ἀρχιστρατήγου, τοσοῦτον ἐπιστήμων τῆς τακτικῆς, προνοητικὸς καὶ ἀτρόμητος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν. Ἀμέσως κατὰ τὴν ἀπόβασιν ἐγνώρισεν ὁ Κενισγμάρκος τὸ σημαντικὸν τοῦ Παλαμηδίου καὶ ὠχύρωσεν αὐτό. Μετ' ὀλίγων μόνων λόχων πεζικοῦ καὶ μετ' εὐαρίθμου πυροβολικοῦ ἐβάδισεν εἰς ἀπάντησιν ἰσχυροῦ ἱππικοῦ ἐπὶ ἐδάφους δι' αὐτὸ ἐπιτηδείου, ἀλλ' ἀνέπτυξε τοσαύτην ἀνδρείαν καὶ καλὴν τάξιν, ὥστε ἐν ὀλίγαις ὥραις ἠνάγκασεν αὐτὸ εἰς ὀπισθοδρόμησιν. Οἱ Γερμανοὶ μόλις δύνανται νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἰδίαν νίκην. Αὐτοὶ νομίζουν, ὅτι πανικὸς φόβος (τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν Feldschrecken) κατέλαβε τὸν ἐχθρόν. Ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἐκινδυνεύετο ἡ ἐσχάτη καταστροφὴ, ἐνῷ ἀπεκτήθη ἡ νίκη « οὐχὶ ἄλλως ἢ διὰ θαυμασίου καὶ θείας ἀντιλήψεως » (2). Τὸ Ναύπλιον στερηθὲν τῆς ἐλπίδος νὰ λυτρωθῇ καὶ κεραυνοβολούμενον ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ, τεθέντος ἐπὶ τοῦ πλησιάζοντος ὕψους, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Ὁ Φρούραρχος ὅμως ἠμύνθη πεισματωδῶς, καθότι μέρος πέριξ ὑπῆρχον ἴδιαι καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἰδιοκτησίαι (3).

Τώρα πλέον ἔμενεν μόνον τὸ ἀρκτῷον μέρος τῆς χερσονήσου. Τὸν χειμῶνα ὑπέστησαν οἱ Ἐνετοὶ πολλὰς κολλητικὰς νόσους καὶ πρὸ τοῦ θέρους δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἔμβουν εἰς τὴν θάλασσαν. Καθόσον ἐκινδυνεύετο πλέον τὸ πᾶν, οἱ Τοῦρκοι προετοιμάσθησαν ὁσονένεστιν ἐπιμελῶς. Ἀμφοτέρωθεν τοῦ στενοῦ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ὠχυρώθησαν περιμένοντες τὴν προσβολήν. Πλησίον τῶν Πατρῶν, εἰς θέσιν νομιζομένην ἐλώδη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀπέβη ὁ Κενιγσμάρκος κατὰ τὴν 22 Ἰουλίου 1687, καὶ πάραυτα προέβη ἐπιπίπτων ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Τούρκων ὅσον ἠδύνατο. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὡρμήθησαν πρὸς τὸ αὐτὸ τέλος νὰ προφθάσουν τὸν ἐχθρὸν ἀροπαρασκεύαστον.

Λίαν πρωὶ συνεκρούσθησαν αἱ ἐμπροσθοφυλακαί. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν ὀλίγον πυροβολικὸν κατέλαβον τὰ ὕψη καὶ κατ' ἀρχᾶς ὑπερεῖχον. Μετὰ πολλοῦ κόπου ἠδυνήθη ὁ Κενιγσμάρκος ἐντὸς τοῦ θαμνώδους κοιλώματος νὰ παρατάξῃ εἰς γραμμήν. Ἐν τούτοις εὑρῆκε καιρὸν νὰ καλύψῃ αὐτὴν ὅπως τότε μετὰ τοὺς Τουρκικοὺς πολέμους ἦτο σύνηθες, δι' ἐχίνων (Chevaux de frise) καὶ ποτὲ ἴσως αὐτὴ ἡ προφύλαξις δὲν ἐδείχθη ἐπωφελεστέρα. Ἡ πρώτη ὁρμὴ τῆς προσβολῆς τοιουτοτρόπως συνετρίβη, ἀντετάχθη δὲ εἰς τὸν ἀτίθασσον ἐχθρὸν τακτικὸν πῦρ· ἤδη ἐκλονοῦντο αἱ ἐπαπειλοῦσαι μάχαιραι, ὅτε ἡ ἔφοδος τοῦ χριστιανικοῦ ἱππικοῦ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, καὶ ἡ ἐμφάνισις ἴλης, νομιζομένης ὅτι ἀπωλέσθη, προβαλούσης ὅμως ἐγκαίρως ἐκ τῶν θάμνων ἀριστερόθεν, ἔφερε τὸν ἐχθρὸν εἰς πλήρη ἀταξίαν(1). Αὐτὴ ἡ μάχη ἀπεφάσισε τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀκώλυτοι εἰσέπλευσαν αἱ νῆες εἰς τὸ στενὸν καὶ κατόπιν παρεδόθησαν αἱ Πάτραι, τὸ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου φρούριον, ἡ Ναύπακτος καὶ τὸ φρούριον τὸ ἐπὶ τῆς ἠπείρου. Ὁ Σερασκιέρης, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ ὅ,τι ἠδυνήθη, ἐγκατέλιπε τὴν Κόρινθον· τότε παρεδόθησαν καὶ αἱ λοιπαὶ θέσεις, αἵτινες ἔτι διετηροῦντο ἐντὸς, καὶ ἐξαιρουμένης τῆς Μονεμβασίας, ὅλη ἡ Πελοπόννησος ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἐνετὸν λέοντα.

Δὲν περιωρίζοντο ὅμως ἐν Πελοποννήσῳ οἱ σκοποὶ τοῦ Μοροζίνου. Ὑπῆρχον τῷόντι πολλοὶ ἐν Ἐνετίᾳ ἐπιθυμοῦντες τὸ ὅριον τοῦτο καὶ τὴν γενομένην κατάκτησιν τοὐλάχιστον στερεωθεῖσαν, πρὶν γίνῃ βῆμα περαιτέρω· ἀλλ' ἦσαν οἱ ἴδιοι, οἵτινες εἶχον ἐκφρασθῇ κατὰ τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ Μοροζίνης δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τοιαύτας σκέψεις. Ὁ Μουάτζος λέγει: « Σχέδια πλήρη τόλμης ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν ἀναγκαῖα, διὰ νὰ διατηρήσουν σταθερῶς τὴν τύχην.» Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος προσέβαλε τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἐπόρθησε.

Βεβαίως ἦτον αὕτη κατάκτησις, τὴν ὁποίαν δύναταί τις μᾶλλον νὰ ὀνομάσῃ δυστυχίαν ἢ εὐτυχίαν. Τὰ ὡραιότερα ἐρείπια τοῦ κόσμου, τὰ λείψανα ἴσως τοῦ ἐντελεστάτου ἔργου τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπερ ποτὲ ἐδόθη, κατεστράφησαν δι' ἀπευκταίου συμβάντος (2). Τό-

(1) Locatelli. Racconto istorico della Veneta guerra in Levante. Ἡμερολόγιον τοῦ Πελοπ. Πολέμου 1684—1689 σελ. 84. Ὁ Λοκατέλης ἦτο γραμματεὺς τοῦ Μοροζίνου.

(2) Relazione della guerra de'Veneziani nell'acquisto della Morea, dal comandante degli ausiliari Fiorentini fatta per informare il Ser Gr.Duca, παρατηρεῖ ἰδίως αὐτὸν τὸν κίνδυνον.

(3) Der neueroeffneten ottomanischen Pforten Fortsetzung oder continuirlicher Bericht etc, etc, μετάφρασις, τῆς ὁποίας ὁ Συγγρ. κατὰ δυστυχίαν δὲν ἐνόησε τὰ Ἰταλικὰ πρωτότυπα, ὅσα ἠκολούθησε, καὶ μόνην ἔχει ἀξίαν καθόσον φιλοτιμεῖται ν' ἀνυψώσῃ τὰ προστερήματα τῶν Γερμανῶν καὶ ἐπανορθώσει τὰ Γερμανικὰ ὀνόματα παρὰ τῶν Ἰταλῶν στρεβλωθέντα.

(1) Ἔγινεν ἀνάγκη διασκέψεως πρὶν φθάσουν εἰς αὐτὴν τὴν φυσικὴν ἀπόφασιν. Carzoni Istoria della Republica Veneta ni te mpo della sacra lega III p 150 ἀναφέρει ἐκτεταμένως περὶ τούτων.

(2) Johann Just Winckelmann, Preiswuerdiger Stamm—nud Regenten—baum der durchlauchtigsten Herzoge zu Braunschweig 1688. τέταρτον παράρτ. σελ. 315.

(3) Mich Foscarini istoria de lla republica Veneta V 273.

(1) Ἀκολουθῶ ἐνταῦθα κατὰ προτίμησιν τὴν περιγραφὴν τοῦ Μουάτζου αὐτόπτου, ἐνῷ οἱ λοιποὶ ἀντίγραφαι. Ἐντεῦθεν κυρίως ἄρχεται καὶ ἡ διήγησις αὐτοῦ.

(2) Τὴν περιγραφὴν τοῦ Μουάτζου δίδω κατὰ λέξιν, διότι περιέχει περὶ ἑνὸς τόσον ἐνδιαφέροντος συμβεβηκότος νέα τινα.

τε ὅμως ἐφάνη ὡς βῆμα προόδου κατὰ τὸ ἔνδοξον στάδιον τῆς νίκης. Μετ' ἀνεκφράστου ἀγαλλιάσεως ἐχαιρέτησαν τὰ τρόπαια, ὅσα ἔστειλεν ὁ Μοροζίνης, δηλ. τοὺς λέοντας ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἀκόμη τώρα θαυμάζομεν ἐπὶ τοῦ Πυλῶνος τοῦ Ναυπηγείου.

« Τὰ ἐξαίρετα καὶ περίφημα λείψανα τῶν Ἀθηναίων, σποράδην κείμενα ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν εἰσδρομῶν, ἐμπεριείχοντο εἰς μικρὰν ἀλλὰ πολυάνθρωπον χώραν, ὑπὸ τὴν σκέπην φρουρίου κειμένου ἐπὶ ὑψηλῆς πέτρας, ὅθεν μέχρι τῆς θαλάσσης ἐξετείνοντο τὰ διαθρυλλούμενα ἔργα. Ὀκτὼ μίλια (milia) ἀπὸ τῆς ὀχθης ἦσαν συνηθροισμέναι αἱ κατοικίαι. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ναυπλίας εἰς χεῖρας τῶν Ἐνετῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπλήρωναν 10 χ. Ῥεάλια κατ' ἔτος διὰ τὰς δαπάνας. Ἀφοῦ καὶ ἡ Κόρινθος ἔλαβε τὴν αὐτὴν τύχην ἐφοβήθησαν μὴ λαφυραγωγηθοῦν ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἠπείλουν ἤδη ὅτι ἤθελαν νὰ ὠφεληθοῦν διὰ νὰ μὴ ἀφήσουν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τόσον πλουσίαν ἀπόκτησιν. Οἱ εὐπορώτεροι διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν καταστροφὴν. προσεκάλεσαν τὸν Μοροζίνην νὰ κυριεύσῃ τὸ κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων φρούριον, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν περιουσίαν καὶ τὴν πόλιν.

Ὁ Μοροζίνης ἐδέχθη τὴν πρότασιν, ὅπως ἦσαν αἱ περιστάσεις καὶ φθάσας εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς ἀπεβίβασε τὰ στρατεύματα, παραταχθέντα ὑπὸ τοῦ Κενιγσμάρκου εἰς δύω στήλας καὶ ὁδηγηθέντα κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα μετ' ἀνέσεως διὰ νὰ στρατοπεδεύσουν ἐντὸς δάσους ἐλαιῶν ἀπέναντι τῆς ἀκροπόλεως. Οὗτος περιζώσας αὐτὴν παρευθὺς διὰ πολυπληθῶν φυλακῶν προσέβαλεν ἐκ τοῦ ὕψους λόφου τὴν πύλην τοῦ μετώπου διὰ δύω πυροβόλων τῶν 50, ἀλλ' ἀνωφελῶς, καθότι ὡς ἀσθενέστερον τὸ μέρος τοῦτο διὰ τριπλοῦ ὀχυρώματος προεφυλάττετο ἐντέχνως Ἕνεκα τούτου ὕψωσε πρόχωμα ἐν τῇ πόλει πρὸς ἔναρξιν ὑπονόμου, ἐντοσούτῳ μεταχειριζόμενος κατὰ τῆς φρουρᾶς 4 ὅλμους τῶν 500. Ὑπηρετοῦντο οὗτοι ὑπὸ ἀναπιτηδείων πυροβολιστῶν καὶ αἱ σφαῖραι, ἀντὶ νὰ πίπτουν ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἐμάστιζον τὴν πόλιν, ἥτις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Κενιγσμάρκου ἀποζημίωσιν καὶ τὸν παρεκίνησε δημοσίως νὰ ἐπιτημήσῃ τὸν Μοττόννην, διευθυντὴν τοῦ πυροβολικοῦ. Ἀφίνων κατὰ μέρος τὴν φιλαυτίαν παρεχώρησεν οὗτος τὴν φροντίδα εἰς τὸν διοικητὴν Λέανδρον, ἀποχρώντως ἱκανὸν καὶ ὑποσκελισθέντα διὰ τῆς σπουδαρχίας ἐκείνου.

Αἱ μηχαναὶ ὑπὸ ἐπιτηδειοτέραν διεύθυνσιν, παρευθὺς ἐτελεσφόρησαν κατὰ τῆς ἀκροπόλεως καὶ κατὰ τὴν 27 Σεπτεμβρίου τυχαίως πῶς εἰσεχώρησε σφαῖρα διὰ τῆς μόνης ὀπῆς τῆς κορυφῆς τοῦ Παρθενῶνος. Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, περιβόητος διὰ τὴν ἀμίμητον ἀρχιτεκτονικὴν καὶ γλυπτικὴν, ἵστατο ἐπὶ διπλῆς σειρᾶς ὑψηλοτάτων στηλῶν καὶ εὐσεβῶς διετηρεῖτο ὑπὸ τῆς φρουρᾶς, ἥτις μετασχηματίσασα αὐτὸν εἰς μοσκέαν, ἐν αὐτῷ ἐφύλαξε τὰς τροφὰς, τὰς οἰκογενείας καὶ τὰ πολεμεφόδια. Ἡ σφαῖρα πεσοῦσα μετέδωκε τὴν φλόγα εἰς τὴν πυρίτιδα. Ἡ ἔκρηξις ἀντήχησε καὶ διέδοσε τὸν σεισμὸν μέχρι τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἐνετῶν, ἀνασπῶσα τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ μοναδικὸν εἰς τὸν κόσμον ἔργον καὶ καταπλήττουσα τὴν φρουράν, ἥτις ἤδη κατὰ τὴν προτεραίαν εἶχε συλλάβει. φόβον, βλέπουσα ὀπισθοποροῦσαν τὴν βοήθειαν. Ὁ Κενιγσμάρκος κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ ταχύτητα, οὐχὶ νὰ φθάνῃ, ἀλλὰ νὰ προλαμβάνῃ τὸν ἐχθρὸν, ὅστις εἶχεν εἰσχωρήσει τώρα ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Εὐβοίας, διεύθυνε τὸ πεζικὸν μεταξὺ τοῦ δάσους καὶ τῆς φρουρᾶς, ἄλλο μέρος παρέταξε πρὸς τὴν ἀκτὴν καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς τον ἱππικοῦ, συμμεμιγμένου μετὰ πεζῶν ἐλαφρῶν καὶ Ἰλλυριῶν, ὥρμησε πρὸς ἀπάντησιν τῆς προσδραμούσης βοηθείας, καταλαμβάνων τὰς ἐπικείρους θέσεις. Ἀφοῦ διὰ τῆς ἀπροσδοκήτου προσβολῆς διέκοψε τὴν πρόοδον αὐτῆς, ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν πρώτην θέσιν διὰ κρυφιωτέρων ὁδῶν.

Ἡ φρουρὰ, ἰδοῦσα τὸ πικρὸν θέαμα ἐκ τοῦ ὕψους τῆς ἀκροπόλεως καὶ καταβληθεῖσα ὑπὸ τῆς ὀλεθρίας πυρκαϊᾶς, ἀπηλπίσθη περὶ τῆς σωτηρίας καὶ συνωμολόγησε, νὰ παραδοθῇ μετὰ 5 ἡμέρας διαφυλάττουσα τὴν ἐλευθερίαν νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτῆς ὅ,τι ἠδύνατο νὰ μεταφέρῃ ἐπὶ τῶν ὤμων.

Μετὰ τὴν προθεσμίαν ταύτην ἐξῆλθεν ἡ φρουρὰ προστατευθεῖσα μέχρι τῆς ἐπιβάσεως ἐπὶ ἀγγλικοῦ δικρότου πλέοντος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καθ' ὁδὸν ὅμως, ἕως ὅτου νὰ φθάσῃ τὸ πλοῖον, ὑπέφερεν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ἀοπακτικότητος, στερηθεῖσα τῆς ἀποσκευῆς διὰ τρόπων οὐχὶ κοσμίων.

Μετὰ τόσας ζημίας ἀπήλαυσαν ἐπὶ τέλους οἱ Ἐνετοὶ τὸ αἴσθημα τῆς εὐτυχίας, τῆς προόδου καὶ τῆς δόξης. Ἐλογίζοντο εὐτυχεῖς, ὅτι ἔχουν τοιοῦτον μεγάλον ἄνδρα καὶ ἐσώρευον ὅλας τὰς τιμὰς ἐπ' αὐτοῦ. Ἐψήφισαν νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Πελοποννησιακοῦ, ἔστησαν τὴν προτομὴν αὐτοῦ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βουλῆς τῶν δέκα, καὶ χηρεύοντος τότε τοῦ ἀξιώματος τοῦ Δουκὸς, ὅλοι ἀπεσύρθησαν καὶ ὁ ἥρως καὶ κατακτητὴς ἀνηγορεύθη παμψηφὶ Ἡγεμών.

Ὁ Μοροζίνης δὲν ἦτον ὀλίγον εὐαίσθητος πρὸς τὰ τοιαῦτα. Ἄλλαι δοκιμαὶ δὲν ἐπέτυχον ἐπ' αὐτοῦ, ὡς π. χ. ἐφάνη εἰς αὐτὸν παράδοξον ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐν Κρήτῃ προσέφερον τὴν Ἡγεμονίαν τῆς Μολδοβλαχίας, ἐὰν ἤθελε νὰ λειποτακτήσῃ πρὸς αὐτούς. « Τί εἶναι ἡ Μολδαβία, τοὺς εἶπεν, τί ἡ Βλαχία ; » Τόσον ποθητόταται ὑπῆρξαν ὅμως εἰς αὐτὸν αἱ ἀποδοθεῖσαι παρὰ τῆς πατρίδος τιμαί. Ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἦναι ἡ εὐτυχεστέρα ἡμέρα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὅτε κατὰ τὸ 1688 φέρων τὰ παράσημα τῆς Ἡγεμονίας ἐξῆλθεν εἰς τὴν θάλασσαν, μετὰ στρατοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων, ὁποῖον δὲν εἶχε ποτὲ ἄλλοτε, 16,000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 8,000 Γερμανῶν διὰ νέαν ἐπιχείρησιν, ἥτις ἔμελλε νὰ τὸν καταστήσῃ Ἡγεμόνα τοῦ Αἰγαίου, ἐὰν ἐπετύγχανεν ὡς πρότερον. Ὡς λέγουν, ἐδέχθη τὰς συγχαρητικὰς ἀνευφημίας δακρύων.

Αὕτη ὑπῆρξε καὶ ἡ εὐτυχεστάτη καὶ ἡ τελευταία τοῦ Μοροζίνου ἡμέρα. Ἐν Εὐρίπῳ, ὅπου διευθύνθη, ἀπήντησεν ἀντίστασιν ὁποίαν ποτὲ ἄλλοτε. Οὐ μόνον τὸ φρούριον ἦτον ἐν καλῇ καταστάσει καὶ προπαρεσκευασμένον, ἀλλὰ καὶ οἱ διωχθέντες ἐκ τῆς Πελοποννήσου Τοῦρκοι ἠμύνοντο μετ' ἀπελπισίας, τὸ δὲ κυριώτερον, ὅτι τὸ στράτευμα τοῦ Σερασκιέρου, συναχθὲν εἰς τὴν στερεὰν, συνεκοινώνει ἀδιαλείπτως μετὰ τοῦ φρουρίου. Μέχρι τοῦδε πρῶτον προσεβάλλετο ὁ στρατὸς, τώρα ὅμως ἦτο τοῦτο ἀδύνατον διὰ τὸ μεταξὺ δάσος. Ἐξ ἐναντίας τὸ φρούριον διὰ τῆς γεφύρας συνείχετο μετὰ τῆς στερεᾶς καὶ διὰ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου Καραβαβᾶ, τὴν ὁποίαν συνεβούλευσεν ἀρνησίθρησκός τις ἐκ τῆς Γουαστάλλης (1), ἦτον ἰδίως ἐξησφαλισμένη ἡ συγκοινωνία. Ἦσαν τοιουτοτρόπως οἱ πολιορκηταὶ ἐξ ἀνάγκης θεαταὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν τραυματιῶν, ἥτις ἐγίνετο διὰ νυκτὸς ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ τῆς εἰσαγωγῆς νωπῶν στρατιωτῶν. Πρὸς τούτοις ἐξερράγη πολὺ κινδυνωδεστέρα ἡ κολλητικὴ νόσος. παρὰ ἐν Ναυπλίῳ. Μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν, τοὺς ὁποίους ἀφήρπασεν, ἦτο καὶ ὁ Κενιγσμάρκος, ὁ μόνος στρατηγὸς ἀληθοῦς ἱκανότητος, τὸν ὁποῖον εἶχον. Μ' ὅλας αὐτὰς τὰς δεινοπαθείας ὁ Μοροζίνης ἐπέμενεν εἰς τὴν ἔφοδον.

Κατὰ φυσικὸν λόγον ἀπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ τότε δὲν ἤθελε νὰ παραχωρήσῃ. Ἡ δυσθυμία ἦτο τόσον βαρυτέρα, ὅσον ἡ ἐπιχείρησις ἦτον ὅλη ἐξ ἰδίας αὐτοῦ ἐμ-

(1) Girolamo Galloppo. 'Η ὕβρις εὐγενοῦς τινος λέγεται ὅτι ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν Ἐνετικὸν στρατόν. Ὁ Μιχαὴλ Φωσκαρίνης λέγει περὶ οὗτοῦ· essendo per causa del gioco incommodato sino alla disperazione p. 338. Εἶναι δηλονότι ἐν τούτοις ὅτι ὑπῆρχον συγκρούσεις μεταξὺ εὐγενῶν καὶ ἀξιωματικῶν.

πνοίας. Δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν μὴ ἐκπλήρωσιν ἐπιθυμίας καὶ νὰ μένῃ ἀνεκτέλεστον τὸ σχέδιον. Μάλιστα συνέλαβε τὸν στοχασμὸν, νὰ διέλθῃ τὸν χειμῶνα πρὸ τοῦ φρουρίου, καὶ διὰ μόνης τῆς ἐπιμόνου ἐναντιώσεως τῶν στρατιωτῶν ἀπετράπη. Ὅτε ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν, ἠσθένησεν ἐκ βαρυθυμίας.

Ἔκτοτε δὲν βλέπομεν κατ' αὐτὸν τὸν πόλεμον μεγαλεπηβόλους ἐπιχειρήσεις, καὶ τὸ σπουδαιότερον, καλῶς ὁδηγηθείσας. Ἴσως συνετέλεσεν εἰς τοῦτο ἡ μεταβληθεῖσα τῆς Εὐρώπης θέσις, ἀφ' ὅτου οἱ Γάλλοι ἀνενέωσαν τοὺς πολέμους κατὰ Γερμανίας καὶ Αὐστρίας· οἱ Τοῦρκοι τοὐλάχιστον ἀνέπνευσαν πλέον ἐλευθέρως.

Κατὰ τὸ ἔτος 1690 ἐκυρίευσαν οἱ Ἐνετοὶ τὴν Μονεμβασίαν, ἥτις ὅμως μᾶλλον κατηναγκάσθη δι' ἐλλειψιν τροφῶν, παρὰ διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων.

Κατὰ τὸ ἔτος 1692 ὁ Μοκενίγος προσέβαλε τὰ Χανιὰ ἐν Κρήτῃ, εὗρεν ὅμως τὰ ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε οἱ Ἐνετοὶ εἶχον ἐγείρει διὰ πολλῆς δαπάνης καὶ ὀχυρωματικῆς διανοίας, ἀνώτερα τῆς ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ δυνάμεως. Ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἀνεφάνησαν καὶ εἰς τὸ πεδίον, ἐφοβήθη παντελῆ καταστροφὴν καὶ ἐπέβη ἐκ νέου ἐπὶ τῶν πλοίων.

Ἐφαίνετο τρόπον τινα ὅτι ἡ νίκη ἦτο δεδεμένη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Μοροζίνου. Ἐκ νέου ἀνηγορεύθη ὁ γέρων οὗτος Δοὺξ κατὰ τὸ ἔτος 1693 Ἀρχιστράτηγος. Ἀντέκειτο τοῦτο εἰς τὰ ἤθη τῆς Ἐνετίας, καὶ ἔκαμεν ἐντύπωσιν, ὅτε ἐφάνη ἐντὸς τῆς εἰρηνικῆς πόλεως ὁ πολιτικὸς Ἄρχων φέρων τὴν ῥάβδον τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας (1). Ὁ Μοροζίνης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διανοούμενος ὅ,τι καὶ ὅτε ἐξ αὐτῆς ἀπῆλθεν. Ἐφλέγετο ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας ν' ἀνανεώσῃ τὴν προσβολὴν κατὰ τῆς Εὐβοίας. « Ἀποθνήσκων, λέγει ὁ Μουάτζος, καὶ πνέων τὰ λοίσθια, ἤθελε καὶ τότε ὁρμήσει κατ' αὐτῆς. » Ἀλλ' ἀπέθανε, πρὶν φθάσουν αἱ ἐπικουρίαι, ὅσας καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐνόμιζεν ἀναγκαίας.

Ἐνῷ οἱ Ἐνετοὶ οὐδόλως προέβαινον, συνέβη κατόπιν στρατηγήματος, εὐτυχοῦς κατὰ τὸ φαινόμενον, νὰ εὑρίσκωνται εἰς κίνδυνον.

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1694 ὁ Ἀρχιστράτηγος Ζήνων ἐκυρίευσε τὴν Χίον. Ὅλοι εἶχον ἀποτρέψει αὐτὸν, κυρίως διότι ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρουν τὴν στέρησιν τῆς νήσου, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῆς ἐπόμενον ἦτο νὰ προκαλέσῃ ἔκτακτον δραστηριότητα. Ὁ Ζήνων ὅμως, ὅστις διὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως τῶν μικρῶν εὐγενῶν κατὰ τῶν μεγάλων ὑψώθη εἰς τοιαύτην θέσιν, ἐνόμιζε νὰ δειχθῇ ἄξιος τῆς εὐνοίας ταύτης δι' ἐνδόξου πράξεως (2)

Συνέβη ὅμως ὅ,τι προσεδοκᾶτο. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐξεπλάγησαν καὶ συνεκέντρωσαν πάλιν τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Ἐκ δέκα Σαντζακίων ἐζήτησαν τοὺς δυναμένους νὰ φέρουν ὅπλα, συνεκάλεσαν ὅλους τοὺς παῖδας τῶν στρατιωτῶν καὶ τοὺς ἀπομάχους καὶ εἰργάζοντο μετὰ μεγάλης ζωηρότητος ἐν τῷ Ναυπηγείῳ. Οἱ Ἐνετοὶ μέχρι τοῦδε κυρίως διὰ τῆς κατασκευῆς τῶν Γαλεατζῶν εἶχον τὴν ὑπεροχήν· τώρα ὅμως τεχνῖται Εὐρωπαῖοι κατεσκεύαζον εἰς τοὺς Τούρκους πλοῖα, τὰ ὁποῖα περιελάμβανον ἀσύνηθες πλῆθος πυροβόλων, μὴ ὄντα δυσκίνητα. Ὁ Ναύαρχος αὐτῶν Μετζομόρτος ἔξευρε νὰ γυμνάζῃ τὰ πληρώματα ἐπιδεξίως. Οὕτως ἐφάνησαν οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ θάλασσαν ὑπερέχοντες. Εὐκόλως ἐδίωξαν ἐκ τῆς Χίου τὴν Ἐνετικὴν φρουράν, ἥτις ἀπροσδοκήτως κατελήφθη ἐντὸς τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀποκρέω. Γενόμενοι οὕτω κύριοι τῆς θαλάσσης οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ συλλογίζωνται τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πελοποννήσου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1695 εἰσεχώρησαν οἱ Τοῦρκοι ἐκ νέου διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τοῦ Ἄργους διὰ τῶν σκηνῶν αὐτῶν. Ὁ Μανιάτης Αἰβεράκης, ἀναγορευθεὶς Βέης τῆς Μάνης, ἦτο μετ' αὐτῶν καὶ οἱ συγχώριοι αὐτοῦ δὲν ἀντετάχθησαν σπουδαίως, ὥστε ἐλεηλάτησε μέχρι Τριπόλεως. Ἤδη ἐξέπλεεν ὁ Μετζομόρτος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς ὑποστήριξιν, ὅτε ἔδραξαν οἱ Ἐνετοὶ τὴν μόνην εὐκαιρίαν, ἥτις πλέον ὑπελείπετο. Πρὶν φθάσῃ ὁ Μετζομόρτος ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ Σερασκέρου ἐκ Ναυπλίου καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης, καὶ δὲν ἐδόθη μὲν κυρίως μάχη, ἀλλὰ τὰ ἐπιτήδεια στρατηγήματα τοῦ Στρατηγοῦ Σταϊνάου ἐδίωξαν τὸν Σερασκέρην πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ. Τότε ἀνεχώρησεν ὁ Μολῖνος εἰς ἀπάντησιν τοῦ Μετζομόρτου καὶ δὶς συνεκρούσθη μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν θάλασσαν τῆς Χίου. Οἱ Ἐνετοὶ δὲν κατώρθωσαν νίκην, ἀλλ' ἔδειξαν ἀνδρίαν. Ὁ Κονταρίνης δι' ἐπιτηδείου ὁδηγίας καὶ ὁ Δολφῖνος διὰ προσωπικῆς τόλμης ἀπέκτησαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἀναφερομένων ἐνδόξων ὀνομάτων τῶν Ἐνετῶν, ἐπανάγοντες πάλιν τὴν ἰσορροπίαν.

Ἀφοῦ ἐπέτυχαν νὰ ἀποκτήσουν τὸν Αἰβεράκην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐνετίας, ἡ Πελοπόννησος ἠδύνατο ὁπωσοῦν νὰ θεωρῆται ἐξησφαλισμένη.

Ἠδύνατο ὅμως ἡ Ἐνετία ἐπὶ τοιούτων περιστάσεων ν' ἀναγκάσῃ τοος Τούρκους εἰς ἐντελῆ παραχώρησιν ; Μόνη δὲν ἤθελε φθάσει εἰς τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν Εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔγινε καὶ ἐξετελέθη ἡ ἐπιχείρησις, ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εἰρήνην καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κατάκτησιν.

Τὰ Καισαρικὰ ὅπλα μετὰ μικρὰν διακοπὴν ἐκ νέου θριαμβευτικὰ ἠπείλουν τοσούτῳ μᾶλλον τοὺς Ὀθωμανοὺς, ὅσῳ μετὰ τὴν ἐν Ῥυσβὺκ σύμβασιν δὲν ἦσαν πλέον ἀλλαχοῦ ἐνησχολημένα. Δύο νέοι φιλόδοξοι Ἡγεμόνες, Πέτρος ὁ Α'. καὶ Φριδερῖκος Αὔγουστος τῆς Πολωνίας, ἐφαίνοντο ἐπικίνδυνοι γείτονες· οἱ Ἐνετοὶ κατεῖχον τὴν θάλασσαν καὶ ὁ νέος Βεζίρης ὁ Χουσεῖν Κιουπρουλῆς, δὲν ἐστοχάζετο, ὅτι ἠδύνατο ν' ἀντιταχθῇ εἰς τόσους ἐχθρούς. Τότε πρῶτον οἱ Ὀθωμανοὶ ἐδέχθησαν τακτικὴν διαπραγμάτευσιν· ἐννέα Πρέσβεις τῶν πολεμησάντων καὶ τῶν μεσιτευόντων κρατῶν ἦλθον εἰς τὴν σύνοδον (1). Δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ τόπος ν' ἀναφέρωμεν τὰ παρεμπεσόντα προσκόμματα-

(1) Arrighi p. 366.

(2) Περὶ τούτου ἔκαμε λαμπρὰν ἔκθεσιν πρὸς τὴν Βουλὴν, ἀρχομένην οὕτω· A piedi del reggio trono di V - ra presento il dom nio di ampia fruttifera e popolata isola. Ὁ ταλαίπωρος ἀντὶ τῆς προστασίας, τὴν ὁποίαν ἀπῆλαυσε καὶ τῆς μετέπειτα δυστυχίας, ὑπέστη φυλάκισιν.

(1) Σ. τοῦ Μ. Ἡ σύνοδος ἔγινεν ἐν Κερλοῦ (sic).

τα· κατὰ τὸ ἔτος 1699 ὑπεγράφησαν αἱ συνθῆκαι τῆς εἰρήνης. Οἱ Ἐνετοὶ δὲν κατώρθωσαν μόνην τὴν ἐπέκτασιν τῆς Δαλματίας, ἀλλὰ καὶ τὴν διατήρησιν τῆς Πελοποννήσου ὡς ἐλευθέρας κατακτήσεως.

Δὲν ἤθελεν ἔχει τοῦτο σημασίαν, οὔτε διὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν, οὔτε διὰ τὸν κόσμον, ἂν δὲν ἐπεμελοῦντο νὰ προάξουν τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν, νὰ δώσουν εἰς αὐτὴν τὸν ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς διοργανισμὸν, καὶ τοιουτοτρόπως ν' ἀποκαταστήσουν αὐτὴν πραγματικὴν ἰδιοκτησίαν.

(ἀκολουθεῖ).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ.

(Ἴδε φυλλάδ. 283 καὶ 284.)

Τὸ Ναύπλιον ἦτο τότε πόλις ὅλως τουρκική· αἱ μὲν ὁδοὶ ἦσαν στεναὶ, ἀνώμαλοι καὶ βορβορώδεις, αἱ δὲ οἰκίαι ξυλόκτιστοι, πολύθυροι καὶ πάντη ἄρρυθμοι· ἀλλὰ καὶ τῶν κατοίκων ὁ βίος ἦτο εἰσέτι, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ἀσιατικός· λέγων δὲ ἀσιατικὸν δὲν ἐννοῶ τρυφηλὸν, διότι ὅπου λείπει ἡ ἐπιούσιος τροφὴ ἡ τρυφὴ εἶναι ἄγνωστος· ἀλλ' ὅτι, πλὴν τῆς φουστανέλλας, πάντα τὰ ἄλλα ἐγίνοντο ὅπως καὶ ἐπὶ Τουρκίας. Εἰς τὰ ἐργαστήρια οἱ πωληταὶ ἐκάθηντο διπλοπόδεις· καὶ ἀναμένοντες, πολλάκις φεῦ! εἰς μάτην, τοὺς σπανιωτάτους ἀγοραστὰς, ἐμύζων σοβαροπρόσωποι τὴν ἄκραν τοῦ *τσιμπουκίου* αὐτῶν. Ἐπώλουν δὲ ἢ πέτρας πυροβόλων, ἢ πυρεκβόλα, ἢ σπάγγον, ἢ ῥάμμα, ἢ βελόνας, ἢ θειάφιον, ἢ πέτραν τῆς κολάσεως, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ἄσημον καὶ πενιχρόν. Παρὰ τὰ ἐργαστήρια ταῦτα ἦσαν καὶ ἄλλα, τὰ τῶν παντοπωλῶν, ἅτινα ἐξ ἀνάγκης καὶ ποικιλότερα καὶ πολυτιμότερα εἶχον τὰ ἐμπορεύματα· πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ τῶν ῥαπτῶν καὶ τὰ καφενεῖα. Τὰ καφενεῖα ἦσαν καὶ πολλὰ καὶ πολλοὺς εἶχον τοὺς φοιτητάς· διότι, πλὴν τῶν πανταχόθεν μετοικησάντων εἰς Ναύπλιον ἕνεκα ἀσφαλείας, καὶ τῶν κηφήνων ὅσοι στιλπνὰ μὲν καὶ βαρύτιμα *πιστόλια* φέροντες εἰς τὴν ζώνην, καρδίαν δὲ φιλάρπαγος ἢ λαγωοῦ κρύπτοντες εἰς τὰ στήθη, κατέκλυον γαυριῶντες καὶ σειόμενοι τὴν πόλιν, εἶχον συῤῥεύσει διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυβερνήτου καὶ πλῆθος ἀγωνιστῶν ἐχόντων ἀπαιτήσεις καὶ προτεινόντων δικαιώματα, καὶ ἄλλοι ἀδικηθέντες ὑπὸ ἰσχυρῶν καὶ ἐπικαλούμενοι δικαιοσύνην. Ἐκ τῶν καφενείων δύο ἢ τρία διεκρίνοντο ἐπὶ πολυτελείᾳ, καὶ ἰδίως τὰ κείμενα εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Πλατάνου· ἐθεωροῦντο δὲ πολυτελῆ διότι, πλὴν τοῦ μόνου ποτοῦ τὸ ὁποῖον εἰς πάντα τὰ λοιπὰ ἔκαιε τὰ χείλη καὶ ἐπίκραινε τοὺς λάρυγγας τῶν φοιτητῶν, ἔδιδον καὶ *πούντσι* καὶ *ναργιλέ*. Τῶν συνερχομένων ἐνταῦθα ὁ ἀριθμὸς ἦτο πολύς· καὶ ὅτε ἐκόπαζε τῶν ἀναῤῥοφούντων χειλέων ὁ πάταγος, αἱ γλῶσσαι διασπῶσαι τοὺς χαλινοὺς ἐκελάδουν μεγαλαυχεῖς τ' ἀνδραγαθήματα τῶν μήποτε ἀνδραγαθησάντων, ἢ καὶ ἠγωνίζοντο φιλολοίδοροι νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἀξίαν τῶν ἀληθῶν ἀνδραγαθημάτων. Καὶ ἰδοὺ ἡ ἔρις ἐπιπτε μὲν βεβριθυῖα τὸ κατ' ἀρχὰς, ἵνα εἴπω καθομηρίζων, ἐξητμίζετο δὲ μετ' οὐ πολὺ ὡς ὁ καπνὸς τῶν *ναργιλέδων*.

Καὶ ἡ κατ' οἶκον δὲ δίαιτα μετεῖχε καὶ αὐτὴ τῶν πάλαι ἕξεων· τὰ ἔπιπλα ἦσαν *σοφάδες*, *σιλτέδες*, *κουλτούκια*, ἐφ' ὧν ἐκάθηντο μὲν τὴν ἡμέραν κατεκλίνοντο δὲ τὴν νύκτα οἱ οἰκοδεσπόται καὶ οἱ ξένοι αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ τούτων εὐάριθμοι ἦσαν οἱ πλουτοῦντες· οἱ πολλοὶ δὲ ἀνάκλιντρον καὶ κλίνην καὶ προσκέφαλον καὶ ἐπενδύτην εἴχομεν τὴν ἀχώριστον καὶ κλασικὴν *καπόταν*, εἰς τὰς παρυφὰς τῆς ὁποίας πολλὰ ἐγκατεβίουν ἀναίμακτα ζωῦφια, τὰ ἀπαραχάρακτα ταῦτα ἐμβλήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐφ' ὅλου τοῦ ἀγῶνος. Τινὲς δὲ εἶχον καὶ *σοφρᾶν* ἢ σανίδας στρογγύλως κεκομμένας καὶ συνηρμοσμένας διὰ καρφίων, τὸν ὁποῖον μετεχειρίζοντο ἀντὶ τραπέζης γευόμενοι ἢ δειπνοῦντες. Καὶ ῥόφημα μὲν σπανίως παρετίθετο (καὶ τοῦτο ἦτο συνήθως ἐκ φασήλων ἢ ἐρεβίνθων ἢ φακῆς)· παρατιθέμενον δὲ κατεβρόχθιζον οἱ συνδαιτυμόνες οὐχὶ μετακενοῦντες εἰς ἰδιαίτερα πινάκια, ἀλλ' ἐμβάπτοντες τὰ ξύλινα κοχλιάρια εἰς τὴν περιέχουσαν αὐτὸ *πιράκαν*. Αἱ σημεριναὶ καθέδραι (καρέγλαι) ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστοι· ὅτε δὲ ἀποκατέστη ὁ Κυβερνήτης εἰς Ναύπλιον, κατεσκεύασάν τινες, χάριν τῶν *φραγκοφορεμένων*, ξύλινα σκαμνία. Τὸ 1831 ἑπτανήσιός τις πλοίαρχος, οἰκεῖος ἔκπαλαι τοῦ πατρὸς τοῦ γράφοντος τὰς ἀναμνήσεις ταύτας, ἐλθὼν ἐξ Ἐνετίας καὶ ἰδὼν τὴν γυμνότητα τῆς οἰκίας τοῦ πρὶν εὐπόρου αὐτοῦ φίλου, προσέφερεν αὐτῷ ἓξ καθέδρας. Τοσούτῳ δὲ ἐθεωρήθησαν λαμπραὶ, ὥστε ἡ φήμη αὐτῶν διεδόθη πολύθροος ἀνὰ πᾶσαν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, καὶ φθονοῦντες ἔβλεπον αὐτὰς οἱ ἐγκριτότεροι.

Αἱ ἐν Ναυπλίῳ οἰκίαι, διῃρημέναι πρὸ τῆς ἁλώσεως εἰς γυναικωνίτας καὶ ἀνδρῶνας, ἦσαν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐρύχωροι, ἀλλ' ἐρείπια. Ὁ Κυβερνήτης ἐλθὼν κατέλυσεν εἴς τινα τῶν εὐπρεπεστέρων, ἀνήκουσαν εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Ξένον, ἄνδρα πλούσιον, συνετὸν καὶ φιλοπάτριδα, πολλὰ μὲν θυσιάσαντα ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος, μηδὲν δὲ ζητήσαντα παρ' αὐτῆς, ἀλλ' ἀποχωρήσαντα εἰς Τῆνον· ἡ ἀντιβασιλεία ὅμως τιμῶσα αὐτὸν μετεκάλεσε τὸ 1835 εἰς Ἀθήνας καὶ διώρισε Σύμβουλον τῆς Ἐπικρατείας· ἀλλὰ πάσχων πάθος χρόνιον, μικρὸν ἐπέζησεν ὁ φιλογενὴς ἐκεῖνος εἰς τὴν δικαίαν ταύτην ἀμοιβήν.

Μόλις λοιπὸν ἔφθασεν εἰς Ναύπλιον ὁ Κυβερνήτης τὴν 7 Ἀπριλίου καὶ ἐπεχείρησε τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν τῶν νήσων καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἀναβαλὼν τὴν τῆς Στερεᾶς εἰς αἰσιωτέρους καιροὺς, διότι ὁ πόλεμος εἶχεν ὅλος μετατεθῆ εἰς αὐτήν. Συγχρόνως δὲ ἐνησχολήθη καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Δημογεροντιῶν.

Ἡ διοικητικὴ διοργάνωσις ἔμελλε νὰ γίνῃ προσωρινὴ, διότι οὐ μόνον ὁ ἐχθρὸς κατεῖχεν ἔτι ἐπαρχίας τινὰς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐρήμωσιν, τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἀναρχίαν, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ συμπυκνωθῶσιν εἰς χεῖρας τῶν διοικητῶν πολλαὶ ἐξουσίαι, καὶ διοικητικαὶ καὶ δικαστικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ καὶ ἄλλαι· δι' ὃ καὶ ἐκτάκτους ἐπιτρόπους ὠνόμασεν ὁ Κυβερνήτης τοὺς ἑπτὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ τοὺς ἓξ τῶν νήσων διοικητὰς, διὰ τοῦ ψηφίσματος τῆς 13 Ἀπριλίου. Κυριώτατον δὲ καθῆκον αὐτῶν ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀσφαλείας, ἡ προστασία τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ καὶ ἡ διὰ παντὸς τρόπου ἀνάκλησις τῶν διεσκορπισμένων εἰς τὰς ἀρχαίας ἑστίας· διὰ τὸν λόγον τοῦτον «διετήρησεν ἀκέραια τὰ κατὰ νόμον δικαιώματα εἰς ὅλας τὰς κατεδαφισθείσας πόλεις, κώμας καὶ χωρία» (Διάτ. 16 Ἀπριλίου 1828).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ διορισθέντες ἔκτακτοι ἐπίτροποι ἦσαν μὲν ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων καὶ νοημονεστέρων, εἶχον ὅμως ἀνάγκην χειραγωγίας, ὁ Κυβερνήτης πολλὰς ἐξέδοτο *γενικὰς* καὶ *εἰδικὰς* καὶ *μερικὰς* καὶ *ἀπορρήτους* ὁδηγίας ἐν τῷ διαστήματι τῶν ὀλίγων ἡμερῶν καθ' ἃς διέτριψεν εἰς Ναύπλιον.

Τὰς ὁδηγίας ταύτας ἀναγινώσκων σήμερον καὶ συγκρίνων πρὸς τὰ μετὰ ταῦτα νομοθετηθέντα θαυμάζω, τὸ κατ' ἐμὲ, τὴν πολιτικὴν σύνεσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου. Ὡς εἰς τοὺς διαδόχους οὕτω καὶ εἰς αὐτὸν εὔκολον ἦτο νὰ ἐπιχύσῃ εἰς τῆς Ἑλλάδος τὸ πρόσωπον τῆς δυτικῆς Εὐρώπης τὰς θεωρίας· λαὸν ὅμως οὐ μόνον ἄστεγον καὶ γυμνὸν, ἀλλὰ καὶ πρὸ μικροῦ ἔτι δοῦλον καὶ οὐδεμίαν ἔχοντα πολιτικὴν ἀγωγὴν, θὰ ἐζημίουν μᾶλλον μεταφυτευόμενα ἀδιακρίτως εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ τὰ πολύπλοκα ἐκείνης συστήματα, μόλις ῥιζωθέντα εἰς κράτη πρὸ πολλοῦ πεπολιτισμένα καὶ πλούσια. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην αἰσθάνονται σήμερον πολὺ πλέον τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἀπαριθμῶν ἐσχάτως μετά τινος ἐκ τούτων τὰ εἴδη τῶν φόρων εἰς ὅσα ἐπιβάλλονται οἱ πολῖται, — Ἐλησμόνησες, ἤκουσα παρὰ τοῦ εὐφυοῦς ἐπαρχιώτου, καὶ ἕνα ἄλλον ἐπαχθέστατον εἴς τε τὰ βαλάντια καὶ τὰ ἤθη.— Ποῖον; ἠρώτησα. — Τὸν τῶν δικῶν, ἀπεκρίθη ὁ φίλος μου. Οἱ δικηγόροι μᾶς ξεγυμνόνουν ἅμα δὲ καὶ μᾶς διδάσκουν τὴν δολιότητα, διότι, ἐνῷ πολλάκις αἱ ὑποθέσεις εἶναι ἁπλούσταται καὶ δὲν ἔχουν κριτολογίας, αὐτοὶ χάριν κέρδους δημιουργοῦν διὰ τοῦ ψεύδους δίκας καὶ τὰς παρατείνουν εἰς τὸ ἐπάπειρον».

Ὁ Κυβερνήτης ὅμως, ταῦτα βεβαίως προβλέπων, ἰδοὺ τί ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐκτάκτους ἐπιτρόπους· «Ὁ δικαστικὸς κλάδος θέλει ὀργανισθῆ ἐντὸς ὀλίγου δι' εἰδικοῦ διατάγματος. Μέχρι τῆς ἐκδόσεως τούτου ἔργον τῶν ἐκτ. ἐπιτρόπων εἶναι νὰ δέχωνται τὰς δι' αὐτοὺς διευθυνομένας ἀναφορὰς, καὶ νὰ προσπαθῶσι παραλαμβάνοντες πλησίον των καὶ δύω ἐκ τῶν δημογερόντων, νὰ συμβιβάζωσι διὰ φιλικῶν καὶ πατρικῶν τρόπων τὰ διαφερόμενα μέρη. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις εἶναι πολλὰ περιπεπλεγμένης φύσεως καὶ ἀπαιτῇ ἐξέτασιν βαθυτέραν καὶ λεπτομερεστέραν, θέλουν βάλει τὰ δυνατά των, ἀλλὰ πάντοτε διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς συνδιαλλαγῆς, εἰς τὸ νὰ καταπείθωσι τὰ διαφερόμενα μέρη νὰ δίδωσι τέλος τῆς διαφορᾶς δι' αἱρετοκρισίας.

» *Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ νὰ φέρωμεν τοὺς πολίτας εἰς τὴν ὁμόνοιαν, ἐπειδὴ εἶναι παρὰ πάντα ἄλλον προτιμητέος, δὲν θέλει παραμελεῖσθαι καὶ ἀφοῦ ἤθελον συσταθῆ τὰ δικαστήρια*» (Γεν. ὁδηγ. πρὸς τοὺς ἐκτ. ἐπιτρ. 16 Ἀπριλίου 1828).

Ὡς πρὸς τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν τὴν σύστασιν παρεδέχθη τὰς ἕως τότε ἰσχυούσας βάσεις, δηλαδὴ δημογεροντίας ἐπαρχιῶν καὶ δημογεροντίας πόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων, καὶ ἐκλογὴν γινομένην ὑπὸ πάντων τῶν πολιτῶν. Μόνους δὲ ὅρους ἔταξε πρὸς μὲν τοὺς ἐκλογεῖς εἴκοσι καὶ πέντε, πρὸς δὲ τοὺς ἐκλεγομένους τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν ἡλικίαν· οὗτοι δὲ ἀπῃτεῖτο νὰ καταριθμῶνται μετὰ τῶν μᾶλλον φορολογουμένων.

Τὰ καθήκοντα τῶν δημογερόντων ἔμενον τὰ αὐτά· ἐπειδὴ δὲ ὠνόμασεν αὐτοὺς «ὄργανα τῆς ἐνεργείας τῆς διοικήσεως,» ἀπῄτησε πρὸς τούτοις νὰ χρησιμεύωσι καὶ ἀντὶ συμβούλων εἰς τοὺς ἐκτάκτους ἐπιτρόπους. Εἰς αὐτοὺς ἀνέθετο καὶ τὰ τῆς ὑγείας καὶ τὰ τῆς ἀγορανομίας, ὡς καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν μοναστηρίων, τῶν σχολείων, τῶν νοσοκομείων καὶ τῶν ἄλλων τοιούτων καταστημάτων τὴν ἐπιτήρησιν.

Ἀξιοσημείωτος δὲ πρὸ πάντων εἶναι ἡ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δημογερόντων τοῦ Κυβερνήτου πρόνοια.

« *Τὸ ὄργανον*, ἔγραφε τὴν 16 Ἀπριλίου πρὸς τοὺς ἐκτάκτους ἐπιτρόπους, *διὰ τοῦ ὁποίου ὁ λαὸς φανερώνει τὰς χρείας του, εἶναι οἱ δημογέροντες, καὶ διὰ τοῦτο συμβάλλει πολὺ, ὥστε ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὸ πλῆθος παρὰ τοῦ ἰσχυροτέρου, νὰ γίνεται νομίμως διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν πολιτῶν* ».

Καὶ ὅμως αἱ διατάξεις αὗται ἔτυχον πολλῶν καὶ ἀδυσωπήτων ἐπικριτῶν· οἱ ἐκ συστήματος φιλόψογοι, οἱ μυκτηρίζοντες πᾶν ὅ,τι καλὸν δὲν γίνεται παρ' αὐτῶν ἢ δι' αὐτῶν καὶ ὁ ὄχλος τῶν κατακρινόντων ἀβασανίστως χωρὶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νὰ γινώσκωσι τί κατακρίνουσιν, ἀπώλειαν τῶν ἐλευθεριῶν τῆς Ἑλλάδος διεσάλπιζον τὰς διατάξεις ἐκείνας· ἐνόμιζες ὅτι ὁ Μούμμιος ἀνέσκαπτε τὴν Κόρινθον. Παραβάλλων σήμερον αὐτὰς πρὸς τὰς προϋπαρχούσας, εὑρίσκω ὅτι καὶ τῶν τοπικῶν καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν δημογεροντιῶν ἡ ἐκλογὴ ἐψηφίσθη ὁποία καὶ πρὶν, καὶ μίαν διαφορὰν ἀνακαλύπτω ὅτι οἱ ἔκτακτοι ἐπίτροποι, οὐχὶ μόνοι ἀλλὰ συνεργοὺς ἔχοντες τοὺς δημογέροντας, συνέτασσον τὸν κατάλογον τῶν μᾶλλον φορολογουμένων αἱρεσίμων. Καὶ εἰ μὲν ὁ περὶ μᾶλλον φορολογουμένων θεσμὸς θεωρεῖται ἀποβλητέος, οὐδὲν ἔχω ν' ἀντιτάξω· ἐὰν ὅμως καὶ τὸ 1828 ἔτος, ὡς καὶ πρὸ αὐτοῦ, ὅτε ἐξελέγοντο οἱ *οἰκοκυραῖοι*, ὡς καὶ σήμερον, ὁ θεσμὸς οὗτος ἐγένετο δεκτὸς ὡς ἐγγύησις μάλιστα ἀληθοῦς ἐλευθερίας, ἀπορῶ ποία ἄλλη ἀρχὴ πλὴν τῶν ἐκτάκτων ἐπιτρόπων, καὶ αὐτῶν συμπραττόντων μετὰ τῶν δημογεροντιῶν, ἦτο δυνατὸν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, μεταξὺ τοῦ χάους ἐν ᾧ ἐπλανώμεθα, νὰ συντάξῃ τοὺς καταλόγους καὶ ν' ἀκούσῃ τὰς ἐνστάσεις (1).

(1) Τῶν δημοτικῶν τούτων διατάξεων μνημονεύων ὁ Κ. Π. Ἀργυρόπουλος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ « Δημοτικὴ διοίκησις ἐν Ἑλλάδι, » ἐπαναλαμβάνει καὶ τὰς κατακρίσεις. Λέγων δὲ ὅτι « ὁ νομοθέτης δὲν ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ δημοτικὰς καὶ ἐπαρχιακὰς ἀρχὰς παρελλήλας τῆς

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἡ ἀντιβασιλεία, καθαιρέσασα τὰς Δημογεροντίας, κατέστησεν ἀντ' αὐτῶν ἀρχὰς γυμνὰς πάσης ἀνεξαρτησίας, ἀνικάνους ν' ἀποφανθῶσι καὶ περὶ τῆς ἐλαχίστης ὑποθέσεως ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς, καὶ ἐφορευούσας ἐκτεταμένας περιφερείας, τὰς ὁποίας συνεκρότησε συμπιλήσασα πόλεις, κώμας καὶ χωρία, καὶ καταργήσασα πρὸ αἰώνων κεκτημένα δικαιώματα. Κατὰ τὸ νέον τοῦτο σύστημα, τῶν δημοτῶν οἱ φόροι χωνεύονται εἰς μόνης τῆς πρωτευούσης τοῦ δήμου τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν πολυτέλειαν, ἡ παιδεία, ἡ ὁδοποιία, αἱ ἐκκλησίαι, ἡ ὑγεία τῶν ἐν τοῖς χωρίοις παραμελοῦνται, καὶ τοῦ αἵματος ὁ φόρος ἀπὸ τούτων κυρίως εἰσπράττεται. Καὶ ὅμως, καὶ περιοδικὸς καὶ πάγιος τύπος διεσάλπισαν ἀμιλλώμενοι μέχρι κόρου, ὅτι φιλελευθερώτατοι οἱ νόμοι οἱ διέποντες τοὺς δήμους τῆς Ἑλλάδος!

Αἱ αὐταὶ κατακρίσεις, καὶ δριμύτερον μάλιστα, ἐπανελήφθησαν καὶ δι' ἄλλο ἀντικείμενον, τὸ τῆς παιδείας. Εἰς τὰς *γενικὰς ὁδηγίας*, ὅπου συγκεφαλαιοῦνται τὰ καθήκοντα τῶν ἐκτάκτων ἐπιτρόπων, καθήκοντα σκοπὸν ἔχοντα τὴν θεραπείαν τῶν πρώτων καὶ κυριωτέρων ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ, ὁ Κυβερνήτης ἔλεγε καὶ ταῦτα· « Θέλουν εἰδοποιήσει (τὴν κυβέρνησιν) περὶ τῶν εὑρισκομένων εἰς τὸ τμῆμα σχολείων· ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ κανὲν, θέλουν προνοήσει περὶ τῶν μέσων τῆς συστάσεώς των, ἀλλὰ περιοριζόμενοι ἀκριβῶς εἰς μόνην τὴν ἀνάγκην τῆς στοιχειώδους δεδασκαλίας ».

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἤρκεσαν νὰ ἐξάψωσι τὰς φλόγας τῆς φιλοπατρίας τῶν κατακριτῶν. Ὁ Κυβερνήτης, ἐκραζον, εἶναι φωτοσβέστης· δὲν θέλει παρὰ μόνον κολυβογράμματα, φοβούμενος τὰς φιλελευθέρους ἰδέας τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Πλάτωνος.

Ἀστεῖον θὰ ἦτο βεβαίως ἂν μετὰ τὰ ἀλάνθαστα μαθήματα τῆς πείρας, τὰ ὁποῖα ἐδίδαξεν ἡμᾶς τριακονταετὴς περίπου δημόσιος βίος, μετὰ τὰ συνεχῆ δὸς δ' εἰπεῖν καὶ ὁλέθρια ὁλισθήματα εἰς ἃ ἀσύνετος διάταξις τῶν τῆς παιδείας ἐκρήμνισε καὶ κρημνίζει ἀθῶα πλάσματα ἀνάγκην ἔχοντα παιδαγωγίας, ἀστεῖον λέγω θὰ ἦτο ἂν ἐπεχειροῦμεν σήμερον νὰ καταδείξωμεν τὸ γελοῖον, εἰμή τι ἄλλο τῆς κατηγορίας. Τὴν δημοτικὴν ἀγωγὴν συνιστῶν ὁ Κυβερνήτης, δὲν συνίστα ὡς σκοπὸν μόνον καὶ τέρμα τῆς ὅλης ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς προπαρασκευὴν πρὸς μετάβασιν εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα. Μωρὸς ὁ ἀρχιτέκτων ὁ κτίζων οἰκίαν μεγάλην καὶ πολυτελῆ ἄνευ θεμελίων· τοιαύτην ὅμως μωρίαν δὲν εἶχεν ἐκεῖνος. Ἀλλὰ καὶ ὡς τέρμα ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ὁρίσῃ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν θὰ ἐχειροκρότουν τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ· διότι αὐτὴ οὐ μόνον τὸ πρῶτον ἀλλὰ καὶ τὸ *μόνον* ὄργανον εἶναι τῆς διαπλάσεως τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ὁ ἐπιούσιος διανοητικὸς ἄρτος, ἡ μόνη ἀκτὶς ἀνθρωπισμοῦ, ἡ εἰσδύουσα εἰς τὰς κατωτέρας τῆς κοινωνίας στιβάδας καὶ διδάσκουσα ἑκάστῳ τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ χρέη καὶ τὰ ἀληθῆ δικαιώματα. Αἱ ἰδέαι αὗται εἶναι σήμερον τετριμμέναι, ἀναγνωρισθεῖσαι καὶ παρὰ τῶν φιλελευθερωτέρων κυβερνήσεων ὡς ἀναλλοίωτοι καὶ σωτηριώδεις ἀρχαί· δὲν καθιέρωσεν αὐτὰς μόλις ἐλθοῦσα ἡ ἀντιβασιλεία, καὶ βιαιότερον μάλιστα, ἀπαιτήσασα νὰ ἀναγκάζωνται εἰς τὴν παιδείαν καὶ οἱ δυστροποῦντες; Ἡ παιδεία εἶναι φύσει φιλόδοξος. Καὶ ἐπαινετὴ μὲν ἡ φιλοδοξία ἡ μὴ ὑπερπηδῶσα τὰ ἐσκαμμένα, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο, ἵνα μὴ τολμήσῃ παράβολόν τι πήδημα, ἔχει ἀνάγκην ῥυθμίσεως καὶ χαλινοῦ· ῥύθμισις δὲ καὶ χαλινὸς εἶναι ἡ πρώτη ἀγωγή, ἡ διδάσκουσα, ὡς εἴπομεν, καὶ χρέη καὶ δικαιώματα. Αἰωνίως καὶ κατ' οἶκον καὶ δημοσίᾳ ἀναμασσῶμεν τὰ παραδείγματα τῆς Ἀγγλίας καὶ φθονοῦμεν τὴν χρηστότητα τῶν ἠθῶν, τὴν φιλοπατρίαν, τὸ παράστημα καὶ τὴν φιλονομίαν τῶν Ἄγγλων· ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦσιν ὁ ἔπαινος καὶ ἡ ἐπιθυμία, ἀπαιτεῖται καὶ μίμησις· καὶ ἵνα μιμηθῶμεν ἀνάγκη νὰ μάθωμεν ὅτι τῶν ἀρετῶν τούτων πηγὴ καὶ βάσις καὶ κρηπὶς εἶναι ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, δι' ἣν περιπαθεῖς καὶ ἀνενδότους καταβάλλουσιν ἀγῶνας καὶ θυσίας ἥ τε δημόσιος καὶ ἡ ἰδιωτικὴ ἐνέργεια τῶν κατοίκων τῆς Μεγάλης Βρετανίας (1).

Εἰς ταῦτα κατεγίνετο ὁ Κυβερνήτης ὅτε ἀπαι-

διοικητικῆς ἀρχῆς εὑρισκομένας . . . ἀλλ' ὄργανα τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς ὅσον τὸ δυνατὸν εὔχρηστα,» λησμονεῖ πρῶτον ὅτι οἱ ἔκτακτοι ἐπίτροποι δὲν ἦσαν κυρ ὡς διοικηταὶ (ἴδε Διάτ. τῆς 13 Ἀπριλίου 1828), καὶ δεύτερον ὅτι αἱ διατάξεις ἐκεῖναι δὲν ἦσαν δημιουργικαὶ ἀλλ' ὅλως προσωριναὶ, μέχρι τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ἰσχύουσαι. Πλὴν τούτου, συζητῶν μετά τινος σπουδῆς τὰς διατάξεις ταύτας ἐπιτρέπει τὴν παρεισαγωγὴν ὅρων ἀνυπάρκτων· λέγει παραδείγματος χάριν ὅτι οἱ ἔκτακτοι ἐπίτροποι συνέτασσον καὶ τῶν ἐκλογέων τοὺς καταλόγους. Ἀλλὰ τὸ μὲ· ἄρθρον ς' τοῦ ἀπὸ 16 Ἀπριλίου «Διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ» ἀποφαίνεται ῥητῶς ὅτι, « ἐκλέκτορες εἶναι ὅλοι οἱ πολῖται τῶν πολεων, κωμῶν καὶ χωρίων οἱ ἔχοντες πλήρη τὰ 25 ἔτη,» τὸ δὲ ζ', δὲν ἀναθέτει εἰς τοὺς ἐκτάκτους ἐπιτρόπους τὴν ἐγγραφὴν τῶν ἐκλογέων εἰς κατάλογον. Παριστᾷ πρὸς τούτοις ὁ συγγραφεὺς τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς ὡς νέον τι σύστημα, ἢ τοὐλάχιστον δὲν ὑπενθυμίζει ὅτι ἦτο αὐτὸ τὸ τέως ἰσχύον, τὸ περιγραφὲν ὀλίγας σελίδας πρότερον (52 - 53), καὶ προσθέτει ὅτι ὁ νομοθέτης « ἐπαπειλεῖ μεταβολὴν συστήματος ὡς πρὸς τὴν ἱκανότητα τῶν ἐκλογέων.» Ἡ τελευταία αὕτη διαβεβαίωσις εἶναι ἀληθῶς περίεργος· διότι ὁ νομοθέτης εἰπὼν « ἤδη, ὅτου ὁ νόμος προσδιορίσῃ θετικῶς τὰ συστατικὰ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ ἐκλέκτορες,» δὲν ἠπείλησεν, ἀλλ' εἶπεν ὅ,τι καὶ ὁ δημοκρατικωτάτας ἀρχὰς πρεσβεύων θὰ ἔλεγε. Συμφέρει τὸ ἀκανόνιστον εἰς τὰς πολιτείας;

Σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα δὲν ὁμιλῶ περὶ τῶν μεταρρυθμίσεων ὅσαι ἐγένοντο εἰς τὰ τῶν Δήμων τὸ 1830 ἔτους μετὰ τὴν ἐν Ἄργει Συνέλευσιν· περὶ τούτων πιθανὸν νὰ εἴπω τι ἐν οἰκείῳ τόπῳ, ἂν καὶ γράφων τὰς παρέργους ταύτας ἀναμνήσεις οὔτε συζητῶ, οὔτε συνηγερῶ, οὔτε κατακρίνω· διηγοῦμαι μόνον. Εἴ ποτε δὲ προσθέτω ἐν παρόδῳ καὶ γνώμην, κατὰ νοῦν ἔχω νὰ δώσω νύξεις τινὰς εἰς τὸν ἱστορικὸν, ὅστις θὰ ἐπεξέλθῃ τὰ τῆς ἐποχῆς περὶ ἧς γράφω. Πολλάκις μία τις πρᾶξις, ἔστω καὶ αὐτελής, δικαίως καὶ εὐσυνειδήτως ἑρμηνευομένη, ἐπανορθοῖ ἰδέας ἐσφαλμένας ἀπὸ πολλοῦ ἐπικρατούσας καὶ ἐπεξηγεῖ βίον ὁλόκληρον.

(1) Τὸ περὶ τῆς παιδείας ζήτημα πολλάκις καὶ διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῇ Πανδώρᾳ· αἱ πραγματεῖαι ἰδίως τῶν καθηγητῶν Ῥαγκαβῆ, Στρούμπου καὶ Φρεαρίτου εἶναι ἄξιαι μελέτης. Καὶ ὅμως ἀμφιβάλλομεν, βλέποντες μάλιστα τὴν παραλυσίαν τῆς δημοτικῆς πρὸ πάντων παιδείας, εἴποτε ὑποφέρει τὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἔδαφος κἂν βλέμμα ἐπ' αὐτῶν.

σιὰ εἴδησις, ὅτι ἡ πανώλης νόσος ἐνέσκηψεν εἰς Ὕδραν καὶ Σπέτσας, διέκοψε τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ν. Δ.

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 285 καὶ 286).

Ε'.

Ἡ ἐν Ὀμβὶλ οἰκία ἀπεῖχε μίαν λεύγαν ἀπὸ Chartres καὶ ἡμίσειαν περίπου ἀπὸ τὸ ὑποστατικὸν ὅπου κατῴκουν οἱ γονεῖς τῆς Μαργαρίτας· ἡ Κ. Λατοὺρ σπανίως ἤρχετο εἰς αὐτὴν καὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν μόνος ὁ ἐπιστάτης ἐφαίνετο. Τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο ταξείδιον, αἱ κρύφιαι συνομιλίαι μεταξὺ τοῦ νέου καὶ τῆς μητρός του ἐκίνουν εἰς ἀπορίαν τὴν Μαργαρίταν καὶ τὴν ἀνησύχουν.

Πρὸ δύο ἡμερῶν εἶχε φθάσει ἡ Κ. Λατοὺρ, καὶ ὅλα τὰ σκεύη αὐτῆς δὲν εἶχον ἔτι τακτοποιηθῆ, ὅτε ἐφάνησαν εἰς τὴν πεδιάδα δέκα κολοσσοὶ προχωροῦντες ἐν τάξει· ἦσαν δὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας Πιεδλὲ ἅτινα ἤρχοντο νὰ χαιρετίσωσι τὴν κυρίαν. Καὶ ἡ μὲν μήτηρ ἔφερε κάνυστρον περιέχον ὀπώρας, οἱ δὲ υἱοὶ ἐκράτουν ἀνὰ μίαν γάστραν μὲ ἄνθη, καὶ ὁ πατὴρ ἐβάσταζε δύο τρισμεγίστους πέπονας τοὺς ὁποίους εἶχε κόψει μόνος ἀπὸ τὸν κῆπόν του. Ἡ Κ. Λατοὺρ ἐδέχθη τὰ δῶρα μὲ τὴν συνήθη της ἀγαθότητα, καὶ ἐπειδὴ εἶχε προϊδεῖ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἐνοικιαστῶν, ἔλαβεν ἀπὸ ἓν κιβώτιον ὀκτὼ μεταξωτὰ ἐσωκάρδια διὰ τοὺς υἱοὺς, μίαν τραχηλιὰν διὰ τὴν μητέρα των, καὶ ὡραῖον πῖλον πλατύγυρον μὲ χρυσῆν πόρπην διὰ τὸν γέροντα. Μετὰ τὰς ἀμοιβαίας εὐχαριστίας ἡ Μαργαρίτα φαιδρὰ καὶ χαίρουσα ἦλθε πρὸς τοὺς συγγενεῖς της· ἀφοῦ δὲ τοὺς ἠναγκαλίσθη ὅλους κατὰ σειράν, ἡ ἀνάδοχός της τὴν ἐπήνεσε γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ, καὶ τοσοῦτον ἐγκωμίασε τὴν γλυκύτητα, τὴν φρόνησιν, τὸ πνεῦμά της, ὥστε αἱ παρειαὶ τῆς νέας τὰς ὁποίας εἶχον κοκκινίσει τὰ φιλήματα, ἔγειναν πολὺ πλέον κόκκινοι· ἡ γραῖα Πιεδλὲ, ἰδοῦσα πῶς ἦτον ἐνδεδυμένη ἡ Μαργαρίτα, ὑπέθεσεν ὅτι θὰ ἦτον εὐτυχὴς, καὶ τῇ εἶπεν ὅτι ἦτον ὡραία.

Ἔχεις δίκαιον, ἐπρόσθεσεν ὁ πατήρ.

— Τῳόντι, εἶπε μία φωνὴ κλονήσασα ἐκ βάθρων τὴν Μαργαρίταν, ἡ φωνὴ τοῦ Γάστωνος εἰσερχομένου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἠνοίγη ἡ θύρα, καὶ ἐφάνη εἰς τὸν ἀμφιθάλαμον ὁ μικρὸς φύλαξ τῶν κούρκων, ὁ Πέτρος, ὁ ὁποῖος εἶχε κλαύσει τόσον πολὺ ὅτε ἀνεχώρησεν ἡ Μαργαρίτα. Εἶχεν ἀκολουθήσει τοὺς κυρίους του μακρόθεν, καὶ μὴ τολμῶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν θάλαμον, ἐχαιρέτισε μὲ συστολὴν μακρόθεν.

— Ποῖον εἶναι αὐτὸ τὸ μυξιάρικον; ἠρώτησεν ἡ Κ. Λατούρ. Ἔλα ἐδῶ νὰ μᾶς εἰπῇς καλ' ἡμέραν.

Ὁ Πέτρος ἐχαιρέτισε καὶ δεύτερον, ἀλλὰ δὲν κατεπείσθη νὰ εἰσέλθῃ· ἔγεινε κατακόκκινος ὡς αὐγὸν τοῦ Πάσχα καὶ ἔφυγεν ὡς πτηνόν.

— Τῳόντι μ' εὑρίσκει εὔμορφην; εἶπε καθ' ἑαυτὴν ἡ Μαργαρίτα περιερχομένη μόνη εἰς τὸν κῆπον ἀφοῦ ἀνεχώρησαν οἱ συγγενεῖς της· ἀλλὰ τί τόλμην ἔχουν οἱ νέοι νὰ λέγουν τοιαῦτα πράγματα ἔμπροσθεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους! Ἀφοῦ ἐγὼ δὲν τολμῶ νὰ τὸν ἰδῶ κατὰ πρόσωπον, πῶς αὐτὸς τολμᾷ καὶ μὲ λέγει φανερὰ πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ἠμπορῶ ν' ἀκούσω χωρὶς νὰ κοκκινίσω; Ἢ θὰ ἔχῃ μεγάλην ἕξιν εἰς τὰ τοιαῦτα, ἢ θὰ τὰ θεωρῇ ἀδιάφορα. Καὶ ὅμως νὰ εἰπῇ εἰς μίαν γυναῖκα ὅτι τὴν εὑρίσκει εὔμορφην . . . εἶναι πολύ . . . ὁμοιάζει ὀλίγον δήλωσιν αἰσθημάτων.

Τοιαῦτα εἰποῦσα ἐστάθη, καὶ ἤρχισε νὰ σκέπτεται ἐὰν τῳόντι ἦτο δήλωσις αἰσθημάτων. Ἔτυχε τῳόντι ν' ἀκούσῃ ἄλλοτε περὶ τοιούτων, ἀλλὰ δὲν ἐνόει καθαρὰ τὸ πρᾶγμα. Πῶς λέγει τις ὅτι ἀγαπᾷ; τοῦτο δὲν ἠμπόρει νὰ τὸ χωρήσῃ ὁ νοῦς της· ὑπέθετεν ὅτι δι' αὐτὸ θὰ ὑπῆρχέ τις ἰδιαιτέρα γλῶσσα, μυστήριόν τι γλυκὺ ἅμα δὲ καὶ ἐπικίνδυνον. Ποτέ της δὲν εἶχεν ἀναγνώσει μυθιστορίαν, ἐκτὸς μιᾶς μόνης τὴν ὁποίαν εἶχεν εὑρεῖ μ' ἐσχισμένα φύλλα εἰς μίαν ἀποθήκην τοῦ πατρός της. Ἐπρόκειτο δὲ εἰς αὐτὴν περὶ ληστοῦ τινος τῆς Σικελίας ὁ ὁποῖος ἥρπασε μίαν μοναχὴν, καὶ ἐπειδὴ ἀπήντησέ τινας λέξεις καὶ φράσεις ἀκαταλήπτους, ὑπέθεσεν ὅτι αὐτὴ ἦτον ἡ γλῶσσα τῶν ἐρώντων. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχεν ἀκούσει ἀπὸ τὸν ἐφημέριον ὅτι αἱ μυθιστορίαι εἶναι ψευδεῖς, ἐπεθύμει νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ ποῖον νὰ τολμήσῃ νὰ ἐρωτήσῃ;

Ὁ θάλαμος τοῦ Γάστωνος εἰς Ὀμβὶλ δὲν ἦτον ὡς εἰς Παρισίους πλησίον εἰς τὸν ἰδικόν της. Καθ' ἡμέραν, τὴν πέμπτην ὥραν τῆς αὐγῆς, ἐσήμαινεν ἀσθενῶς ὁ κώδων τοῦ κυνηγίου πλησίον τοῦ παραθύρου του. Καὶ ὁ μὲν Γάστων ἐσηκόνετο καὶ ἐπήγαινεν εἰς τὸ κυνήγιον, ἐκείνη δὲ τὸν ἔβλεπεν ἀπαρατήρητος διὰ τοῦ παραθύρου ἀναχωροῦντα ἔφιππον μὲ τοὺς σκύλους του, κρατοῦντα τὸ τουφέκιόν του καὶ γινόμενον ἄφαντον ἐντὸς τῆς ὁμίχλης. Τὸν παρηκολούθει δὲ μακρόθεν μὲ τὸ βλέμμα, ὡς ἂν ἦτον αἰχμάλωτος τῆς ὁποίας ὁ ἐραστὴς ἀνεχώρει εἰς Παλαιστίνην. Ἐνίοτε ὁ Γάστων ἐπήδα ἔφιππος φράκτας, καὶ ἡ Μαργαρίτα ἀνεστέναζεν ἀπὸ τὸν φόβον της, διότι ἐνόμιζεν ὅτι οἱ κυνηγοὶ διέτρεχον μεγάλους κινδύνους. Ὅτε δὲ τὸ ἑσπέρας ἐπανήρχετο κατασκονισμένος, τὸν παρετήρει ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν διὰ νὰ βεβαιωθῇ μήπως ἦτο πληγωμένος· ὑπέθετεν ὅτι ἐπέστρεφεν ἀπὸ μεγάλην μάχην. Καὶ ὅτε τὸν ἔβλεπεν ἀνασύροντα ἀπὸ τὸ δισάκκιόν του τὸν λαγὼν ἢ ζεῦγος περδίκων καὶ ἀποθέτοντα αὐτὰ εἰς τὴν τράπεζαν, ἐνόμιζεν ὅτι ἔβλεπε πολεμιστὴν ἐπανερχόμενον καὶ φέροντα λάφυρα.

Ὅ,τι δὲ ἐφοβεῖτο ἔγεινε μίαν ἡμέραν· ὁ Γάστων πηδῶν ἕνα φράκτην ἔπεσε μεταξὺ βάτων καὶ ἐτσουγκρανίσθη ὀλίγον. Τὸ ἀσήμαντον ὅμως τοῦτο συμβεβηκὸς πόσον ἐτάραξε τὴν ταλαίπωρον Μαργαρίταν! παρ' ὀλίγον ἐλειποθύμει. Τὴν ζωήν της θὰ ἔδιδεν ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ σφογγίσῃ τὸ ὀλίγον αἷμα τὸ ὁποῖον ἔρρεεν ἀπὸ τὴν δεξιὰν τοῦ Γάστωνος! Ἔβαλεν εἰς τὸ θυλάκιόν της τὸ ὡραιότερόν της κεντημένον μανδύλιον καὶ ἐπερίμενεν ἀνυπομόνως περίστασίν τινα διὰ νὰ

τὸ παρουσιάσῃ ἀνελπίστως διὰ νὰ δέσῃ ὁ Γάστων ὀλίγον τὴν χεῖρά του· ἀλλὰ δὲν ἔλαβεν αὐτὴν τὴν παρηγορίαν. Ὁ ἄσπλαγχνος ! . . . ἐνῷ ἐδείπνει, ἔτρεξεν ὀλίγον αἷμα ἀπὸ τὴν πληγήν του· καὶ ἡ μὲν Μαργαρίτα ἐπρόσφερε τὸ μανδύλιόν της, ἀλλ' αὐτὸς τὸ ἀπεποιήθη καὶ ἐτύλιξε τὴν χεῖρά του μὲ χειρόμακτρον. Τοσοῦτον δὲ ἐλυπήθη ἡ Μαργαρίτα ὥστε ἐγέμισαν δάκρυα οἱ ὀφθαλμοί της.

Ἐφρόνει ὅμως ὅτι ὁ Γάστων δὲν κατεφρόνει τὴν κλίσιν της, ἀλλ' ὅτι μόνον τὴν ἠγνόει. Τί νὰ κάμῃ λοιπόν; καὶ ποτὲ μὲν ἠδημόνει, ποτὲ δὲ ἐπραΰνετο καὶ πολλάκις τὰ πλέον ἀδιάφορα περιστατικὰ ἐγίνοντο αἴτια χαρᾶς ἢ λύπης. Μία λέξις εὐνοϊκὴ τοῦ Γάστωνος, ἓν βλέμμα μόνον τὴν κατέσταινεν εὐτυχῆ ἐπὶ ὁλόκληρον ἡμέραν. Ἐὰν δὲ ἑπέρα ἀπὸ τὴν αἴθουσαν χωρὶς νὰ γυρίσῃ νὰ τὴν ἰδῇ, ἐὰν τὸ ἑσπέρας ἀνεχώρει χωρὶς κατὰ τὴν συνήθειαν νὰ τὴν καληνυκτίσῃ, διήνυεν ὁλόκληρον τὴν νύκτα συλλογιζομένη εἰς τί ἄρα ἔπταισεν. Ἐάν ποτε ἐκάθητο κατὰ τύχην πλησίον της καὶ ἐπήνει τὸ κεντημά της, ἠκτινοβόλει ἀπὸ τὴν χαράν της· ἐὰν δὲ ὅτε ἐγεύοντο ἀπεποιεῖτο νὰ φάγῃ ἀπὸ τὸ φαγητὸν τὸ ὁποῖον αὐτὴ τῷ ἐπρόσφερεν, ὑπέθετεν ἀμέσως ὅτι δὲν τὴν ἐνοστιμεύετο.

Ἄλλοτε πάλιν ἤρχοντο ἡμέραι καθ' ἃς ἐλεεινολόγει τὸν ἑαυτόν της, ἀμφιβάλλουσα διὰ τὸ κάλλος της καὶ νομίζουσα ὅτι εἶναι ἄσχημος. Ἀλλ' ἤρχοντο καὶ στιγμαὶ κατὰ τὰς ὁποίας ἡ γυναικεία ὑπερηφάνεια συνεταράσσετο, καὶ ἱσταμένη πρὸ τοῦ καθρέπτου της ἀνεσήκωνε τοὺς ὤμους ἐνθυμουμένη τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ Γάστωνος. Ἀπὸ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἀπελπισίαν της ἐζάρωνε τὴν τραχηλιὰν καὶ κατεβίβαζε τὸν πῖλον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της. Αἴφνης ἐφόρει τὰ καλήτερά της ἐνδύματα καὶ παρουσιάζετο λαμπρὰ καὶ ὡραία ὡς νὰ διεμαρτύρετο κατὰ τῆς ἀδικίας τῆς τύχης.

Σημειωτέον ἐντοσούτῳ ὅτι ἡ Μαργαρίτα δὲν εἶχε λησμονήσει τὰς ἀρχαίας ἕξεις της· ὅτε ὁ Γάστων ἦτο εἰς τὸ κυνήγιον, αὐτὴ ἑπέρα ὥρας ὁλοκλήρους εἰς τὸν κῆπον· ἤξευρε καὶ νὰ ποτίζῃ καὶ νὰ σκάπτῃ, καὶ πολλάκις ἔδωκε συμβουλὰς εἰς τὸν κηπουρόν. Ὁ κῆπος ἔκειτο ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας καὶ περιεῖχεν ἀναμὶξ καὶ ἄνθη καὶ ὀπώρας καὶ λάχανα. Ἡ Μαργαρίτα ἠγάπα πρὸ πάντων ἓν μέρος εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν ὡραιόταται ῥοδακινέαι, καὶ τὸ ἐπεριποιεῖτο παραπολύ· μόνη ἔκοπτε καθ' ἡμέραν μὲ οἰκονομίαν ὀλίγα ῥοδάκινα διὰ τὴν τράπεζαν.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ῥοδακίνων ὑπῆρχε καὶ ἓν πολὺ μεγαλήτερον τὸ ὁποῖον δὲν ἀπεφάσισε ποτὲ νὰ τὸ κόψῃ, διότι ἦτο τόσον ὡραῖον καὶ τόσον κόκκινον, ὥστε ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἔκαμνεν ἱεροσυλίαν. Ὁσάκις ἑπέρα πλησίον ἀπὸ αὐτὸ ἐστέκετο καὶ τὸ ἐθαύμαζεν, καὶ παρήγγειλε τὸν κηπουρὸν νὰ μὴ τύχῃ καὶ ἀφίσῃ νὰ τὸ ἐγγίσῃ κανεὶς, διότι θὰ τὸν ἐπέπληττε καὶ αὐτὴ καὶ ἡ ἀναδοχός της. Μίαν τῶν ἡμερῶν, περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὁ Γάστων ἐπιστρέφων ἀπὸ τὸ κυνήγιον διῆλθε διὰ τοῦ κήπου, καὶ ἐπειδὴ ἦτο διψασμένος, ἥπλωσε τῆν χεῖρα καὶ ἔκοψε κατὰ τύχην τὸ περισπούδαστον ῥοδάκινον, τὸ ὁποῖον ἐδάγκασεν ἀμέσως· ἡ Μαργαρίτα ποτίζουσά τινα ἄνθη ἐκεῖ πλησίον ἔτρεξεν εὐθύς· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νέος δὲν τὴν εἶδεν ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του. Ἀφοῦ ἐδάγκασεν ἅπαξ ἢ δὶς τὸ ῥοδάκινον τὸ ἔρριψεν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ἡ Μαργαρίτα εἶχεν ἰδεῖ ὅτι τὸ ῥοδάκινόν της ἔλειπεν καὶ ἡ ἀδιαφορία μὲ τὴν ὁποίαν τὸ ἔρριψεν ὁ Γάστων κατὰ γῆς τῇ ἐπροξένησε παράδοξον αἴσθημα. Καὶ ἐλυπήθη καὶ ἐχάρη συγχρόνως, ἀναλογιζομένη ὅτι ὁ Γάστων θὰ ἦτο πολλὰ διψασμένος ἕνεκα τοῦ τόσου καύσωνος, καὶ ὅτι θὰ ἐδροσίσθη. Ἐπῆρε τὸ ῥοδάκινον καὶ ἀφοῦ ἐφύσησε τὴν κόνιν, ἔφαγε τὸ ἐπίλοιπον.

Ζητῶ συγγνώμην ἀπὸ τὸν ἀναγνώστην διὰ τὰ παιδαριώδη ταῦτα τὰ ὁποῖα διηγοῦμαι· ἀλλὰ τί ἄλλα νὰ διηγηθῶ ἀφοῦ ἡ ἡρωΐς μου εἶναι παιδίον; Ἐν τούτῳ ἡ Κ. Λατοὺρ προσκληθεῖσα εἰς γεῦμα ἀπὸ γείτονάς τινας παρέλαβε καὶ τὸν υἱόν καὶ τήν βαπτιστικήν της· καὶ ἐπειδὴ ἔμεινεν ἀρκετὰ ἀργὰ εἰς τὴν ξένην οἰκίαν, ὅτε ἐπέστρεφεν ἦτο σκότος. Ἡ μὲν Μαργαρίτα καὶ ἡ ἀνάδοχός της ἐκάθηντο εἰς τὸ ἐνδότερον τῆς ἁμάξης, ὁ δὲ Γάστων εἰς τὸ ἀντικρὺ, καὶ ἐπειδὴ ἦτο μόνος ἐξηπλώθη· καὶ τὸ μὲν φῶς τῆς σελήνης ἦτο λαμπρόν· ἀλλ' ἐντὸς τοῦ ὀχήματος ἐπεκράτει σκότος, καὶ ἐνίοτε μόνον εἰσέδυόν τινες ἀκτῖνες· ἡ συνομιλία ἐνεκροῦτο, καὶ μετὰ τὸ καλὸν γεῦμα καὶ τὸν κόπον, τὸ σκότος καὶ ἡ κίνησις τοῦ ὀχήματος ἔφερον ὕπνον. Ἡ Κ. Λατοὺρ ἀπεκοιμήθη πρώτη, καὶ ἀποκοιμωμένη ἔβαλε τοὺς πόδας της εἰς τὸ ἀντικρὺ μέρος, χωρὶς νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ἐστενοχώρει τὸν υἱόν της. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀὴρ ἦτο δροσερὸς, καὶ ἡ ἀνάδοχος καὶ ἡ βαπτιστικὴ ἦσαν σκεπασμέναι μὲ πλατὺν μανδύαν· ἡ Μαργαρίτα δὲν ἐσάλευεν ἂν καὶ ἦτον ἐξυπνος· ἦτον ὅμως καὶ ἀνυπόμονος νὰ μάθῃ ἐὰν ὁ Γάστων ἐκοιμᾶτο· ἐνόμιζεν ὅτι ἐπειδὴ αὐτὴ εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτοὺς, ἔπρεπε νὰ τοὺς ἔχῃ καὶ αὐτός· ἀλλὰ πῶς νὰ τὸ πληροφορηθῇ; Ναὶ μὲν ὅτε εἰσήρχετο ὀλίγον φῶς εἰς τὴν ἅμαξαν ἔβηχεν ὀλίγον, ἀλλ' αὐτὸς ἔκειτο ἀκίνητος, καὶ αὐτὴ δὲν ἐτόλμα νὰ ὁμιλήσῃ διὰ νὰ μὴν ἐξυπνίσῃ τὴν ἀνάδοχόν της. Ἄλλοτε πάλιν βλέπουσα ἐκτὸς τῆς ἁμάξης, παρεδίδετο εἰς ὄνειρα τόσον τερπνὰ, ὥστε μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπεκοιμήθη, καὶ ἀκουσίως ἔπραξεν ὅ,τι καὶ ἡ Κ. Λατοὺρ, ἔτεινε δηλαδὴ τὸν πόδα πρὸς τὰ ἀντικρύ· ἀλλ' ἐννοήσασα καθ' ὕπνους ὅτι ἔπραξεν ἄτοπον, ἀπέσυρεν αὐτὸν, καὶ ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ μήπως ἐνόησεν ὁ Γάστων. « Μὲ ἐνόησεν ἆράγε; ἔλεγε καθ' ἑαυτὴν, κοιμᾶται ἢ προσποιεῖται; Ἐὰν ἐνόησε διὰ τί δὲν ἐκινήθη, καὶ ἂν ἐκοιμᾶτο διὰ τί δὲν ἐξύπνησεν; Ἴσως μὲ καταφρονεῖ καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατεδέχθη νὰ δείξῃ, ὅτι ἠσθάνθη τὸν πόδα μου· ἴσως εὐχαριστήθη καὶ ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐπαναληφθῇ τὸ κίνημα, ἢ ἴσως νομίζει ὅτι κοιμῶμαι. »

Τοιαῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια ἀναλογιζομένη ἀπηλπίζετο διὰ τὸ ἀκούσιον κίνημά της. « Ἐὰν μ' ἐνόησεν, ἔλεγε, τί ἰδέαν θὰ λάβῃ δι' ἐμέ; εἰς ποίαν θέσιν θὰ εὑρίσκεται δὲν θὰ τολμῶ νὰ τὸν ἰδῶ πλέον. Θὰ νομίσῃ ὅτι τὸ ἔκαμα ἐπίτηδες, θὰ μὲ περιγελάσῃ, θὰ τὸ εἰπῇ, ὡς συνειθίζουν οἱ νέοι, εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἴσως καὶ εἰς τὴν ἀνάδοχόν μου· καὶ τότε τί νὰ γείνω; »

Πολλὴν ὥραν ἐσκέπτετο τί νὰ κάμῃ· νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Γάστωνα, νὰ τὸν βεβαιώσῃ ὅτι ἀκουσίως ἐφέρθη ἀτόπως, καὶ νὰ ζητήσῃ συγχώρησιν; « Ἐὰν ὅμως δὲν κοιμᾶται; Ἐὰν ὑπωπτεύθη τὴν κλίσιν μου; Ἐὰν μ' ἐμάντευσεν; Ἐὰν ἔλθῃ αὔριον πρῶτος νὰ μὲ ἀναφέρῃ τὸ ἀκούσιον συμβάν; Ἐὰν μὲ εἰπῇ ὅτι ἔχει καὶ αὐτὸς κλίσιν; Ἐὰν . . . . »

Ἡ ἅμαξα ἐστάθη ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, καὶ ὁ Γάστων ὅστις ἐκοιμᾶτο βαθύτατα ἐξύπνησε, καὶ τόσον ἦτο βεβαρημένος ὥστε δὲν ἤξευρε ποῦ εὑρίσκετο. Ἐπείσθη λοιπὸν ἡ Μαργαρίτα ὅτι καὶ τὰ ὄνειρα καὶ οἱ φόβοι της ἦσαν μάταια, καὶ ὅτε ὁ νέος τὴν ἐβοήθησε διὰ νὰ καταβῇ, ἐνόησε καθαρώτατα ὅτι ἐταξείδευσε μόνη.

ΣΤ'.

Δύο ἀπροσδόκητά περιστατικὰ, τὸ μὲν γελοῖον τὸ δὲ σπουδαῖον, συνέβησαν σχεδὸν ταυτοχρόνως· ὁ Γάστων εὑρίσκετό τινα πρωΐαν εἰς τὴν αὐλὴν δοκιμάζων νέον ἵππον, ὅτε παιδίον ῥακένδυτον καὶ σχεδὸν γυμνὸν ἦλθε καὶ ἐστάθη ἀπέναντί του. Τὸ παιδίον τοῦτο ἦτο ὁ Πέτρος, ὁ φύλαξ τῶν κούρκων. Ὁ Γάστων δὲν τὸ ἀνεγνώρισε, καὶ νομίζων ὅτι ἐζήτει ἐλεημοσύνην ἔρριψέ τινα λεπτὰ εἰς τὸν πῖλόν του. Ὁ δὲ Πέτρος τὰ μὲν λεπτὰ ἔβαλεν εἰς τὸ θυλάκιόν του, ἀντὶ ὅμως νὰ ἀπομακρυνθῇ ἔδραμε κατόπιν τοῦ ἱππέως καὶ ἐστάθη πάλιν ἀπέναντί του. Ὁ Γάστων ἐφώναξε δὶς καὶ τρὶς νὰ παραμερίσῃ, εἰς μάτην ὅμως διότι ὁ Πέτρος τὸν παρηκολούθει κατόπιν καὶ ἐστέκετο ἔμπροσθέν του.

— Τί θέλεις, ἀνόητε; ἠρώτησεν ὁ νέος ἐπὶ τέλους, μὴν ἔχῃς ὄρεξιν νὰ σὲ πατήσῃ τὸ ἄλογόν μου;

— Κύριε, ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος, ἐπιθυμῶ νὰ μὲ πάρετε ὑπηρέτην σας.

— Ἐδικόν μου;

— Ναὶ, Κύριε·

— Ἐδικόν μου ! καὶ διὰ τί μὲ ζητεῖς αὐτό;

— Διὰ νὰ γίνω ὑπηρέτης σας.

— Δὲν ἔχω ἀνάγκην· ποῖος σὲ εἶπεν ὅτι θέλω ὑπηρέτην;

— Κανείς.

— Λοιπὸν τί ζητεῖς τότε;

— Ζητῶ νὰ γίνω ὑπηρέτης σας.

— Εἶσαι τρελλός;

— Ὄχι, Κύριε, δὲν εἶμαι.

— Ἔλα λοιπὸν, ὥρα σου καλή.

Ὁ Γάστων τῷ ἔρριψε καὶ ἄλλα χρήματα καὶ ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του· ὁ δὲ Πέτρος καθήσας εἰς τὴν αὐλὴν ἔκλαιεν· ἡ Μαργαρίτα διελθοῦσα τὴν ὥραν ἐκείνην καὶ ἰδοῦσα αὐτὸν κλαίοντα τὸν ἠρώτησε·

— Τί ἔχεις; Πέτρε μου, τί σὲ συνέβη;

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν δὲν ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος, μετ' ὀλίγον ὅμως εἶπεν ὀλοφυρόμενος·

— Ἤθελα νὰ γίνω ὑπηρέτης τοῦ κυρίου ἐκείνου, πλὴν δὲν μὲ θέλει.

Εἶδε κ' ἔπαθεν ἡ Μαργαρίτα ἕως ὅτου νὰ ἐννοήσῃ καλὰ τί ἐπεθύμει· ἀφοῦ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ ὑποστατικὸν ἡ Μαργαρίτα, ὁ Πέτρος ἐλυπεῖτο ὅτι δὲν τὴν ἔβλεπε, καὶ κλαίων διηγήθη εἰς αὐτὴν τί ἔπασχεν· ἡ Μαργαρίτα ἐγέλα καὶ συγχρόνως τὸν ἐλυπεῖτο. Ὁ ταλαίπωρος Πέτρος διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην του ἔλεγεν ἐν ταὐτῷ ὅτι εἶναι ἀφωσιωμένος εἰς τὴν Μαργαρίταν, ὅτι ἐπαλαιώθησαν τὰ σανδάλιά του, ὅτι ζῇ μεμονωμένος, ὅτι ἐψόφησεν ἕνας κοῦρκός του καὶ τὰ παρόμοια. Ἐπρόσθεσεν ἐπὶ τέλους ὅτι μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν λύπην, ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς Ὀμβίλ, καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ γείνῃ ὑπηρέτης ἢ ἱππο κόμος τοῦ Γάστωνος. Ὀκτὼ ἡμέρας ἐσκέπτετο ἕως οὗ ἀποφασίσῃ τί νὰ κάμῃ· ἔλεγε δὲ ὅτι ἐπροτίμα ν' ἀποθάνῃ παρὰ νὰ ἐπιστρέψῃ.

— Ἐπειδὴ, εἶπεν ἐπὶ τέλους, δὲν θέλει ὁ κύριος ἐκεῖνος νὰ μ' ἐπάρῃ, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠμπορῶ νὰ μείνω κοντά του ὅπως εἶσθε σεῖς εἰς τὴν Κ. Λατοὺρ, θ' ἀποθάνω ἀπὸ τὴν πεῖναν.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ τελευταῖα ταῦτα λόγια συνώδευσε κατακλυσμὸς δακρύων.

Ἡ Μαργαρίτα τὴν ἐπαρηγόρησεν ὅσον τὸ δυνατὸν, καὶ λαβοῦσα αὐτὸν ἀπὸ τὴν χεῖρα, τὸν ἔφερεν εἰς τὴν οἰκίαν. Καὶ ἐνόσῳ νὰ ἔλθῃ ὁ καιρὸς ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀποθάνῃ ἀπὸ τὴν πεῖναν, τῷ ἔδωκε νὰ φάγῃ ψωμίον, χοιρομήριον καὶ ὀπωρικά. Ὁ δὲ Πέτρος, καί τοι κλαίων ἀκόμη, ἔφαγε μὲ ἀρίστην ὄρεξιν καὶ ἔβλεπε μ' ὄχι ὀλιγωτέραν τὴν Μαργαρίταν. Αὐτὴ δὲ τῷ εἶπεν ὅτι διὰ νὰ λάβῃ τις θέσιν παρά τινος, πρέπει πρῶτον νὰ ὑπάρχῃ μία κενὴ, καὶ τῷ ὑπεσχέθη ὅτι θέλει φροντίσει ἅμα κενωθείσης τοιαύτης νὰ τὴν ζητήσῃ δι' αὐτόν. Τὸν εὐχαρίστησε διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν καλήν του προαίρεσιν· τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι τὸν ἠγάπα ἐπίσης· ἐσφόγγισε τὰ δάκρυά του, ἐφίλησε μὲ ἦθος μητρικὸν τὸ μέτωπόν του καὶ τὸν κατέπεισε νὰ ἐπιστρέψῃ· αὐτὸς δὲ πεισθεὶς ἔχωσεν εἰς τὰ θυλάκιά του τὰ λείψανα τοῦ γεύματός του, καθὼς καὶ ἓξ δραχμὰς τὰς ὁποίας ἔδωκεν αὐτῷ ἡ Μαργαρίτα διὰ ν' ἀγοράσῃ ἐσωκάρδιον καὶ σανδάλια. Οὕτω λοιπὸν παρηγορηθεὶς, ἔλαβε τὴν δεξιὰν τῆς νέας, ἐκόλλησεν ἐπ' αὐτῆς τὰ χείλη του καὶ εἶπε μὲ φωνὴν τεταραγμένην·

— Ἔχε ὑγείαν, Κ. Μαργαρίτα.

Ἐνῷ δὲ ἀνεχώρει βραδυπατῶν ἡ Μαργαρίτα παρετήρησεν ὅτι εἶχεν ἀρχίσει νὰ μεγαλόνῃ· ἐνθυμήθη ὅτι ἓν μόνον ἔτος ἦτο νεώτερός της, καὶ ἐστοχάσθη ὅτι δὲν ἔπρεπε πλέον νὰ τὸν φιλήσῃ.

Τὴν ἐπιοῦσαν εἶδεν ὅτι ὁ Γάστων παρὰ τὸ σύνηθες δὲν ἐξῆλθεν εἰς τὸ κυνήγιον, καὶ ὅτι ἦτο ἐνδεδυμένος κομψότερον τῆς προτεραίας. Μετὰ τὸ γεῦμα, δηλαδὴ τὴν τετάρτην ὥραν, ὁ νέος ἐσυντρόφευσε τὴν μητέρα του καὶ κατέβησαν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν αὐλήν· ὡμίλουν δὲ μὲ φωνὴν χαμηλὴν καὶ ἐφαίνοντο ἀνήσυχοι. Ἡ δὲ Μαργαρίτα μείνασα μόνη εἰς τὴν αἴθουσαν, ἔβλεπεν ἐναγώνιος ἀπὸ τὸ παράθυρον. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἤλθεν ὄχημα. Ὁ Γάστων τρέξας ἤνοιξε τὴν θυρίδα. Κατὰ πρῶτον κατέβη γραῖά τις, καὶ μετ' αὐτὴν νέα δεκαεννέα περίπου ἐτῶν κομψότατα ἐνδεδυμένη καὶ ὡραιοτάτη. Ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴν τὴν ὁποίαν ἔκαμαν εἰς τὰς κυρίας αὐτὰς, ἡ Μαργαρίτα ἐνόησεν ὅτι δὲν ἦσαν μόνον ἔγκριτοι, ἀλλὰ καὶ συγγενεῖς. Τὰ δύο καλήτερα δωμάτια τῆς οἰκίας ἡτοιμάσθησαν δι' αὐτάς. Ὅτε δὲ εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν ἡ Κ. Λατοὺρ εἶπε κρυφίως εἰς τὴν Μαργαρίταν ν' ἀναχωρήσῃ· ἡ Μαρ-

γαρίτα ἀνεχώρησε λυπημένη καὶ φρονοῦσα ὅτι ἡ παρουσία τῶν δύο ἐκείνων κυριῶν δὲν ἦτο καλὸς οἰωνὸς εἰς αὐτήν.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐδίσταζε νὰ καταβῇ εἰς τὸ πρόγευμα, ἀλλ' ἡ ἀνάδοχός της ἐλθοῦσα μόνη τὴν παρέλαβε καὶ τὴν παρουσίασεν εἰς τὰς κυρίας Βερσέλ. Οὕτω ὠνομάζοντο αἱ δύο ξέναι. Ὅτε ἐλθὼν εἰς τὸ ἑστιατώριον ἡ Μαργαρίτα παρετήρησεν ὅτι ἡ παρὰ τὸν Γάστονα θέσις ὅπου ἐκάθητο πάντοτε ἦτο προητοιμασμένη δι' ἄλλον, ἐκάθησε σιωπηλὴ καὶ περίλυπος εἰς ἄλλην θέσιν. Εἰς δὲ τὴν ἰδικήν της ἐκάθησεν ἡ νέα Βερσὲλ, τὴν ὁποίαν ἔβλεπε συχνὰ πυκνὰ ὁ γείτων της. Ἡ Μαργαρίτα δὲν ἐπρόφερεν οὔτε λέξιν καθ' ὅλον τὸ γεῦμα· ἐπρόσφερε μόνον εἰς ὅλους φαγητὸν ἀπὸ τὸ πρὸ αὐτῆς κείμενον. ὅτε δὲ ἐπρόσφερε καὶ εἰς τὸν Γάστωνα, αὐτὸς ἐφάνη ὅτι οὔτε τὴν εἶδε. Μετὰ τὸ πρόγευμα περιῆλθεν εἰς τὸν κῆπον, καὶ μετά τινας γύρους ἡ μὲν Κ. Λατοὺρ ἐστηρίχθη εἰς τὸν βραχίονα τῆς γραίας φίλης της, ἡ δὲ νέα Βερσὲλ εἰς τὸν τοῦ Γάστονος· ἡ δὲ Μαργαρίτα μείνασα μόνη, ἐβάδιζεν ὄπισθεν τῶν ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ κανεὶς δὲν τὴν ἐνθυμεῖτο· ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν. Εἰς τὸ γεῦμα ἔφεραν φροντινιάνειον οἶνον· καὶ ἐπειδὴ ἐτήρει ἡ Κ. Λατοὺρ ὅλας τὰς παλαιὰς συνηθείας ἐπροσκάλεσε τοὺς συνεστιάτορας εἰς πρόποσιν· ὅλοι τὴν ἐμιμήθησαν, πλὴν τῆς Μαργαρίτας ἥτις ἠπόρει τί νὰ πράξῃ. Ἐσήκωσεν ὅμως ὀλίγον τὸ ποτήριόν της, ἐλπίζουσα ὅτι θὰ τὴν ἐνθαρρύνωσι· κανεὶς ὅμως δὲν ἐπρόσεξε, καὶ οὕτω ἠναγκάσθη νὰ βάλῃ πάλιν κάτω τὸ ποτήριον χωρὶς νὰ πίῃ τὸ περιεχόμενον.

— Κρῖμα, εἶπε μετὰ τὸ γεῦμα ἡ γραῖα Κ. Βερσὲλ, ὅτι δὲν ἔχομεν καὶ πέμπτον διὰ νὰ παίξωμεν *κουϊντίλιον*.

Ἡ Μαργαρίτα, καθημένη εἴς τινα γωνίαν δὲν ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ ὅτι ἐγνώριζε τὸ παιγνίδιον τοῦτο. Ἔπαιξαν λοιπὸν *βίστ*.

Τὸ ἑσπέρας παρεκάλεσαν τὴν νέαν Βερσὲλ νὰ τραγῳδήσῃ· αὐτὴ δὲ μετὰ πολλὰς παρακλήσεις κατεπείσθη τέλος πάντων καὶ ἐτραγῴδησε μὲ ἀνθηρὰν φωνὴν μικρὸν ᾆσμα φαιδρότατον. Ἡ Μαργαρίτα τὸ ἤκουε καὶ ἐστέναζε, διότι ἐνθυμήθη τὴν πατρικήν της οἰκίαν ὅπου ἐτραγῴδει πάντοτε τὸ ἑσπέρας· ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ ὕπνου, ἦλθεν εἰς τὸν κοιτῶνά της, καὶ εἶδεν ὅτι εἶχον ἀφαιρέσει δύο ὡραῖα ἔπιπλα τὰ ὁποῖα ὑπερηγάπα. Ἐμισοάνοιξε τρέμουσα τὸ παράθυρόν της διὰ νὰ παρατηρήσῃ ἂν ἦτο φῶς εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ Γάστονος, ἀλλὰ δὲν εἶδεν. Ὁ Γάστων εἶχε κλείσει τὰ ἐξώφυλλα τῶν παραθύρων. Ἐπλαγίασε λοιπὸν περίλυπος καὶ δὲν ἐκοιμήθη δι' ὅλης τῆς νυκτός.

Διὰ ποίαν ἄρα αἰτίαν ἦλθον αἱ δύο ξέναι, καὶ πόσον καιρὸν θὰ ἔμενον; Ἰδοὺ τί δὲν ἐδύνατο νὰ ἐννοήσῃ ἡ Μαργαρίτα· πρόδηλον μόνον ἦτον ὅτι ἡ ἔλευσίς των σχέσιν εἶχε μὲ τὰς κρυφίας ὁμιλίας τῆς ἀναδόχου καὶ τοῦ υἱοῦ της. Καὶ δὲν ἐμάντευε μὲν τὸ μυστήριον, ἠσθάνετο ὅμως ὅτι ὁποιονδήποτε καὶ ἂν ἦτο θὰ κατέστρεφε τὴν εὐτυχίαν της. Κατ' ἀρχὰς ὑπέθεσεν ὅτι αἱ νεοελθοῦσαι ἦσαν συγγενισσαί των· ἀλλ' ὅτε εἶδεν ὅτι ἐφέροντο μὲ πολλὴν μὲν φιλίαν πρὸς αὐτάς, ἅμα δὲ καὶ μὲ πολλὴν εὐγένειαν, ἐνόησεν ὅτι ἦσαν ξέναι. Ὅτε ὑπῆγον κατὰ πρῶτον εἰς τὸν περίπατον ἡ Α. Λατοὺρ ἐφρόντισε νὰ δείξῃ εἰς τὴν μητέρα ἕως ποῦ ἐξετείνετο ὁ τοῖχος τοῦ ὑποστατικοῦ, καὶ τῇ ἀνέφερε περὶ τῶν προϊόντων καὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Ἴσως ἐπρόκειτο νὰ πωληθῇ· καὶ τότε τί θὰ ἐγίνετο ἡ οἰκογένεια τῆς Μαργαρίτας; Θὰ τοὺς ἐκράτει τάχα ὁ νέος ἀγοραστής; ἀλλὰ ποίαν ἀνάγκην εἶχεν ἡ Κ. Λατοὺρ νὰ πωλήσῃ μίαν οἰκίαν εἰς ἣν ἐγεννήθη, καὶ τὴν ὁποίαν, ὡς ἐφαίνετο, ἠγάπα ὁ υἱός της, ἐνῷ εἶχε τόσην μεγάλην περιουσίαν; Αἱ ξέναι ἤρχοντο ἀπὸ τοὺς Παρισίους καὶ ἀκαταπαύστως ὡμίλουν δι' αὐτούς· ἐφαίνετο λοιπὸν ὅτι δὲν εἶχον πολλὴν διάθεσιν νὰ ζήσωσιν εἰς τὴν ἐξοχήν· ἡ Κ. Βερσὲλ εἶχε πολλάκις εἰπεῖ ὅτι ἔβλεπε τὴν αὐτοκρατόρισσαν, ὅτι τὴν συνώδευεν εἰς τὰς ἐκδρομάς της καὶ ὅτι εὐνοεῖτο ἀπὸ αὐτήν. Πιθανὸν νὰ ἤθελεν ὁ Γάστων νὰ προβιβασθῇ, καὶ τούτου δοθέντος αἱ τόσαι περιποιήσεις ἦσαν εὐεξήγητοι. Καὶ τοιαῦτα μὲν ἐσυμπέραινεν ἡ Μαργαρίτα· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἠγνόει διὰ τί δὲν τὴν εὐχαρίστουν οἱ συμπερασμοί της· ἡ καρδία της δὲν συγκατετίθετο εἰς τὸ νὰ τὴν ἐπιτρέψῃ νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τὰς περιποιήσεις εἰς τὴν ἀληθινὴν αἰτίαν.

Δύο ὑπηρέται ἔφερον μετὰ πολλοῦ κόπου μέγα καὶ βαρὺ ξύλινον κιβώτιον εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Κ. Βερσέλ. Καὶ μετὰ μικρὸν ἡ Μαργαρίτα ἤκουσεν ἦχον κυμβάλου. Πρῶτον τότε προσέβαλε τὴν ἀκοήν της τοιαύτη μελῳδία· δὲν ἐγνώριζε δὲ εἰμὴ μόνους τοὺς χοροὺς τοῦ χωρίου της. Ἐστάθη ἄρα πλήρης θαυμασμοῦ. Ἡ Κ. Βερσὲλ ἔπαιζε κατ' ἀρχὰς *βάλς*, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτραγῴδησεν· ἡ δὲ Μαργαρίτα ἐπλησίασε μὲ προσοχὴν εἰς τὴν θύραν διὰ νὰ ἀκούῃ καλήτερα. Τὸ ᾆσμα ἦτον ἰταλικὸν, καὶ ἡ γλυκύτης τῆς ἀγνώστου ταύτης γλώσσης ἔθελξεν αὐτὴν πλέον καὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ ὀργάνου. Ποία ἄρα νὰ ἦτον ἡ ὡραία ἐκείνη κόρη ἡ ὁποία ἐπρόφερε λέξεις τόσον μυστηριώδεις μὲ φωνὴν τοσοῦτον θαυμαστήν; ἀπὸ τὴν περιέργειάν της ἡ Μαργαρίτα ἐχαμήλωσεν, ἐσφόγγισε τοὺς ὀφθαλμούς της ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκυκλοφόρουν εἰσέτι δάκρυα, καὶ παρετήρησεν ἀπὸ τὴν τρύπαν τῆς κλειδαρίας. Εἶδε δὲ τὴν Κ. Βερσὲλ ἡμίγυμνον, μὲ βραχίονας γυμνοὺς, μὲ κόμην ἄτακτον, μὲ χείλη ἡμίκλειστα καὶ μὲ ὀφθαλμοὺς ὑψωμένους πρὸς οὐρανόν, καὶ ἐνόμισεν ὅτι εἶδεν ἄγγελον· ποτὲ δὲν εἶχε θαυμάσει γυναῖκα ὡραιοτέραν. Ἀπεμακρύνθη βραδυπατοῦσα, ἔκθαμβος μὲν ἀλλὰ καὶ περίλυπος, μὴ δυναμένη νὰ ἐννοήσῃ διὰ τί ἔπασχεν ἡ καρδία της. Ἐνῷ δὲ κατέβαινεν ἐπανέλαβε πολλάκις μὲ φωνὴν πάλλουσαν·

— Παναγία μου· τί ὡραία νέα!

(*Ἕπεται τὸ τέλος.*)

ΣΙΝΙΚΑ.

Ἡ λέξις Μανδαρῖνος δὲν εἶναι, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσι, σινικὴ ἀλλὰ πορτουγαλλικὴ παραγομένη ἐκ τοῦ mandare ἤτοι διοικῶν· ὡν ὀνόμασαν δὲ οὕτω κατ' ἀρχὰς οἱ μετὰ τῶν Σινῶν συγκοινωνήσαντες Πορτουγάλλοι τοὺς ἄρχοντας, τοὺς κατέχοντας τὰς ἀρχὰς ἐν τῷ οὐρανίῳ κράτει καὶ μάλιστα τὰς δικαστικάς.

Οἱ μανδαρῖνοι διαιροῦνται εἰς δύο, εἰς στρατιωτικοὺς καὶ εἰς πολιτικούς· δὲν διορίζεται δὲ κανεὶς μανδαρῖνος, ἐὰν πρῶτον δὲν ὑποβληθῇ εἰς ἐξετάσεις καὶ ἀποδείξῃ ὅτι ἐξεπαιδεύθη καλλιεργήσας τὸν νοῦν. Θεσμὸς θαυμάσιος, ἄξιος νὰ παραδειγματίσῃ καὶ ἔθνη ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται πεπολιτισμένα.

Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ εἰμὴ μεταξὺ τῶν μανδαρίνων. Ἴσως ἤθελέ τις ἐλεεινολογήσει τὸν οὐράνιον ἐκεῖνον ἡγεμόνα ὅτι, εἰ καὶ ἀπόλυτος, βιάζεται ὅμως νὰ περιορίζῃ τὴν ἐκλογὴν εἰς ὡρισμένον τινα ἀριθμὸν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι κατώτερος τῶν πεντακοσίων χιλιάδων, ὑποθέτομεν ὅτι ἡ Αὐτοῦ ἐπουρανία Μεγαλειότης δὲν εἶναι πολλὰ ἀξιολύπητος.

Μετὰ τὴν τάξιν τῶν μανδαρίνων ἔρχεται ἡ τῶν γεωργῶν, καὶ μετὰ ταύτην ἡ τῶν ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων.

Τρεῖς θρησκεῖαι ἐπικρατοῦσιν εἰς τὴν Σινικήν· ἡ τοῦ Κομφουκίου, ἡ τοῦ Τας-τσὲ ἢ τοῦ λογικοῦ, συγγραφεῖσα μὲν ἑξακόσια ἔτη πρὸ Χριστοῦ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Λαο-Τσέυ, παρεκτραπεῖσα ὅμως μετὰ ταῦτα εἰς πολυθεϊσμὸν, καὶ ἡ βουδδικὴ ἢ τοῦ Φὸ, γνωστοτέρα εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι εἶνει ἡ ἐπικρατεστέρα τῶν θρησκειῶν τῆς Ἀσίας, ἔχουσα ὑπὲρ τὰ διακόσια ἑκατομμύρια ὀπαδῶν.

Ἐξοχὴ σινική.

ΣΚΕΨΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΕΚΤΙΚΟΥ ΥΦΟΥΣ.

Τὸ περὶ νεοελληνικῆς γλώσσης ζήτημα, ὅπερ ἐπὶ πλεῖστον χρόνον κατέστη τοσοῦτον πολύκροτον, ὅπερ χθὲς καὶ πρῴην μετὰ τοσαύτης ζέσεως ἐπησχόλει τὰς μελέτας τῶν διασημοτέρων λογίων ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους μας, σήμερον μόλις ἐφελκύει εἰς ἑαυτὸ τὴν κοινὴν περιέργειαν, ἐξελεγχόμενον ἄγονον καὶ ἀτελεσφόρητον. Καὶ διατί; διότι οὐδέποτε ἐτέθη ἐπὶ τῶν ἀληθῶν αὐτοῦ βάσεων, διότι οὐδέποτε ἔλαβε τὴν προσήκουσαν αὐτῷ εὐρύτητα καὶ ἐπέκτασιν, διότι ἡ συζήτησις, καί τοι σφοδρὰ καὶ πεισματώδης, οὐδέποτε ὑπερέβη τὸν στενὸν τοῦτον κύκλον, ἂν πρέπῃ δηλ. νὰ γράφωμεν ἑλληνιστὶ ἢ χυδαϊστὶ, ἢ τέλος ἂν ἦναι προτιμότερον βαδίζοντες μέσην τινὰ ὁδὸν ν' ἀποφεύγωμεν ἐπίσης τὰ δύο ἄκρα, ἐν ἄλλοις ῥήμασιν, ἂν πρὸς ἐπιτηδείαν συγγραφὴν ὀφείλωμεν νὰ πορίζωμεθα τὸ ὑλικὸν ἤτοι τὰς λέξεις, ἐκ τοῦ λεξικοῦ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, ἢ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ζῶντος λαοῦ ἢ καὶ συνάμα ἐξ ἀμφοτέρων διά τινος κράματος.

Ἀλλ' ἐπόμενον ἦτο βέβαια τὸ ζήτημα οὕτω τεθὲν νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ὁριστικὴν λύσιν, ἐπόμενον ἦτο νὰ μὴ φέρῃ εἰς θετικὸν καὶ πρακτικὸν ἐξαγόμενον, ἐπειδὴ κατὰ σχῆμα πρωθύστερον ἤρξαντο ἐκεῖθεν, ἔνθα ὤφειλον νὰ τελειώσωσιν, ἐπειδὴ ἀντὶ πρῶτον νὰ ἐπιστήσωσι τὰς ἐρεύνας των εἰς αὐτὴν τὴν ὑφὴν τοῦ λόγου, εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐκφράσεως, ἀντὶ νὰ ἐπασχολήθωσιν εἰς ὅ,τι ἀποπνευματόνει τὰς λέξεις, εἰς ὅ,τι παρέχει αὐταῖς ζωὴν καὶ δύναμιν, ἐλογομάχουν περὶ τῆς ἐφαρμογῆς καὶ χρήσεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ εἴδους τῶν λέξεων, καθὼς ἐὰν ἐφαντάζετό τις ὅτι ἀρκεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὸ μέτρον καὶ νὰ κανονίσῃ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν συλλαβῶν, ὅπως προσψαύσῃ τὸ τέρμα τῆς ποιητικῆς τελειότητος, ὅπως ἀποδῇ αὐτόχρημα φοιβό-

ληπτος, ἐνῷ ὁ ὄντως ποιητὴς, ὅταν συλλάβῃ τὸ ὅλον σχέδιον τοῦ ποιήματος καὶ τὴν συμμετρίαν τῶν μερῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, ὅταν ἦναι κάτοχος τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν χαρακτήρων καὶ τῶν εἰκόνων μεθ' ὧν μέλλει νὰ διαποικίλῃ τὸ ἔργον του, οὐδεμίαν ἀπαντᾷ δυσκολίαν εἰς εὕρεσιν τοῦ καταλληλοτέρου εἴδους τῆς στιχουργίας, ὁ στίχος ἀπορρέει φυσικῶς καὶ ὡς ἀπὸ ταὐτομάτου. Ὡσαύτως δ' ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς προς τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, διότι ὁ ἔχων ὀξεῖαν τοῦ καλοῦ αἴσθησιν, ὁ δυνάμενος μετ' εὐστροφίας καὶ ἐπιδεξιότητος νὰ ἐξωτερικεύῃ τὰ ἐνδόμυχα τῆς ψυχῆς του, ἐξάγει μετὰ πλείστης ὅσης εὐχερείας τοὺς ἀπαιτουμένους ὅρους καὶ φράσεις ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχνων τῆς γλώσσης, καὶ ἐπίσταται νὰ ἐφαρμόζῃ εὐστόχως τὸν λεξικολογικὸν πλοῦτον, κατὰ τὴν φύσιν τοῦ λόγου καὶ τὸ εἶδος τοῦ νοήματος.

Ὅθεν ἀντὶ τοῦ νὰ ἀγωνιζώμεθα τὸν Σισύφειον ἀγῶνα ἀποπειρώμενοι ἀεί ποτε ἐξ ἀρχῆς νὰ φθάσωμεν εἰς λύσιν τινὰ τοῦ περὶ γλώσσης ἀλύτου ζητήματος, ἀντὶ τοῦ νὰ ματαιοπονῶμεν ἀμφισβητοῦντες ἂν πρέπῃ νὰ γράφωμεν *νερὸν ἢ ὕδωρ, παλληκάρι ἢ νεανίσκος, κοιλόφραγον ἢ ὀψίγονον*, ἀντὶ τοῦ νὰ διαπληκτιζώμεθα ἀποκαλοῦντες ἀλλήλους καθαρεύοντας καὶ χυδαΐζοντας, δὲν ἤθελεν εἶσθαι βέβαια πολλῷ σπουδαιότερον καὶ σκοπιμώτερον νὰ στρέφωμεν τὰς μελέτας μας εἰς αὐτὴν τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, ἧς ἡ τελειοποίησις ἀναγκαίως ἀπεργάζεται τὴν γλῶσσαν εὔκαμπτον ὄργανον παντὸς εἴδους ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων, ν' ἀκονίζωμεν τὴν αἰσθηματικήν μας κρίσιν περὶ τὴν ὀξεῖαν γεῦσιν τοῦ λεκτικοῦ κάλλους, καθόλου δ' εἰπεῖν νὰ διαῤῥυθμίζωμεν ὁσημέραι ἐπὶ τὸ βέλτιον τὸ ὕφος τοῦ λόγου περὶ οὗ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος προτιθέμεθα διὰ βραχέων νὰ διαλάβωμεν; διότι ἀδιστάκτως πεποίθαμεν ὅτι ἡ ἡμετέρα γλῶσσα τοσούτῳ μᾶλλον προοδεύει καὶ τελειοποιεῖται, καθ' ὅσον γινόμενοι ἐγκρατέστεροι τῆς τέχνης τοῦ γράφειν ἀποκτῶμεν τὴν ἕξιν τοῦ νὰ ἐκφραζώμεθα μετὰ τῆς προσηκούσης εὐκολίας, ἰσχύος καὶ ἐνεργότητος, καθ' ὅσον ὁ γραπτὸς λόγος καθίσταται πιστὸν ἀπεικόνισμα τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ τῆς νοήσεως.

Ἐπειδὴ δὲ εἰς ταύτην τὴν περὶ τοῦ λεκτικοῦ ὕφους θεωρίαν μας ὤφειλον νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ ἐξέτασιν τὰ δύο αὐτοῦ στοιχεῖα, *τό τε λογικὸν καὶ τὸ ῥητορικὸν* ὧν ἄλλοτε μνείαν ἐποιησάμεθα (1), ἐπὶ τοῦ παρόντος περιοριζόμεθα εἰς μόνον τὸ πρῶτον, ὅπερ εἰδικῶς ἐξεταζόμενον παρέχει ἀκριβῆ καὶ ὀρθὴν περὶ τοῦ ὕφους ἔννοιαν, καὶ προσδιορίζει αὐτὸ κατὰ τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα.

Πολλοὶ περὶ ὕφους πραγματευόμενοι διατείνονται ὅτι εἰς τὴν τέχνην τοῦ γράφειν οὐδόλως πρέπει ν' ἀποβλέπεται ἡ ἔννοια καὶ τὸ ἐμπεριεχόμενον, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ μόνον ἡ ἔκφρασις· ὅτι διὰ νὰ γράφωμεν καλῶς ἀρκεῖ νὰ μεταχειριζώμεθα τεχνηέντως σειρὰν εὐήχων λέξεων καὶ τετορνευμένων φράσεων, ἀρκεῖ νὰ ἡμεθα ἱκανοὶ ὅπως περιβάλλωμεν τὰ διανοήματά μας, ἔστωσαν οἱαδήποτε, διὰ λεκτικοῦ γλαφυροῦ καὶ χαρίεντος.

(1) Πίναξ. φυλ. Πανδώρας ΙΞΖ'. σελ. 534.

Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ ἔκφρασις νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν ἔννοιαν; τί εἶναι αἱ λέξεις ἄνευ σημαινομένου; Οὐδὲν ἕτερον εἰμὴ σῶμα ἄνευ ψυχῆς, εἰμὴ σκιὰ ἄνευ πραγματικότητος. Ὅθεν ἡ ῥίζα τοῦ ὕφους ἐνιζάνει ἐντὸς αὐτῆς τῆς διανοίας· ἐντεῦθεν λαμβάνει ἰκμάδα καὶ ζωτικότητα. Ἐντεῦθεν ἄρα καὶ ἡμεῖς ὁρμώμενοι βαδίζομεν τὴν μόνην ἀσφαλῆ πορείαν εἰς τὰς ἐρεύνας μας. Καὶ τῳόντι ὀρθῶς ἐῤῥέθη ὅτι τὸ ὕφος εἶναι ὁ ἄνθρωπος· διότι ἐν ἐκείνῳ ὡς ἐν ἐσόπτρῳ ἀνταυγάζεται τὸ σύνολον τῶν αἰσθημάτων, τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν πεποιθήσεών του ἡ πλήρης ὁ χαρακτήρ του, ὅστις δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ τὸ σύστημα τῶν ἀρχῶν, τῶν φρονημάτων καὶ τῶν ἰδεῶν, μορφωθὲν κατὰ τὴν ἐπίῤῥοιαν τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἐκ τούτων εἰς τὴν ψυχὴν προσγινομένων ἐντυπώσεων. Ἔστωσαν πρὸς ἀπόδειξιν τὰ προγονικὰ ἡμῶν συγγράμματα. Τί τὸ ἀποτελοῦν αὐτὰ ἀρχέτυπον τῆς τοῦ ὕφους καλλονῆς καὶ τελειότητος; εἰς τί ὀφείλεται ἡ πλαστικὴ ἐκείνη τοῦ λόγου μορφὴ, τὸ σύντονον, τὸ ἀφελὲς, τὸ εἰκονικὸν καὶ τὸ καθαρὸν τῆς ἐκφράσεως; Οὐχὶ βεβαίως εἰς ἄλλο τι εἰμὴ εἰς τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν, εἰς τὸ εὐγενὲς τῶν αἰσθημάτων, εἰς τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν παθῶν, εἰς ἐκείνην τὴν ζωηρὰν φανταστίαν, ἥτις μᾶς παριστάνει τὰ ἀπόντα ὡς παρόντα, εἰς τὴν διαυγῆ ἐκείνην διάνοιαν, ἥτις ἐπιδιώκει παντοῦ τὴν ἐνάργειαν καὶ τὴν καθαρότητα, εἰς τὸ διαπεραστικὸν ἐκεῖνο τῆς κρίσεως, ἥτις εἰσδύει εἰς τὰς μᾶλλον ἀποκρύφους τῶν πραγμάτων σχέσεις, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκείνην δεξιότητα τοῦ νὰ συγκιρνῶνται εὐκράτως τὰ πάντα, τοῦ νὰ διατάττωνται τὰ πάντα μὲ μέτρον, εὐρυθμίαν καὶ κανονικότητα, ὥστε ἡ μορφὴ ἢ ἡ ἔκφρασις νὰ μὴ παριστάνῃ μήτε πλέον μήτε ἔλαττον ἢ ὅσον ἀπαιτεῖ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, αὐτὸ τὸ ἐμπεριεχόμενον. Καί τοι δὲ τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα εἶναι κατὰ μέγα μέρος δῶρα τῆς φύσεως, δὲν δύναται ὅμως ν' ἀρνηθῇ τις ὅτι λαμβάνουσι μεγίστην ἐπίδοσιν διὰ τῆς πρωΐμου ἐξασκήσεως καὶ διὰ τῆς εὐτυχοῦς συνδρομῆς τοιούτων κοινωνικῶν περιστάσεων, οἷαι νὰ ἐνισχύωσι καὶ νὰ προκαλῶσιν εἰς ἐνέργειαν τὰς ἐξόχους ἀτομικότητας.

Ἀλλ' ἐὰν τὸ ὕφος καθόλου θεωρούμενον δὲν ἦναι κυρίως εἰμὴ ἡ περίστασις καὶ ἐξωτερίκευσις τοῦ πνεύματος, ἕπεται ὅτι καὶ τὰ διάφορα αὐτοῦ εἴδη δὲν παριστάνουσιν εἰμὴ εἰδικοὺς τρόπους τὸν διανοεῖσθαι καὶ παθαίνεσθαι. Οὕτω π. χ. ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν, τὸ ὕφος ἀποβαίνει ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς, ὅτε ὁ γράφων κατεχόμενος ὑπὸ *θεσβίτου μανίας* ὀργᾷ πρὸς τὰ σεμνὰ καὶ σπουδαῖα, ὅτε λησμονῶν αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ ἐξιστάμενος τῆς συνήθους καταστάσεώς του ἁρπάζεται ὑπὸ τοῦ μεγέθους εἴτε τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων εἴτε τῶν ἠθικῶν πράξεων, ὅτε ἐπὶ τέλους ἐμφορούμενος ὑπὸ τῆς ἐλλάμψεως τῶν μεγάλων ἰδεῶν, ἢ ἐξαπτόμενος ὑπὸ τοῦ φλογώδους πυρὸς τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μεταχειρίζεται καὶ ὕφος ἀνάλογον.

Ἰδοὺ διατί ἡ Ἑβραϊκὴ ποίησις προχέει εἰς τὰ ᾄσματά της τὸν εὐσεβῆ ἐκεῖνον ἐνθουσιασμὸν, τὰς ὑπερουσίους ἐκείνας καὶ διαβατικὰς ἐννοίας, τὰ σφοδρὰ ἐκεῖνα πάθη μιᾶς ζεούσης θρησκευτικῆς πίστεως. Ἰδοὺ διατί τὸ μεγαλοφυὲς καὶ μεγαλουργὸν, ὁ ἔρως τῆς ἐλευθερίας τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, τὰ γενναῖα καὶ ὑψηλὰ φρονήματα ἐξαστράπτουσιν ἀδιαλείπτως εἰς τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Πλάτωνος.

Ἀπεναντίας δὲ τὸ ὕφος ἀποβαίνει ἀφελὲς καὶ ἁπλοῦν, ὅτε ὁ γράφων καί τοι μὴ ἀναπτερούμενος εἰς ὕψος μετάρσιον δὲν ἕρπει ὅμως καὶ εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον, δὲν περιστρέφεται ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ καθημαξευμένου καὶ τοῦ ἀγοραίου, ὅτε ἀνακύπτων ἐκ τῆς πνιγηρᾶς ἀτμοσφαίρας, ἐν ᾗ οἱ πολλοὶ ἐνδιαιτῶνται, πνέει αὔραν μᾶλλον ζωογόνον καὶ ἡδύπνουν, ὅτε ἐντρυφῶν εἰς ἐννοίας ἁβρὰς καὶ χαριέσσας ἐγείρει εἰς τὴν ψυχήν του αἰσθήματα ἱλαρὰ, προσηνῆ καὶ γλυκύθυμα. Ὅθεν ὁ τοιοῦτος ἐπιτερπόμενος εἰς τὸν ἀφελῆ τοῦ λόγου χαρακτῆρα ἐπίσταται διὰ τῆς γλαφυρότητος τοῦ ὕφους, διὰ τοῦ λείου καὶ ἀνθηροῦ τῆς φράσεως, διὰ τοῦ ἀτημελήτου καὶ ἀνεπιτηδεύτου τῆς κατασκευῆς, νὰ θέλγῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀναγνωστῶν του, μετοχετεύων εἰς αὐτὰς καὶ τὰς βαθυτέρας τῆς ἑαυτοῦ καρδίας συγκινήσεις· διότι ἵνα συγκινηθῇ ὁ ἀκροατὴς, ἀνάγκη νὰ συγκινηθῇ πρῶτον αὐτὸς ὁ λέγων, ἀνάγκη νὰ συναισθανθῇ ζωηρῶς αὐτὸς πρότερον ὅ,τι θέλει νὰ ἐμποιήσῃ ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ πρὸς ὃν ἀποτείνεται. Ἔξοχα δὲ παραδείγματα τοῦ ἀφελοῦς καὶ ὁμαλοῦ χαρακτῆρος οὐχ ἧττον ἢ τοῦ ὑψηλοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς ἀπαντῶνται εἰς πλείστους τῶν ἡμετέρων ἀρχαίων ποιητῶν τε καὶ λογογράφων, ἐν οἷς τὸ φυσικὸν καὶ ἀνεπιτήδευτον τῶν ἐννοιῶν, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ ζωηρότης μεθ' ἧς νοοῦνται καὶ αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα ἀντικείμενα, τὸ ἱλαρὸν καὶ γαλήνιον τῶν αἰσθημάτων, ἀμιλλῶνται μὲ τὴν τοῦ λόγου ὁμαλότητα καὶ εὐφράδειαν, μὲ τὸ εὐκίνητον καὶ ῥέον τῆς φράσεως, μὲ τὴν καθαρότητα καὶ ἀναντιῤῥήτως ἡ *κυριολεξία* καὶ ἡ *σαφήνεια*, ὧν ἡ μὲν ἀφορᾷ τὸ ποιὸν, ἡ δὲ τὴν πλοκὴν τῶν λέξεων. Ἀμφότεροι δὲ ὁμοῦ συναποτελοῦσι τὴν *ἐνάργειαν*, ἤτοι τὸ πλεονέκτημα ἐκεῖνο, δι' οὗ ὁ λόγος ἀποβαίνει καταληπτὸς καὶ καθαρὸς εἰς τοὺς ἀκούοντας.

Ἀπὸ τῆς κυριολεξίας δὲ πρῶτον ἀρχόμενοι παρατηροῦμεν ὅτι, ἂν μέλλωμεν νὰ τελεσφορῶμεν εἰς τὴν ὀρθὴν καὶ ἐπιτηδείαν χρῆσιν τῶν λέξεων, ἂν μέλλωμεν πραγματικῶς ν' αὐξάνωμεν τὸν λεξικολογικὸν πλοῦτον τῆς γλώσσης, δὲν πρέπει βέβαια νὰ ματαιοπονῶμεν συμφοροῦντες τυχαίως καὶ ἀκρίτως ὁμαθὸν λέξεων καὶ ἀναδιφῶντες τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως ἐξορύττωμεν ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς πλείονα ὀνόματα σημαντικὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας, ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἀλλὰ μετ' ἐμβριθείας ν' ἀσχολώμεθα ὅπως προσδιορίζωμεν αὐτὰ ὀρθῶς καὶ ἐπιτηδείως, ὅπως προσαρμόζωμεν ἕκαστον εἰς μίαν μόνην ἔννοιαν, ὡς ἴδιον αὐτῆς περίβλημα καὶ εἰς οὐδε-

Φυσιογνωμίαι συρικαί. (Ἴδ. σελ. 569.)

νὶ ἐνάργειαν τῶν εἰκόνων, αἵτινες εἰσὶν ἔκτυπα τῆς φύσεως ζωτικότατα, μὲ τὸ ἀνθηρὸν καὶ προσφυὲς τῶν λέξεων, καθόλου δὲ μὲ τὸ σύνολον τῶν λεπτῶν ἐκείνων καλλονῶν, αἵτινες κατ' ἐξοχὴν ἐμπρέπουσιν εἰς τὸν ἀφελῆ τοῦ λόγου χαρακτῆρα.

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν ἕπεται ὅτι τὸ ὕφος καθόλου καὶ κατὰ τὰ κυριώτερα αὐτοῦ εἴδη θεωρούμενον, ἐπειδὴ ἀντανακλᾷ τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον, σχηματίζεται καὶ διαπλάττεται ἀναλόγως τῆς τούτου διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως ἀναλόγως τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἐνεργότητος, ἣν αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις λαμβάνουσι διά τε τοῦ ὁρμεμφύτου καὶ τῆς συνεχοῦς καὶ ἐπιτηδείας ἐξασκήσεως.

Ὅτι δὲ τὸ ὕφος ἔχει τὴν ὑπόστασίν του εἰς τὴν νόησιν, ἐξ ἧς διαμορφοῦται καὶ καταρτίζεται, τοῦτο δυνάμεθα ἔτι ὁριστικώτερον νὰ καταδείξωμεν, ἐὰν ἐξετάσωμεν εἰς τί συνίστανται καὶ πόθεν ἐκπηγάζουσιν αἱ δύο πρώτισται τοῦ ὕφους ἰδιότητες. Αὗται δὲ εἰσὶν

μίαν ἄλλην ἀκριβῶς προσαρμοζόμενον. Πρὸς εὐχερεστέραν δὲ καταλήψιν τοῦ τρόπου καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνεται ὁ προσδιορισμὸς οὗτος, ὀφείλομεν προηγουμένως νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν μας ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου, ὅτι ὅταν κοινῶς προφέρωμεν λίξιν τινὰ σπανίως ἐννοούμεθα ὡς πρὸς τὸ σημαινόμενόν της.

Ὀνομάζοντες δι' αὐτῆς ἀντικείμενόν τι συγκεχυμένως πως αἰσθανόμεθα ὁμοιότητα τινὰ μεταξὺ τούτου καὶ ἄλλων τινῶν, ἅπερ ἐσυνηθίσαμεν νὰ ὀνομάζωμεν διὰ τῆς αὐτῆς προσηγορίας. Οὕτω π. χ. ἐφαρμόσαντες τὴν λέξιν *λίθος* εἰς διάφορα ἀντικείμενα, ἀρκεῖ νὰ ἴδωμεν νέον τι ἀντικείμενον ὁπωσοῦν μὲ ἐκεῖνα παραπλήσιον, ὅπως ἐκ τοῦ παραχρῆμα ὀνομάσωμεν καὶ αὐτὸ λίθον, χωρὶς νὰ ἐρευνήσωμεν κατὰ πόσον παρομοιάζει. Ἡ πρώτη λοιπὸν καὶ ἄμεσος λογικὴ ἐργασία ἥτις ἀπαιτεῖται εἰς ἐξακρίβωσιν τῆς σημασίας τῶν λέξεων, εἶναι νὰ τὰς ὁρίζωμεν.

Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνη αὕτη ἡ ἐργασία· εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι ἡ λέξις, ἂν καὶ σαφῶς ἐξηγηθῇ τὸ σημαινόμενον αὐτῆς, ἂν καὶ ἀκριβῶς προσδιορισθῶσιν αἱ ἰδιότητες τοῦ ἀντικειμένου, ὧν τὸ ἄθροισμα δι' αὐτῆς παριστάνεται, τείνει μ' ὅλον τοῦτο ἀδιακόπως ν' ἀποβάλῃ μέρος τι τῆς σημασίας της· διότι εἶναι νόμος τῆς διανοίας, μία τις λέξις, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε πολύπλοκον ἄθροισμα ἐννοιῶν, προφερομένη νὰ μὴν ἀνακαλῇ ποτὲ ἁπάσας εἰς τὴν μνήμην, ἀλλὰ δύω ἢ τὸ πολὺ τρεῖς, ἀφ' ὧν ὁ νοῦς ὁρμώμενος τρέχει κατὰ σύζευξιν εἰς ἄλλην σειρὰν ἐννοιῶν, παριστανομένην ὡσαύτως δι' ἑτέρας λέξεως καὶ ἐκ ταύτης πάλιν εἰς ἄλλην, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ποσάκις π. χ. δὲν συζητοῦμεν περὶ τῶν τιμαλφεστέρων συμφερόντων ἑνὸς ἔθνους, μιᾶς πόλεως, χωρὶς νὰ ἀναλογιζώμεθα τὰς οἰκίας, τοὺς ἀγρούς, τὰς πληθούσας ἀγορὰς καὶ τὰς ὁδούς, ἅς τινας αἱ λέξεις *πόλις* καὶ *ἔθνος* ῥητῶς σημαίνουσιν; Ἐντεῦθεν μάλιστα ἕπεται ὅτι πολλαὶ προτάσεις, αἵτινες παριστάνουσι πρακτικὰς ἀληθείας, μηχανικῶς πως ἐν τῇ μνήμῃ διασωζόμεναι οὐδεμίαν ἐξασκοῦσιν ἐπίῤῥοιαν ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἡμετέρου βίου, διότι οἱ ὅροι αὐτῶν οὐδεμίαν διακεκριμένην καὶ καθαρὰν σημασίαν ἐν τῇ διανοίᾳ διεγείρουσι, διότι καθ' ἕξιν πιστεύονται καὶ ἐπαναλαμβάνονται, χωρὶς νὰ δίδεται λόγος καὶ ἐξήγησις τῶν ἐν αὐτοῖς περιεχομένων ἀληθειῶν. Ἐντεῦθεν ἕπεται, ὅτι πολλὰ θρησκευτικά, πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ δόγματα, ἅτινα κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐμφάνειαν ἐπληροῦντο ζωῆς καὶ πνεύματος, κατήντησαν ἐπὶ τέλους νεκρὰ σύμβολα σχεδὸν ἀνεπίδεκτα ἀναζωώσεως. Καὶ τῳόντι ὅστις παρηκολούθησε τὴν ἱστορίαν τῶν ἀξιολογωτέρων πεποιθήσεων τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ἀγνοεῖ βέβαια ὅτι αἱ πνευματικαὶ διδασκαλίαι ὑπόκεινται εἰς συνεχεῖς δονήσεις, ὅτι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς προσκολλᾶται εἰς αὐτὰς μεγαλήτερον ἢ μικρότερον ποσὸν, μάλιστα δὲ καὶ διάφορον εἶδος νοήματος. Οἱ ὅροι κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἐκδοχὴν ἐσήμαινον πολύπλοκον ἄθροισμα ἐννοιῶν, ὧν μερίς τις ἀκατάπαυστα οὕτως εἰπεῖν ἐξατμίζεται καὶ ἐξαλείφεται ἐκ τῆς μνήμης κατὰ τοὺς διαφόρους καιρούς.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἀενάου ταύτης ἐξατμίσεως ποσοῦ τινος τῆς σημασίας τῶν λέξεων, ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς βαθμιαίας λήθης τῶν ὑπ' αὐτῶν παριστανομένων ἐννοιῶν, ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις αἰτία παραλλαγῆς καὶ ἀλλοιώσεως. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἐγγιγνομένη ἡμῖν ἕξις τοῦ νὰ συζευγνύωμεν τοιόνδε ἤχον μετὰ τοιῶνδε ἀντιλήψεων. Ὅθεν ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν λέξεων καὶ τῶν παριστανομένων ἐννοιῶν οὐδεμία ὑπάρχει ἀναγκαία σχέσις καὶ σύνδεσις, ἕπεται ὅτι ἀκούοντες προφερομένην λέξιν τινὰ, ἐνδέχεται νὰ συζευγνύωμεν μετ' αὐτῆς συμβεβηκότα ἀνάλογα τῆς διανοητικῆς ἡμῶν ἀναπτύξεως καὶ τῶν ψυχικῶν μας διαθέσεων, συμβεβηκότα, ἅτινα μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἀπαρτίζουσιν ἀναπόσπαστον ἑνότητα μετὰ τῆς ἀρχικῆς σημασίας της. Ὅθεν ἡ ἀδιάκοπος αὕτη συσσωμάτωσις τῶν συμβαματικῶν περιστάσεων μετὰ τῆς ἐμμόνου σημασίας τῶν λέξεων εἶναι ἡ αἰτία τῶν ἐν τῇ γλώσσῃ καλουμένων συνωνύμων. Διὰ τοῦτο πολλάκις συμβαίνει ὅτι ἐκ δύο λέξεων καί τοι χαρακτηριζομένων ἐν τοῖς λεξικοῖς ὡς ταὐτοσήμων, ἡ μία κυρίως ἁρμόζει εἰς ὡρισμένας τινὰς προτάσεις, ἐν αἷς ἡ ἄλλη εἶναι ἀνάρμοστος· διότι πολλάκις περιστατικόν τι, ὅπερ κατὰ πρῶτον ἔτυχε νὰ συσσωματωθῇ μετὰ τῆς σημασίας τῆς λέξεως, προϊόντος τοῦ χρόνου καθίσταται τὸ οὐσιῶδες, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ σύνολον τῆς σημασίας της.

Ἵνα λοιπὸν προσδιορίζωμεν τὰς λεπτὰς παραλλαγὰς τῶν συνωνύμων λέξεων, ἐξ ὧν ἤρτηται ἡ ἐπιτηδεία καὶ ἀκριβὴς αὐτῶν χρῆσις, ἵνα διατηρῶμεν σῶον καὶ ἀκέραιον τὸ ἐν ἑκάστῃ λέξει ὑπὸ τῶν διαδοχικῶν γενεῶν ἐναποταμιευθὲν κεφάλαιον πρακτικῶν γνώσεων, ἀπαιτεῖται, ἐκτὸς τῆς ἄνω μνημονευθείσης, καὶ ἄλλη τις λογικὴ ἐργασία, συνισταμένη εἰς τὸ νὰ σπουδάζωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν σημασιῶν τῶν λέξεων, ὥστε εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ εἰς τὰς διαφόρους φάσεις τῆς καλλιεργείας αὐτοῦ ν' ἀναδιφῶμεν τὰ αἴτια τῆς μεταπτώσεως ἀπὸ ἑνὸς εἰς ἄλλο σημαινόμενον, καὶ διὰ τῆς ἐτυμολογικῆς ἐρεύνης ν' ἀνακαλύπτωμεν τὴν μεταξὺ τῶν σημασιῶν τούτων ὑπάρχουσαν σχέσιν καὶ συνάφειαν, δι' ἧς ἀμοιβαίως ἐξηγοῦνται καὶ σαφηνίζονται. Πόσον ἀξιόλογος π. χ. δείκνυται ἡ συνάφεια τῶν ἐν ἐννοιῶν, ἥτις ἀπαντᾶται εἰς τὰς λέξεις *Νόμος* ἢ *Λόγος*;

Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ λογικὴ αὕτη ἐργασία πρέπει κατ' ἐξοχὴν νὰ περιστρέφεται εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θαυμασίου ἐκείνου ψυχολογικοῦ νόμου τῆς τῶν ἐννοιῶν συζεύξεως· διότι διὰ τῆς γνώσεως τοῦ νόμου τούτου καὶ τῶν ποικίλων αὐτοῦ φαινομένων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ μετάβασις τῆς λέξεως ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην σημασίαν, ἢ ἡ συσσωμάττωσις ἐπουσιώδους τινὸς περιστατικοῦ μετὰ τῆς κυρίας σημασίας της, εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸν βαθμὸν τῆς τῶν ἐννοιῶν συζεύξεως, καθ' ὅσον ὅτε μὲν αὕτη εἶναι ἐλαφρὰ καὶ τυχαία, αἱ διάφοροι σημασίαι τῆς λέξεως διαμένουσι μεμονωμέναι καὶ πρὸς ἀλλήλας ἄσχετοι, ὅτε δὲ ἀπεναντίας ἡ σύζευξις εἶναι φυσικὴ καὶ ἀναγκαία, αἱ διαδοχικαὶ σημασίαι συμφύονται εἰς μίαν σύνθετον ἔννοιαν, καὶ αἱ μεταγενέστεραι γίνονται περιεκτικώτεραι ἐμπεριλαμβάνουσαι ἐν ἑαυταῖς τὰς προγενεστέρας.

Ἀλλ' ὀλίγον συντείνει εἰς τὴν τοῦ λόγου ἐνάργειαν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ κυριολεξία, ἐὰν ὁ λόγος στερῆται ἐκείνης τῆς ἄλλης ἰδιότητος τῆς οὐχ ἧττον ἀναγκαίας καὶ ἀπαραιτήτου, ἤτοι τῆς *σαφηνείας*, ἥτις συνίσταται εἰς τὴν ὀρθὴν πλοκὴν καὶ συνδυασμὸν τῶν λέξεων. Ὅθεν ἀφοῦ ἐθεωρήσαμεν τὸ ποιὸν αὐτῶν, ἐναπολείπεται ἤδη νὰ διαλάβωμεν καὶ περὶ τῆς συντάξεως καὶ διευθετήσεώς των.

Ὅτι δὲ ἐπὶ τῆς ὀρθῆς καὶ προσηκούσης διατάξεως τῶν λέξεων στηρίζεται ἡ σαφήνεια, γίνεται καταφανὲς ἐκ τῆς ἁπλῆς ταύτης παρατηρήσεως, ὅτι ἡ αὐτὴ περίοδος ἀσαφὴς οὖσα καὶ στρυφνὴ, μετατρέπεται εἰς σαφῆ καὶ εὔληπτον ἅμα μεταθληθῇ ἡ τάξις τῶν μερῶν της. Ἂς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὴν ἐφεξῆς περίοδον. (Θουκ. Βιβ. Γ'. κεφ. 82).

« Τὰ κοινὰ κατήντησαν πραγματικῶς, ὑπὸ τὸ » πρόσχημα ὑπηρετήσεως ἄθλον ἀντιζηλίας εἰς τοὺς » ἐν ταῖς πόλεσι κομματάρχας οἵτινες εὐπρεπῶς ἐ» προφασίζοντο, οἱ μὲν, ὅτι προτιμῶσιν ἀριστοκρα» τιαν σώφρονα, οἱ δε, πολιτικὴν ἰσονομίαν τοῦ δή» μου.» Τὸ δυσχερὲς καὶ στρυφνὸν τῆς περιόδου ταύτης δύναται ὁπωσοῦν νὰ μετριασθῇ διὰ τῆς μεταθέσεως τῶν προτάσεων. — «Οἱ ἐν ταῖς πόλεσι κομμα» τάρχαι, οἵτινες εὐπρεπῶς ἐπροφασίζοντο, οἱ μὲν, ὅτι » προτιμῶσιν ἀριστοκρατίαν σώφρονα, οἱ δὲ, πολιτι» κὴν ἰσονομίαν τοῦ δήμου, κατέστησαν πραγματι» κῶς τὰ κοινὰ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι τὰ ὑπηρετοῦ» σιν, ἄθλον τῆς ἀντιζηλίας των ».

Ἀλλὰ προσερχόμενοι ἔτι ἐγγύτερον εἰς τὸ ἀντικείμενον κατανοοῦμεν ὅτι σκοπὸς τῆς συντάξεως εἶναι τὸ νὰ ἐκθέτῃ ὅσον ἔνεστι διαυγέστερον τὸ νόημα κατά τε τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη του. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἕπεται ὅτι ἡ σύνταξις πρέπει νὰ θεωρηθῇ, πρῶτον, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν της, καὶ δεύτερον, ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν λέξεων.

Καὶ ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἡ σύνταξις εἶναι ἢ ἐλλειπτικὴ ἢ πλήρης. Λέγεται δὲ ἐλλειπτικὴ μὲν, ὅταν παραλείπωνται μέρη τινὰ ἀναγκαῖα εἰς καταρτισμὸν τοῦ λόγου· διότι πολλάκις ὁ ἄνθρωπος ἐν ἀκαρεῖ συλλαμβάνων ἔννοιάν τινα, ἢ κατεχόμενος ὑπὸ σφοδροῦ τινος πάθους, ἤθελεν, εἰ δυνατὸν, νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τὰ ἐνδόμυχα τῆς ψυχῆς του διὰ μιᾶς μόνης λέξεως. Ὅθεν φύσει ἀναγκάζεται νὰ παραλείπῃ ὅ,τι εὐκόλως δύναται ν' ἀναπληρωθῇ. Ἡ ἐλλειπτικὴ λοιπὸν σύνταξις ἔχει ἀξίαν, ὅταν χρησιμεύῃ νὰ παραστήσῃ τὴν ταχύτητα, τὴν ὁρμὴν, τὴν ταραχὴν τῶν παθῶν, ἢ νὰ συγκεντρώσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ κυρίας τινὸς ἐννοίας, ἢ νὰ διαδηλώσῃ ἐμφαντικώτερον καὶ δραστικώτερον ἀποφθεγματικήν τινα ῥῆσιν, ἥτις ἄλλως διά τινος ὁμαλωτέρας καὶ πληρεστέρας ἐκφράσεως ἐξαμβλύνετο. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς συντάξεως πολλάκις εἶναι φυσικώτερος καὶ ζωηρότερος. Τότε δὲ μόνον ἀποβαίνει πλημμελὴς, ὅταν ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται ἀμφιβολία καὶ σύγχυσις, ὅταν παραλείπεται μέρος τι ἀναγκαῖον δυσκόλως ἔξωθεν ὑπονοούμενον, ὅταν ἐπὶ τέλους γίνεται κατάχρησις αὐτοῦ εἰς πραγματείας σπουδαίας καὶ ἐπιστημονικὰς, ἔνθα οὐδαμῶς χρησιμεύει. Πλήρης δὲ σύνταξις λέγεται ὅταν ἡ ἔννοια ἐκφράζεται ἀρτία καὶ ὁλοσχερὴς μὲ ὅλα της τὰ περιστατικὰ, μὲ ὅλα τὰ συμβάματα καὶ αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα ὅσα συντείνουσι νὰ τὴν ἀποτελέσωσι σαφῆ καὶ τελείαν. Ἀλλ' ἵνα ἐκφράζωμεν τελείως καὶ τὸ σύνολον τῆς ἐννοίας, ἀνάγκη προηγουμένως νὰ τὴν ἔχωμεν ἐξηκριβωμένην ἐν τῇ διανοίᾳ, ἤτοι νὰ διορῶμεν ὀξυδερκῶς τὰς μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν σχέσεις πρὸς σχηματισμὸν ὀρθῶν κρίσεων, καὶ ταύτας πάλιν συνδέοντες πρὸς ἀλλήλας καὶ τηροῦντες ἀκριβῶς τοὺς λογικοὺς κανόνας, νὰ ἐξάγωμεν ἄλλας ὡς συμπεράσματα. Ἐὰν λοιπὸν αἱ κρίσεις ἦναι εὐκρινεῖς, ἐὰν ἐκ τούτων παρέπωνται ἄλλαι μετὰ λογικῆς ἀνάγκης καὶ ἀκριβείας, δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη εὐκρίνεια νὰ μὴν ἐνοπτρίζεται καὶ εἰς τὴν πλοκὴν τῶν προτάσεων, ἐξ ὧν κατασκευάζεται ἡ περίοδος.

Ὅθεν ἐπειδὴ πρώτιστος καὶ ἀρχικώτατος σκοπὸς τῆς κατασκευῆς τῶν περιόδων εἶναι νὰ μεταδίδωμεν νὰ νοήματά μας σαφέστατα καὶ καθαρώτατα, ἕπεται ὅτι τὰ κῶλα αὐτῶν πρέπει νὰ διατάττωνται οὕτως, ὥστε τὸ μὲν ἓν ἐξ αὐτῶν, ἤτοι ἡ πρωτεύουσα πρότασις νὰ ἐξαίρηται καὶ νὰ προέχῃ μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἀπαραλλάκτως ὡς εἰς τὴν ζωγραφίαν τὸ κύριον πρόσωπον, τὰ δὲ λοιπὰ, ἤτοι αἱ δευτερεύουσαι προτάσεις αἱ χρησιμεύουσαι εἰς προσδιορισμὸν τῶν μερῶν τῆς πρωτευούσης προτάσεως ἢ καὶ ὅλης, πρέπει νὰ θέτωνται ἑκάστη ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ὥστε οὐδέποτε νὰ γεννᾶται ἀμφιβολία τί τὸ διὰ ταύτης προσδιοριζόμενον. Συνάμα δὲ ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὴν κατάλληλον χρῆσιν τῶν συμπλεκτικῶν, συλλογιστικῶν καὶ αἰτιολογικῶν καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν μορίων, ὅσα μεταχειριζόμεθα εἰς τὴν τῶν ἐννοιῶν σύνδεσιν καὶ μετάβασιν. Τὰ μόρια ταῦτα εἶναι οὕτως εἰπεῖν οἱ ἄξονες, περὶ οὓς περιστρέφονται αἱ περίοδοι. Ὅθεν προσφυῶς ἐφαρμοζόμενα ἀναγκαίως παρέχουσιν εἰς τὸν λόγον σαφήνειαν καὶ δύναμιν. Ἀπόδειξις δὲ τούτου ἔστω ἡ προγονικὴ ἡμῶν γλῶσσα προσφέρουσα τεράστιον ποικιλίαν τῆς τῶν μορίων τούτων χρήσεως, ἐπιμαρτυρούσης τὴν λογικὴν δύναμιν καὶ ἀκρίβειαν τῶν συγγραφόντων. Ἀπεναντίας δὲ πολλοὶ τῶν νεωτέρων, μάλιστα δὲ Γάλλων συγγραφέων συνήθως συμπαραθέτουσι μικρὰ κῶλα, χωρὶς διὰ τῶν μορίων νὰ τὰ συνδέωσι, καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι ἐπιλήψιμοι· διότι ἀναγκάζουσι τὴν διάνοιαν τοῦ ἀναγνώστου νὰ μεταπηδᾷ ἀπὸ ἑνὸς εἰς ἄλλο, χωρὶς ὅμως πολλάκις νὰ ἐννοῇ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν καὶ συνάφειαν.

Ἐκτὸς δὲ τῆς τῶν κώλων διατάξεως ἡ περίοδος πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον *Ἡ λέξις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἔχει ἀρχὴν καὶ τελευτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον*. Καὶ τῳόντι ἂν καὶ ἦναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν περιοδικῶν κώλων, τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν τὰς μακροσκελεῖς περιόδους, ἢ τὰς συγκειμένας ἐκ πολλῶν προτάσεων, καθ' ὅσον αἱ τοιαῦται ἀπαιτοῦσι μεγίστην ἔντασιν προσοχῆς ἐκ μερους τοῦ ἀναγινώσκοντος παρεμποδιζομένου ὑπὸ τῆς πληθύος τῶν ἐν αὐταῖς περιεχομένων ἐννοιῶν νὰ διακρίνῃ διὰ μιᾶς τὰς σχετικὰς αὐτῶν ἀναφορὰς καὶ συνδέσεις,

ἐξ ὧν ἀρκεῖ μία μόνη νὰ μᾶς διαφύγῃ, ἵνα διαταραχθῇ ἅπαν τὸ νόημα.—Καθόλου δ' εἰπεῖν οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ἡ σημερινὴ ἡμῶν γλῶσσα δύναται ν' ἀρυσθῇ τελειότερα ὑποδείγματα περιοδικοῦ ὕφους, κανονικῆς περιόδων συνθέσεως, εἰμὴ ἐκ τῶν κλασικῶν συγγραμμάτων τῆς ἀρχαιότητος, εἰμὴ ἐκ τῆς μετ' ἐπιστασίας μελέτης καὶ ἐξοικειώσεως τῆς περὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου θαυμασίας τέχνης τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Πλάτωνος.

Μετὰ δὲ τὴν σύνθεσιν καὶ διάταξιν τῶν μερῶν τῆς περιόδου μεταβαίνοντες ἤδη καὶ εἰς τὸ ἄλλο στοιχεῖον τῆς σαφηνείας ἤτοι εἰς τὴν διάταξιν τῶν λέξεων, ἐξ ὧν συναπαρτίζεται ἕκαστον κῶλον τῆς περιόδου, ἢ ἡ πρότασις, παρατηροῦμεν κατὰ πρῶτον ὅτι ἐνταῦθα ἀναφύεται ἀμφισβήτησις, ἂν ἡ *εὐθεῖα* ἢ ἡ *φυσικὴ* τάξις, καθ' ἣν ἐν ταῖς νεωτέραις γλώσσαις προτάττεται τὸ ὑποκείμενον, ἕπεται τὸ συνδετικὸν καὶ τελευταῖον τίθεται τὸ κατηγορούμενον, ἦναι προτιμητέα τῆς *ἀντιστρόφου* ἢ *ἀνωμάλου*, ἥτις ἦν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μάλιστα. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀμφισβητήσεως ταύτης ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῇ ἂν ἦναι ὀρθὴ ἡ διάκρισις αὕτη, ἂν ἦναι ἔλλογον νὰ χαρακτηρίζεται ἡ μὲν ἐκ τῶν δύο τούτων τάξεων ὡς φυσικὴ, ἡ δὲ ὡς ἀνώμαλος· διότι ἐπειδὴ φυσικὸς σκοπὸς τῆς γλώσσης εἶναι νὰ παριστάνῃ ὅσον ἔνεστιν ἐναργέστερον τὰ νοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ λαλοῦντος ἢ γράφοντος, ἕπεται μὲν ὅτι ἐκείνη ἡ διάταξις ἀποβαίνει φυσικωτέρα, δι' ἧς εὐκολώτερον ἐκπληροῦται ὁ σκοπὸς οὗτος· ἀλλὰ δὲν ἕπεται ὅτι ἡ λεγομένη εὐθεῖα ἢ φυσικὴ τάξις εἶναι κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν καὶ ἡ καταλληλοτέρα εἰς τὸ νὰ ἐγείρῃ τὴν προσοχὴν, νὰ τὴν κατευθύνῃ εἰς τὰ κυριώτερα ἀντικείμενα, νὰ τέρπῃ τὴν φαντασίαν, ἢ νὰ διερμηνεύῃ τὰ αἰσθήματα. Ἀπεναντίας ἡ ψυχολογικὴ παρατήρησις μᾶς διδάσκει ὅτι αἱ ἔννοιαι ἐπανεστρέφουσιν εἰς τὸ πνεῦμα κατ' ἐκείνην τὴν τάξιν καθ' ἣν ἐν αὐτῇ παρήχθησαν διὰ τῆς ἐντυπώσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ἢ κατ' ἐκείνην ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς μεγαλητέρας ἐντάσεως καὶ ζωηρότητος ἑκάστης ἐννοίας, καθ' ὅσον πρὸ τῶν ἄλλων ἐγείρονται ἐν ἡμῖν αἱ δυνατώτεραι ἢ αἱ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι. Ὅθεν ἐὰν μέλλωμεν πιστῶς νὰ παραστήσωμεν εἰς τοὺς ἄλλους τί ἐντὸς ἡμῶν διανοούμεθα ἢ αἰσθανόμεθα, ἀνάγκη ν' ἀπαρτίσωμεν τὴν ἅλυσιν τῶν λέξεων κατὰ τὴν τῶν ἐννοιῶν μας καθ' ὅσον ὁ χαρακτὴρ τῆς γλώσσης τὸ ἐπιδέχεται. Πόσον φυσικώτεραι συνάμα δὲ καὶ ἐμφαντικώτεραι εἶναι αἱ προτάσεις αὗται, *ἔπεσε, ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων*, ἢ ἐὰν αἱ λέξεις ἐτίθεντο κατὰ τὴν εὐθεῖαν ἢ φυσικὴν τάξιν.

Ὅτι δὲ ἁρμόζει μάλιστα νὰ διατάττωνται αἱ λέξεις κατ' ἐκείνην τὴν τάξιν, καθ' ἣν αἱ ἔννοιαι ἢ αἱ αἰσθητικαὶ ἀντιλήψεις διαδοχικῶς ἐντυπόνοντια εἰς τὸ πνεῦμα φαίνεται ἐκ τοῦ ἀκολούθου Ὁμηρικοῦ στίχου, ὃν ἐκ τοῦ προχείρου περιετύχομεν ἀνοίξαντες τὴν Ἰλιάδα· (Ῥαψ. Δ'. στ. 455).

« Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυτο ποιμήν. »

Ὅ,τι πρῶτον προσβάλλει τὰς αἰσθήσεις εἶναι ἡ ὀρμὴ τῶν χειμάῤῥων, κατόπιν ὁ βαρὺς αὐτῶν κτύπος, ὅστις πόῤῥω διαδιδόμενος ἀντηχεῖ μέσα εἰς τὰ ὄρη. Τελευταῖος δὲ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ στίχου τίθεται ὁ ποιμὴν, ὅστις παρίσταται εἰς τὰ βάθη τοῦ δάσους ἐν ἀπωτάτῳ διαστήματι ἀκούων τὸν δοῦπον τῶν χειμάῤῥων. Ἡ περιέργεια καὶ ἡ ἔκπληξις τοῦ ἀναγνώστου μεταιωρεῖται ἀπαύστως μέχρις οὗ αἴφνης ἐπιπίπτει ὁλόκληρος ἐπὶ τοῦ ποιμένος ἀνακαλυφθέντος ἐν τοῖς μυχαιτάτοις τοῦ δάσους. Ἂς μετατραπῇ ἡ ἀνώμαλος αὕτη σύνταξις εἰς εὐθεῖαν, καὶ ἰδοὺ πάραυτα ἅπασα ἡ δύναμις καὶ ἡ χάρις τοῦ στίχου ἐξαφανίζεται.

Ἄλλως δὲ αἱ ἀντίστροφοι αὗται διατάξεις δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς κανόνας πολυειδῶς διαποικιλλόμεναι, διότι εἶναι ποικίλοι καὶ οἱ τρόποι, καθ' οὓς αἱ ἔννοιαι διαδέχονται ἀλλήλας ἢ ἡ ψυχὴ διατίθεται ὑπὸ τῶν αἰσθημάτων της, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ εὐθεῖα τάξις εἶναι πάντοτε μία καὶ ἡ αὐτὴ, διότι εἶναι καὶ ἀμετάβλητος ἡ τάξις ἣν τὸ πνεῦμα ἀκολουθεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν κρίσεων, ἃς ἐκείνη πιστῶς ἀπεικονίζει. Καὶ οὗτος βέβαια ὁ τρόπος τῆς διατάξεως εἶναι προσφυέστερος, ὅταν θέλωμεν καθεστηκυίαις ταῖς φρεσὶ νὰ ἑρμηνεύωμεν τὰς κρίσεις μας, ὡς τοῦτο συνήθως συμβαίνει εἰς διδακτινοὺς λόγους, ἢ εἰς τὰς πραγματείας ἐκείνας, ἐν αἷς οὐδεμία ἐπεμφαίνεται ψυχικὴ σφοδρότης καὶ συγκίνησις.

Ἐνταῦθα δὲ λαμβάνομεν τὸ ἐνδόσιμον ἵνα ὡς ἐν παρόδῳ παρατηρήσωμεν, πόσον ἁρμόζει εἰς τοὺς σήμερον συγγράφοντας ὁμοεθνεῖς λογίους νὰ ἦναι προσεκτικοὶ εἰς τὴν πλοκὴν καὶ διάταξιν τῶν λέξεων, ἔχοντες ἀείποτε ὡς πρώτιστον αὐτῶν μέλημα τὸ νὰ γίνεται ἡ συγγραφή των σαφὴς καὶ εὔληπτος· διότι ὅταν ἐπιδιώκωνται αἱ μεταθέσεις οὐχὶ ἐπὶ σκοπῷ σαφηνείας, ἢ ἐξυψώσεως τῶν κυριωτέρων ἐννοιῶν ἢ μεταδόσεως τῶν τὴν ψυχὴν κατεχόντων αἰσθημάτων, ἢ κἂν ἐπὶ σκοπῷ ἁρμονικῆς τινος καὶ εὐρύθμου τοῦ λόγου κατασκευῆς, τότε ἀποβαίνουσιν ὅλως ἀνούσιαι καὶ ἄσκοποι ὄζουσαι κακοζήλου σχολαστικότητος. Καὶ τῳόντι ποσάκις δὲν συμβαίνει νὰ διατρεχῇ τις εὐκολώτερον σειρὰν περιόδων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Ἰσοκράτους, ἢ περικοπάς τινας γεγραμμένας ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν γλώσσῃ, ἀναγκαζόμενος ἐνίοτε νὰ ἐπαναλάμβάνῃ δὶς καὶ τρὶς τὴν αὐτὴν περίοδον πρὸς κατάληψιν τῆς πλοκῆς τῶν μερῶν της; καὶ διατί; διότι ἑκάστη λέξις δὲν κατέχει τὴν οἰκείαν της θέσιν, διότι αἱ μεταθέσεις γίνονται ἁπλῶς κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ἄνευ ἀνάγκης.

Τί λοιπὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε προεκτεθέντων συνάγομεν! ὅτι ὑφ' οἱανδήποτε ἐποψιν ταὶ ἂν θεωρήσωμεν τὸ ὕφος, εἴτε καθόλου, εἴτε κατὰ τὰ κυριώτερα αὐτοῦ εἴδη, εὑρίσκομεν ὅτι δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ τὸ ἐκτύπωμα καὶ ἡ ἐξωτερίκευσις τοῦ πνεύματος, ὅτι ὕφος καὶ νόησις βαίνουσιν ἀείποτε ἐκ παραλλήλου, ἑπομένως δὲ ὁ τρόπος τοῦ ἐκφράζεσθαι καὶ γράφειν ἐξαρτᾶται οὐσιωδῶς ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ διανοεῖσθαι καὶ αἰσθάνεσθαι, καὶ ὅτι τέλος καὶ αὐταὶ αἱ δύο πρώτισται τοῦ ὕφους ἰδιότητες, ἡ κυριολεξία καὶ ἡ σαφήνεια, ἄλλως δὲν κατορθοῦνται εἰμὴ διὰ τῆς γνώσεως τῶν ψυχολογικῶν νόμων, καθ' οὓς αἱ ἔννοιαι σχηματίζονται, συνθέτονται καὶ ποικιλοτρόπως συζευγνύονται, καθ' οὓς αἱ κρίσεις διατυποῦνται, μορφώνονται, καὶ ἐκ τούτων αὖθις διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας συγκρίσεως ἐξαγονται ἄλλαι ὡς συμπεράσματα.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἕπεται ὅτι ἡ τέχνη τοῦ ἐνσαρκώνειν τὰς ἐννοίας, ἡ τέχνη τοῦ κατακυριεύειν τὰς καρδίας καὶ τοῦ ἐπενεργεῖν δραστηρίως ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς βουλήσεως τῶν ὁμοίων μας, ἡ τέχνη ἐν ἑνὶ λόγῳ τοῦ γράφειν, ἥτις εἶναι ὁ γνώμων τῆς ἐκπολιτεύσεως ἑνὸς ἔθνους, δὲν ἀποκτᾶται οὔτε διὰ τῆς συῤῥάψεως τετορνευμένων λέξεων καὶ φράσεων, οὔτε διὰ τῆς συμπαραθέσεως παρίσων καὶ ὁμοιοτελεύτων κώλων, οὔτε διὰ τῆς συμπυκνώσεως φορτικῶν σχημάτων, ἑλικοειδῶν περιφράσεων, καὶ θηλυπρεπῶν καλλωπισμάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐτυχοῦς συνδρομῆς ψυχικῶν τινων προσόντων, ἅτινα δεόντως ἀναπτυσσόμενα καὶ καλλιεργούμενα ἀναδεικνύουσι τοὺς μεγάλους συγγραφεῖς, τοὺς εἰκότως προσαγορευομένους Πατέρας τῆς Γλώσσης, καὶ σημειοῦντας λαμπρὰν ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν γραμματολογίας. Ἀλλὰ τίνα εἰσὶ τὰ ψυχικὰ ταῦτα προσόντα τὰ ἀπαιτούμενα εἰς πραγματικὴν τοῦ ὕφους διάπλασιν καὶ τελειοποίησιν;

Πρῶτον καὶ κύριον εἶναι ἦθος ὑψηλόφρον καὶ μεγάθυμον, εὐκόλως ἀνιπτάμενον εἰς τὴν περιωπὴν τῶν εὐγενῶν παθῶν καὶ γενναίων φρονημάτων· διότι ἀδύνατον εἶναι ὁ ἀγενὴς καὶ ἀνελεύθερος, ὁ ποταπὰ καὶ ἀνδραποδώδη φρονῶν νὰ συγγράψῃ τι μέγα καὶ περισπούδαστο. Πλὴν δὲν πρέπει βεβαίως ν' ἀποσιωπήσωμεν ὅτι, ἵνα ἐγκεντρισθῶσι πρωΐμως τοιαῦτα φρονήματα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀτόμου, ἀνάγκη νὰ γεννηθῇ καὶ ν' ἀνατραφῇ τὸ ἄτομον ἐν μέσῳ εὐνοϊκῶν κοινωνικῶν περιστάσεων, ἀνάγκη νὰ πνέῃ τὴν καθαρὰν αὔραν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χρηστότητος, ἀνάγκη νὰ ζῇ εἰς ἔθνος ὀργῶν πρὸς τὰ καλὰ καὶ σπουδαῖα, ἐμφορούμενον ὑπὸ ὑψηλῶν ἐμπνεύσεων, καὶ τεῖνον ἀνενδότως εἰς κατόρθωσιν μεγαλεπηβόλων πράξεων.

Δεύτερον δὲ καὶ οὐχ ἧττον ἀναγκαῖον προσὸν εἶναι διάνοια διαυγὴς καὶ ὀξεῖα, ἱκανὴ νὰ δίδῃ εἰς ἑαυτὴν λόγον τῶν ἐννοιῶν της, νὰ προσδιορίζῃ τὰ συστατικὰ αὐτῶν γνωρίσματα, νὰ τὰς ἀποσυνθέτῃ εἰς τὰ ἁπλᾶ στοιχεῖά των, νὰ ἐμβατεύῃ εἰς τὰς σχέσεις των, νὰ συμπεραίνῃ εὐστόχως ἐκ τῶν γενικῶν τὰ μερικὰ καὶ τὸ ἀνάπαλιν· διότι ὁ εἰς τοιαύτας ψυχολογικὰς ἐργασίας πρωΐμως ἐθισθεὶς, ὠθεῖται βέβαια ὡς ὑπὸ ἀκαταμαχήτου ἀνάγκης νὰ ἐπιδιώκῃ παντοῦ εἰς τὰς συγγραφάς του τὰς δύο προεκτεθείσας οὐσιώδεις ἀρετὰς τοῦ ὕφους, τὴν κυριολεξίαν καὶ τὴν σαφήνειαν, ἐξ ὧν προκύπτει ἡ τοῦ λόγου καθαρότης καὶ ἐνάργεια.

Τρίτον δὲ καὶ ἀκρότατον πάντων εἶναι καὶ ἡ ἔμφυτος ἐκείνη καλαισθησία ἢ αἰσθηματικὴ κρίσις, ἥτις κρατύνεται καὶ ἐπιῤῥωνύεται διὰ τῆς ἐπιμόνου μελέτης καὶ ἐξασκήσεως· δι' ἧς ὁ νοῦς διακρίνει ὀξέως καὶ καθαρῶς ἐν τοῖς λόγοις τὸ καλὸν, τὸ πρέπον καὶ τὸ χαρίεν, καὶ ἀποκαλύπτει τὰς ἐναντίας κακίας· δι' ἧς ἀπανθίζει, ὡς ἡ μέλισσα, ἔκ τε τοῦ φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ κόσμου πᾶν ὅ,τι διαυγάζει τὴν διάνοιαν, ἀναπτεροῖ τὴν φαντασίαν καὶ ἀποκαθαίρει τὰ πάθη.

Ὅθεν ὁ διὰ τοιούτου ἀσφαλοῦς κανόνος τὰ πάντα σταθμίζων, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὴν συγγραφήν του, πρῶτον μὲν συλλαμβάνει τὸ σχέδιον, εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ ὁποίου τοσούτῳ μᾶλλον τελεσφορεῖ, ὅσῳ περιπαθέστερον ὀρέγεται τοῦ καλοῦ, ὅσῳ λιπαρώτερον προσκειται εἰς τὰ γραμματολογικὰ προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης μεγαλοφυΐας. — Ἔπειτα βαίνων ἐπὶ τὰ πρόρρω ἀναπτύσσει καὶ διαμορφόνει τὰ συλληφθέντα σχέδια, οἰκονομεῖ φρονίμως τὰ μέρη του, παρέχει αὐτοῖς τὴν προσήκουσαν συμμετρίαν καὶ κανονικότητα, καὶ διατάττει τὰ πάντα ὀργανικῶς πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Τέλος δὲ μέλλων νὰ σωματώσῃ τὰς συλλήψεις του καὶ νὰ τὰς μεταφέρῃ ἀπὸ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν εἰς τὴν γλῶσσαν ὅπως παράσχῃ αὐταῖς ζωὴν καὶ ὑπόστασιν, μετὰ φιλοκάλου δεξιότητος διακρίνει, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων, τί ἐκ τοῦ προκειμένου ὑλικοῦ τῆς γλώσσης δύναται νὰ ἐκλέξῃ ὡς ἁρμοδιώτερον εἰς πραγματίωσιν τοῦ μελετουμένου σχεδίου του, γινώσκει τί τὸ ἐναργέστερον καὶ εἰκονικώτερον τοῦ λόγου ὅπως δι' αὐτοῦ διερμηνεύσῃ ἀκριβῶς πᾶν ὅ,τι ἐν τοῖς ἐνδομύχοις τῶν φρενῶν του ἔγκειται εἰσέτι ἀσαφὲς καὶ ἀόριστον, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τηρεῖ μὲ ἄγρυπνον ὄμμα εἰς πᾶν βῆμα τῆς συνθέσεώς του τὸ πρέπον, ἤτοι κατὰ τὴν ὕλην τῆς συγγραφῆς, κατὰ τὸ ποιὸν τῶν νοημάτων, κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἐν ἑαυτῷ ἐνεργουμένων ἐντυπώσεων, ἐπίσταται ὅπως ἐγκαίρως προσαρμόζῃ καὶ τὸν ἀνάλογον λεκτικὸν χαρακτῆρα, ὁτὲ μὲν μεταχειριζόμενος τὸ ἀξιωματικὸν, τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ τὸ σύντονον, ὁτὲ δὲ τὸ ἁπλοῦν, τὸ ἀφελὲς καὶ τὸ ἐπαφρόδιτον, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ὕφος διὰ τοιαύτης εὐστροφίας νὰ διαποικίλληται ἐμπρέπον ἑκάστοτε εἰς τὰ σημαινόμενα.

Ὅθεν, ὦ νέοι Ἕλληνες, εἰς ὑμᾶς δὲ μάλιστα ἀποτείνομαι, διότι εἰς ὑμᾶς μάλιστα ἡ πατρὶς ἐναποθέτει τὰς γλυκυτέρας ἐλπίδας τοῦ μέλλοντος, ἐὰν μέλλετε ν' ἀποβῆτε κάτοχοι τῆς τέχνης τοῦ γράφειν, δι' ἧς ἡ γλῶσσα οὐσιωδῶς βελτιοῦται καὶ προάγεται, ἐὰν μέλλετε νὰ πλουτίσητε τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γραμματολογίαν δι' ἐμβριθῶν προϊόντων τοῦ πνεύματος, ἀσχολήθητε μετὰ ζήλου καὶ ἐφέσεως εἰς τὴν διαῤῥύθμισιν καὶ καταρτισμὸν τοῦ λεκτικοῦ σας χαρακτῆρος, ἀπεργάσασθε τὸ ὕφος τοῦ λόγου σας ἀληθὲς καλλιτέχνημα, ἔνθα ἔννοια καὶ λέξις, ἐμπεριεχόμενον καὶ ἔκφρασις νὰ διαπερῶνται ἀμοιβαίως καὶ νὰ συμφύωνται εἰς ἀδιάσπαστον ἑνότητα. Ἀλλὰ τίς ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο στάδιον ἐπιτυχίας σας; ἐὰν ἔχοντες πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν προεκτεθεῖσαν ἀλήθειαν, ὅτι αἱ διανοητικαὶ, ἠθικαὶ καὶ αἰσθηματικαὶ δυνάμεις εἶναι οἱ κοινοὶ παράγοντες τοῦ λεκτικοῦ ὕφους, ἐπιδιώκετε παντὶ σθένει τὴν ἀναγκαίαν μόρφωσιν τῶν τριῶν τούτων παραγόντων, ἐὰν πρὸς μὲν τὴν διανοητικὴν καλλιέργειαν λάβητε διὰ τῆς ἐπιστήμης τὴν ἕξιν τοῦ νὰ ἐπανακάμπτεσθε εἰς ἑαυτοὺς ἀποκτῶντες οὕτω καθαρὰν καὶ διακεκριμένην συνείδησιν τῶν ψυχολογικῶν γεγονότων, καὶ τῶν νόμων καθ' οὓς τελοῦνται αἱ διανοητικαὶ ἐνέργειαι. Πρὸς δὲ τὴν ἠθικὴν διακόσμησιν ἐὰν ἀποστρεφόμενοι τὰ χαμερπῆ καὶ ἀγοραῖα καὶ ζωογονούμενοι ἀδιαλείπτως

ὑπὸ εὐγενῶν καὶ ὑψηλῶν φρονημάτων, ἀναρριπίζετε εἰς τὰς καρδίας σας τὸ ἱερὸν πῦρ τοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς χρηστότητος. Πρὸς δὲ τὴν τελειοποίησιν τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως, ἐὰν νυχθημερὸν ἐγκύπτοντες εἰς τὰ προγονικὰ ἀριστουργήματα, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀρδεύοντες τὰς ψυχάς σας μὲ τὰ διαυγῆ νάματα τῆς πλαστικῆς καλλονῆς καὶ χάριτος, μανθάνετε ἐντεῦθεν τὸ μετ' ἐμβριθείας σκέπτεθαι, καὶ τὸ περιβάλλειν τὰς ἐννοίας σας μὲ τὰς ἀϊδίους ἐκείνας μορφὰς τῆς ἐντελοῦς ἐκφραστικότητος, αἵτινες δικαίως μαρτυροῦσι τὸ μεγαλοφυὲς καὶ μεγαλουργὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ, τῇ 25 Ἰανουαρίου 1862

Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΣ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΤΑΝΝΧΑΥΣΕΡ (1). Ὁ εὐγενὴς Ταννχάϋσερ, γερμανὸς ἱππότης, πολλὰς ἰδὼν χώρας, ἀ ἦλθε καὶ εἰς τὸ ὄρος τῆς Κυρίας Χόλλης (2) ὅπως εὕρῃ τὰς ὡραίας γυναῖκας καὶ ἴδῃ τὸ μέγα θαῦμα. Διατρίψαντα δὲ ἐκεῖ τινὰ καιρὸν ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ, ἡ συνείδησις ἔπεισεν αὐτὸν τέλος ὅπως κατέλθῃ πάλιν εἰς τὸν κόσμον· διὸ ἀπεχαιρέτισεν αὐτήν. Ἀλλ' ἡ Κυρία Χόλλα ἐκίνησε πάντα λίθον ὅπως μεταπείσῃ αὐτόν· ἤθελε μάλιστα νὰ δώσῃ αὐτῷ εἰς γυναῖκα μίαν τῶν ἰδίων συντρόφων. Ὁ δὲ Ταννχάϋσερ ἀπήντησεν ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην γυναῖκα ἐπιθυμεῖ ἢ ἐκείνην ἣν εἶχε κατὰ νοῦν, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ καίεται αἰωνίως ἐν τῇ κολάσει, καὶ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ περισσότερον, ἐπειδὴ ἡ ὑγεία αὐτοῦ ἤθελε πάθει. Καὶ, ἐπειδὴ ἡ Κυρία Χόλλα δὲν ἤθελε νὰ ἀφήσῃ αὐτὸν, ὁ εὐγενὴς ἱππότης ἐπετίμησεν αὐτὴν μεγάλῃ τῇ φωνῇ καὶ ἐδεήθη τῆς οὐρανίας Παρθένου ὅπως ἀπομακρύνῃ αὐτόν.

Πλήρης μετανοίας, διεύθυνε τὰ βήματα αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν, θέλων νὰ ὁμολογήσῃ πάντα τὰ ἁμαρτήματα ὥστε νὰ ἐπιβληθῇ αὐτῷ ἐξιλασμὸς καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ σωθῇ. Ὅτε ὅμως ἐξωμολογήθη ὅτι ὁλόκληρον ἔτος διέτριψε παρὰ τῇ Κυρίᾳ Χόλλῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους, ὁ πάπας εἶπεν· «ὅταν ἡ ξηρὰ αὕτη βακτηρία, τὴν ὁποίαν κρατῶ εἰς τὴν χεῖρ», ἀναθάλῃ, τότε τὰ ἁμαρτήματά σου θὰ συγχωρηθῶσι, καὶ οὐχὶ ἄλλως». (3). Ὁ δὲ Ταννχάϋσερ εἶπε· « Καὶ ἓν μόνον ἔτος ἂν ἐπέπρωτο νὰ ζήσω ἔτι ἐπὶ τῆς γῆς, ἤθελα, ἂν ἠδυνάμην, νὰ ὑποστῶ τοιαύτην μετάνοιαν καὶ τιμωρίαν ὥστε ὁ Θεὸς νὰ μ' εὐσπλαγχνισθῇ ». Καὶ, λυπούμενος καὶ κλαίων ὅτι ὁ πάπας κατεδίκασεν αὐτὸν, ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ καὶ ἐκνέου εἰς τὸ σατανικὸν ὄρος ὅπως κατοικήσῃ ἐκεῖ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἡ Κυρία Χόλλα ὅμως εἶπεν αὐτῷ καλῶς ἦλθες, ὡς ἂν ὑπεδέχετο φίλον πρὸ πολλοῦ ἀπόντα.

Μετὰ ταῦτα περὶ τὴν τρίτην ἡμέραν, ἡ βακτηρία ἀνέφυσε βλαστοὺς καὶ ὁ πάπας ἔστειλε ταχυδρόμους εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, ὅπως μάθωσι ποῦ εἶχεν ὑπάγει ὁ εὐγενὴς Ταννχάϋσερ. Ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά· εἶχεν ἀνέλθει ἐπὶ τοῦ ὄρους καὶ εἶχεν ἐκλέξει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἐκεῖ ἔμελλε νὰ διαμείνῃ μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἴσως ἤθελεν ὁδηγήσει αὐτὸν εἰς ἄλλο μέρος.

Ὁ ἱερεὺς δὲν πρέπει νὰ ἀπελπίζῃ τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ νὰ συγχωρῇ αὐτὸν ὅταν προσφέρῃ μετάνοιαν καὶ μεταμέλειαν.

Ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τῶν ἀδελφῶν Grimm.

Ταννχάϋσερ ἐπιγράφεται μελόδραμά τι τοῦ περιφήμου Γερμανοῦ Ῥιχάρδου Οὐάγνερ, ἀποτυχὸν τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἐν τῷ μεγάλῳ θέατρῳ (grand Opéra) τῶν Παρισίων. Καὶ ἡ μὲν ἀποτυχία ὀφείλεται ἴσως μᾶλλον τῇ ἐπάρσει καὶ τῷ φιλέριδι τοῦ μουσουργοῦ, μόνην τὴν ἰδίαν μουσικὴν ἐπαινοῦντος καὶ μουσικὴν τοῦ μέλλοντος (musique de l'avenir) ἀποκαλοῦντος, ὀφείλεται δὲ καὶ τοῖς Παρισινοῖς, οὐδόλως ὑπομένουσι τὰς τῶν ἄλλων καὶ ἰδίως τῶν Γερμανῶν μεγαλαυχίας. Περὶ δὲ τῆς παραστάσεως τοῦ Ταννχάϋσερ, μεταξὺ ἄλλων, ἀναφέρεται καὶ τὸ ἑξῆς ἀληθὲς ἀνέκδοτον.

Ἐσπέραν τινὰ, παιζομένων ἐμπράκτως αἰνιγμάτων (Charades en action) παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τῶν Γάλλων, ἡ σύζυγος τοῦ πρίγκηπος Μεττερνίχου, πρέσβεως παρὰ τῇ Γαλλικῇ αὐλῇ, γυνὴ εὐφυεστάτη καὶ φιλόκαλος καί τοι μὴ εὐειδής, προέβαλε τῷ αὐτοκράτορι εἰς λύσιν τὸ ἑξῆς· πρῶτον, περιστείλασα τὸ ἔνδυμα αὐτῆς, προέτεινε τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν ἐπιθεῖσα αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· δεύτερον ἔπειτα, ἐγονυπέτησε κατὰ γῆς πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τρίτον, θεῖσα ἐμπαικτικῶς τὰς παλάμας ἀνοικτὰς ἐπὶ τῆς ῥινὸς, ἐσήμηνε τὴν γαλλικὴν λέξιν nique· τέλος δὲ, ὑποκλιθεῖσα ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος, ἔστη ἔπειτα εὐθυτενής. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ, ὅστις, ἔχων πεποίθησιν εἰς τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα πεῖραν αὐτοῦ, εἶχε στοιχηματίσει νὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι ἤθελεν ἀπαιτήσει ἡ Κυρία παρ' αὐτοῦ μὴ λύσαντος τὸ αἴνιγμα, ἀπέτυχεν ἐντελῶς μετὰ πολλὴν σκέψιν, μὴ ἐννοήσας ὅτι ἡ Κυρία Μεττερνίχου ἔπαιζεν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ὀνόματος. (ά. Met ἐκ τοῦ ῥήματος mettre, poser. — β'. terre.—γ'. nique) ἀπώλεσε δὲ καὶ τὸ στοίχημα, ἀναγκασθεὶς νὰ παρευρεθῇ τρὶς καὶ ἀλλεπαλλήλως εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ Ταννχάϋσερ· καὶ οὕτως, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ ἐν τῷ θεάτρῳ ἐσύριζον καὶ ἐποδοκρότουν τὸ μελόδραμα, ὁ αὐτοκράτωρ, ἐμβλέπων εἰς τὸ θεωρεῖον τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας, ἐχειροκρότει κατὰ κόρον. Ἴσως δὲ αἱ τρεῖς μόναι παραστάσεις τοῦ Ταννχάϋσερ ἐγένοντο τρεῖς ὅπως ἐκτελεσθῇ τὸ στοίχημα.

(1) Ἡ Ταννενχάϋσερ. Ὁ Γρίμμ ἐν τῇ μυθολογίᾳ αὐτοῦ 888 σ. λέγει περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης « Ἐστι δὲ (ἡ παράδοσις) ἐν ἐκ τῶν τερπνῶν λογίων τοῦ μεσαιῶνος, ἐν ᾧ ὁ πόθος τοῦ ἀρχαίου ἐθνισμοῦ καὶ ἡ σκληρότης τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου παθητικῶς ἐκτίθενται »

(2) Χόλλα ἐπίκλησις τῆς Φρίγγης ἢ Φρείας θεᾶς τοῦ ἔρωτος (ὅθεν Freitag παρασκευὴ, ἀγγλιστὶ Friday) καὶ σύζυγος Ὀδίνου ἢ Οὐοδάνου οὗ τὸ ὄνομα διατηρεῖται ἐν τῇ ἀγγλικῇ γλώσσῃ· Wednesday, ἡμέρα τοῦ Οὐοδάνου ἤτοι τετάρτη.

(3) Τοῦτο ἀνενθυμίζει τὸ τοῦ Ὁμήρου.